MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VIEŠOSIOS TEISĖS INSTITUTAS

ERIKA PALEPŠIENĖ

MAGISTRANTŪROS IŠTĘSTINIŲ STUDIJŲ VIEŠOSIOS TEISĖS (KLAIPĖDOJE) PROGRAMA

ATSAKOMYBĖ KAIP TEISINIS SANTYKIS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Eglė Venckienė

Vilnius, 2016

TURINYS

TURINYS 2
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS 3
ĮVADAS 4
1. ATSAKOMYBĖS SAMPRATA 7
1.1. Atsakomybė kaip socialinis institutas 7
1.2. Atsakomybė kaip teisės kategorija 12
2. ATSAKOMYBĖ KAIP TEISINIS SANTYKIS 19
2.1. Teisinės atsakomybės atsiradimo prielaidos 19
2.1.1. Teisinės atsakomybės atsiradimo pagrindai 19
2.1.2. Teisinės atsakomybės atsiradimo sąlygos 32
2.2. Teisinės atsakomybės rūšys 42
3. TEISINĖS ATSAKOMYBĖS ĮGYVENDINIMAS 46
3.1. Pozityviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimas 46
3.2. Negatyviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimas 65
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI 77
LITERATŪRA 80
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS 96
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA 97
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA 98

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

LR – Lietuvos Respublika.

Konstitucija - Lietuvos Respublikos Konstitucija.

CK –Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas.

BK - Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas.

CPK - Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas.

ATPK - Lietuvos Respublikos Administracinių teisių pažeidimo kodeksas.

ABTĮ - Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas.

MAĮ - Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymas.

DK - Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas.

LAT -Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

CT - civilinė teisė.

BT - baudžiamoji teisė.

MIPT - mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose.

APP - auklėjamojo poveikio priemonės.

PMP – priverčiamosios medicinos priemonės.

ATP – administracinis teisės pažeidimas.

DGK - darbo ginčų komisija.

AN- administracinė (s) nuobauda (os).

DN – drausminė (s) nuobauda (os).

TA - teisinė atsakomybė.

CA - civilinė atsakomybė.

BA - baudžiamoji atsakomybė.

AA - administracinė atsakomybė.

MA - materialinė atsakomybė.

ĮVADAS

Darbo temos aktualumas. Kiekvienas visuomenės narys, kuris sugeba suvokti savo veiksmus bei iš jų kylančias pasekmes tarsi prisiima tinkamo elgesio įsipareigojimą. Tai reiškia, kad jei žmogus savo veiksmais sukėlė kokią nors žalą, gerbdamas ne tik savo, bet ir kitų individų teises, nedvejodamas ją atlygina. Būtent toks elgesys yra tinkamas, teisiškai atsakingas ir tik taip elgiantis galima reikalauti pagarbos savo subjektinėms teisėms iš kitų žmonių. Kiekvieno individo pareiga elgtis atsakingai kuria taikaus gyvenimo visuomenėje pamatą, o teisė formalizuoja šią socialinę pusiausvyrą vieno svarbiausio savo instituto - teisinės atsakomybės pagalba. Kadangi teisinės atsakomybės samprata vis dar formuojasi (negalima pateikti vienintelės, universalios), šiame darbe ieškoma bendrų asmens atsakingo elgesio, pagal visuomenėje nustatytą modelį ir valstybės pareigos teisę pažeidusiam asmeniui taikyti nustatytas prievartos priemones sąlyčio aspektų, kurie ne tik įtakoja teisinės atsakomybės įgyvendinimą, tačiau ir formuoja idėjas teisėkūrai.

Tyrimo problemos. Magistro baigiamajame darbe analizuojamos šios teisinės atsakomybės kaip teisinio santykio problemos:

- Ar teisinės atsakomybės sampratos teorijos atskleidžia visus teisinės atsakomybės požymius?
- Ar atsakomybė kaip teisinis santykis atsiranda padarius teisės pažeidimą, ar tik kuomet yra teisės taikymo aktas?
- Ar atsakomybės kaip specifinio teisinio santykio atsiradimas ir įgyvendinimas - tapačios kategorijos?
- Ar pozityvioji ir negatyvioji teisinės atsakomybės formos - pavienės, ar glaudžiai susijusios kategorijos?
- Ar teisinė atsakomybė gali būti įgyvendinama ir nepaskiriant bausmės?

Tyrimo mokslinis naujumas ir problemos ištyrimo lygis. Apie teisinę atsakomybę tam tikrais, atskirais aspektais kalbėta nemažai, tačiau sisteminė atsakomybės kaip teisinio santykio analizė nėra atlikta. Atsakomybę kaip socialinį institutą nagrinėjo A. Vaišvila[1], E. Nedzinskas, N. Bankauskienė[2], A. Laurinavičius, J. Reklaitis[3], I. V. Vetoshkina[4] ir kt. Lietuvos bei užsienio autoriai. Atsakomybę kaip teisės kategoriją tyrinėjo A. Vaišvila[5], G. Lastauskienė[6], L. Baublys ir

[1] Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija, IV leidimas,* (Vilnius, Justitia: 2014).
[2] Egidijus Nedzinskas ir Nijolė Bankauskienė, „Sąvokų atsakingumas ir atsakomybė semantiniai ryšiai su etikos kategorijomis.“ *Jaunųjų mokslininkų darbai* 1,22 (2009).
[3] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *Darnaus verslo socialinė atsakomybė* (Vilnius: 2011).
[4] Irina Valerjevna Vetoshkina, „Kulturno istoricheskij analiz fenomena otvetstvennosti“ *Vestnik TGPU, Vypusk* 12, 63 (2006).
[5] Alfonsas Vaišvila, *supra note* 1.

kt.[7], D. A. Lipinskij, A. A. Musatkina[8] ir kt. Teisinės atsakomybės atsiradimo prielaidas analizavo S. Vansevičius[9], L. Baublys ir kt.[10], M. N. Marchenko[11], S. A. Labanovas (Labanov)[12], T. N.Radko[13] ir kt. Teisinės atsakomybės rūšims nemažai dėmesio skyrė A. Drakšienė, R. Drakšas, tai pat A. Vaišvila[14], G. Lastauskienė[15]. Doktrinoje neskirtas deramas dėmesys teisinės atsakomybės įgyvendinimui, analizuojant atskirai pozityviąją teisinę atsakomybę ir negatyviąją teisinę atsakomybę. Ypač trūksta autorių nuomonių dėl pozityviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimo. Tačiau tam tikrais, atskirais pozityviosios teisinės atsakomybės klausimais pasisakė R. Uscila[16], R. Andriuškaitė[17] ir kt., o kai kuriuos negatyviosios teisės įgyvendinimo aspektus analizavo A. Drakšienė, R. Drakšas[18], T. Bagdanskis[19] ir kt. autoriai.

Darbo reikšmė. Šis magistro baigiamasis darbas padės išvengti esminių klaidų, kurios daromos suvokiant atsakomybę kaip teisinį santykį. Darbe atlikta išsami ir sisteminė analizė suteiks galimybę suprasti, kad teisinė atsakomybė nėra bausmė ar sankcija, parodys kokiais atvejais (praktikoje) teisinė atsakomybė realizuojama nesiimant valstybės prievartos priemonių. Šis darbas padės įsisąmoninti, kad pozityvioji ir negatyvioji teisinės atsakomybės formos sudaro vientisą ir nedalomą teisinės atsakomybės procesą. Todėl atliktas tyrimas gali būti įdomus tiek teisės studentams, tiek jau praktikuojantiems teisininkams, o galbūt paskatins kitus autorius atlikti daugiau mokslinių tyrimų šia aktualia, įdomia ir plačia tema.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti atsakomybę kaip teisinį santykį.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti atsakomybės socialinę ir teisinę sampratą;
2. Išnagrinėti teisinės atsakomybės atsiradimo pagrindus ir sąlygas;
3. Aptarti teisinės atsakomybės rūšis, išryškinti jų skirtumus;

---

[6] Giedrė Lastauskienė, „Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas“ (daktaro disertacija, Vilnius: 2002).
[7] Linas Baublys et al., *Teisės teorijos įvadas* (Vilnius: Mes, 2012).
[8] Dmirij Anatolevich Lipinskij i Aleksandra Anatolevna Musatkina, *Juridicheskaja otvetstvennost, sankcii i mery zashhity* (Moskva, INFRA:2013).
[9] Stasys Vansevičius, *Valstybės ir teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2000).
[10] Linas Baublys et al., *supra note* 7.
[11] Mixail Nikolaevich Marchenko, *Teorija gosudarstva i prava: uchebnik, 2-e izd*. (Moskva, TK Velbi, Prospekt: 2008).
[12] Sergej Anatolevich Lobanov, *Poniatie juridicheskoj otvetstvennosti: diskussionnye voprosy* (Institut mezhdunarodnoj torgovli i prava, Moskva: 2015).
[13] Timofej Nikolaevich Radko, *Teorija funkcij prava: monografija* (Moskva, Prospekt: 2014).
[14] Alfonsas Vaišvila, *supra note* 1.
[15] Giedrė Lastauskienė , *supra note* 6.
[16] Rokas Uscila, „Mediation in the Lithuanian probation system“ European Forum for Restorative Justice, 17,7 (2016), žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.euforumrj.org/wp-content/uploads/2016/11/Vol_17_3.pdf
[17] Ramunė Andriuškaitė, „Įrodinėjimo ypatumai nagrinėjant privataus kaltinimo bylas pirmosios instancijos teisme“ (magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas: 2008).
[18] Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė* (Vilnius, Eugrimas: 2008).
[19] Tomas Bagdanskis et al,. *Darbo teisė* (Vilnius, Mykolo Romerio universitetas:2008).

4. Atskleisti pozityviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimo ypatumus;
5. Atskleisti negatyviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimo ypatumus.

Tyrimo metodai. Darbe taikomi bendrieji mokslinio pažinimo metodai - dokumentų analizės, loginis, lyginamasis, indukcinis, dedukcinis. Šių pažinimo metodų pagalba tyrimo metu analizuojami pagrindiniai tiriamos kategorijos – "teisinė atsakomybė kaip teisinis santykis" atsiradimo ir įgyvendinimo pagrindai.

Tyrimo struktūra. Darbas pradedamas įvadu. Pirmoje dalyje analizuojama atsakomybės samprata, aptariant atsakomybę kaip socialinį institutą bei kaip teisinę kategoriją. Antroje darbo dalyje analizuojama atsakomybė kaip teisinis santykis. Čia nagrinėjamos teisinės atsakomybės atsiradimo prielaidos, pagrindai bei sąlygos. Taip pat aptariamos teisinės atsakomybės pozityvioji ir negatyvioji rūšys, išryškinami jų skirtumai. Trečioji dalis skirta tiesinės atsakomybės įgyvendinimui analizuojant atskirai pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės įgyvendinimą. Baigus darbą pateikiamos išvados, pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas.

Ginamieji teiginiai. 1. Atsakomybės, kaip teisinio santykio, negalima tapatinti su sankcija ir bausme, nes ji gali būti įgyvendinama ne vien paskyrus bausmę. 2. Pozityvioji ir negatyvioji teisinės atsakomybės formos nėra tik pavienės kategorijos, o sudaro vientisą teisinės atsakomybės procesą.

1. ATSAKOMYBĖS SAMPRATA

1.1. Atsakomybė kaip socialinis institutas

Norėdami suvokti atsakomybės kaip teisinio santykio sampratą, pirmiausia turime pradėti nuo atsakomybės, kaip socialinio instituto analizės. Juk pirmiausia žmonių tarpusavio santykius reguliuoja ne teisės, o įvairios socialinės normos, nukreiptos į vidinį savęs vertinimą. Todėl socialinis atsakomybės kontekstas, atspindi visuomenėje susiklosčiusių vertybių sistemą, o tai turi svarią įtaką teisinių institutų raidai. Pats žodis „atsakomybė“ abstrahuojamas iš veiksmažodžio „atsakyti“. „Atsakyti“ – (lot. *rependo, pendi, pensum, ere*[20]), daugiareikšmis žodis, kurio viena iš reikšmių yra „gauti atpildą už veiksmus“[21]. Taigi, žodis „atsakyti“ aiškintinas kaip reakcija į įvairius asmenų veiksmus. Iš šio žodžio išplaukia ir „atsakomybės“ reikšmė. Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne terminas „atsakomybė“ aiškinamas kaip „dorovinių, pareiginių ir teisinių reikalavimų paisymas“[22]. Vadinasi, semantine prasme, „atsakomybė“ suvokiama kaip pareiga laikytis tam tikrų reikalavimų arba kitaip tariant pareiga laikytis moralinių, etinių, teisinių ir kitokių normų, bei atsakyti už jų nesilaikymą.

Įvairiausių mokslo sričių žodynuose termino atsakomybė apibūdinimui skiriama nevienoda reikšmė. Kai kurie žodynai pateikia itin lakonišką atsakomybės sąvoką. Štai „Kanceliarinės kalbos žodynas“ nurodo tik tiek, kad atsakomybė - padėtis, reikalaujanti atsakyti[23]. Panašiai rašoma ir „Sociologijos žodyne“, kur atsakomybė įvardijama kaip „padėtis, reikalaujanti garantuoti sėkmę, atsiskaityti“[24]. Tačiau kai kur pateikiama ir daug išsamesnė atsakomybės reikšmė. Pvz. „Enciklopedinis edukologijos žodynas“ sąvoką atsakomybė aiškina, kaip bendriausią asmenybės dorovinį bruožą, kuris motyvuoja rūpestingą veiklą, atliekant pareigas[25]. Arba filosofijos žodyne atsakomybė apibūdinama kaip „būtinybė, pareiga“[26], „žmogaus priedermė atsakyti už savo veiksmus (ir neveikimą) tais atvejais, kai jų padariniai priskiriami jam, tai yra, už kuriuos jis privalo laiduoti ir, esant reikalui, atsiskaityti atitinkamai institucijai, kuri šiuo atžvilgiu yra autoritetas“[27]. Remiantis platesniais atsakomybės sąvokos apibūdinimais šis terminas glaudžiai siejasi su pareiga, lenkimu pareigą įvykdyti, o neįvykdžius

[20] Latinskij jazyk dlja studientov – juristov – Uchebnoe posobie," žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 22 d., http://www.studfiles.ru/preview/1462004/page:25/.
[21] „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas," (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000), žiūrėta 2016 09 21 http://lkiis.lki.lt/
[22] *Ibid.*
[23] „Kanceliarinės kalbos patarimai. Žodynas," žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 22 d., http://lkz.mch.mii.lt/Kanceliarinis
[24] Juozas Leonavičius, *Sociologijos žodynas* (Vilnius: Academija, 1993), 19.
[25] Leonas Jovaiša, *Enciklopedinis edukologijos žodynas* (Vilnius: Gimtasis žodis, 2007), 27.
[26] "Stanford Encyclopedia of Philosophy," žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 24 d., http://plato.stanford.edu/search/searcher.py?query=entries%2Fmoral-esponsibility%2F.
[27] Alois Halder, *Filosofijos žodynas* (Vilnius: Alma littera, 2002), 25.

jos, su priederme už tai atsakyti. Akivaizdu tai, kad apibūdinant atsakomybę nenukrypstama nuo semantinės šio žodžio reikšmės.

Mokslininkai analizuodami atsakomybę taip pat ją sieja su pareiga, ir su priederme atsakyti už pareigos nevykdymą. S. Šedbaro nuomone, atsakomybę sudaro „dvi kategorijos – tai pareiga veikti pagal pageidautino visuomenėje elgesio modelį ir pareiga atsakyti už savo veiksmų padarinius“[28]. Šios kategorijos sąveikauja tarpusavyje. Kalbant apie pareigą, ji suvokiama kaip - „būtinas pagal įstatymą, paprotį, dorovę veiksmas, piliečio teisės ir pareigos jausmas“[29] ir doktrinoje traktuojama kaip atsakomybės sinonimas[30]. Atsakomybė suvokiama žmogaus viduje ir „pirmiausia kyla tuomet, kai įsisąmoninama pareiga“[31]. „Asmuo, neįsisąmoninęs savo atsakomybės, negali sėkmingai atlikti ir pareigos“[32]. Taigi, atsakomybė kaip pareiga pirmiausia suvokiama paties žmogaus.

Tačiau atsakomybė reiškiasi ne tik vidinėje asmenybės terpėje, o ir santykiuose su valstybe, visuomene, ar kitu žmogumi prisiimant tam tikras neigiamas pasekmes už savo veiksmus nevykdant pareigų. Todėl dauguma autorių, aiškindami atsakomybę, nurodo platesnį jos veikimo diapazoną nei tik pareigos įsisąmoninimą kiekvieno žmogaus viduje. Štai A. Vaišvila atsakomybę suvokia kaip pareigą teigdamas, kad: „būtinybė žmonėms gyventi drauge reikalavo naudotis subjektinėmis teisėmis vykdant vienas kitam atitinkamas pareigas, kurių pagrindu tik ir galimas bendras žmonių gyvenimas ir kiekvieno asmens teisių sauga“[33]. S. Vancevičius aptardamas kitų mokslininkų pateikiamas „atsakomybės“ definicijas vėlgi išryškina ją kaip pareigos ir priedermės mechanizmą. Nurodo, kad L. Archangelskis atsakomybę supranta, kaip pasirengimą atsakyti už savo poelgius, I. S. Samoščenka atsakomybę apibūdina kaip pareigos valstybei ir visuomenei suvokimą[34]. Pats S. Vancevičius, remdamasis filosofiniu aiškinimu, atsakomybę apibūdina plačiau, nurodydamas, kad atsakomybė - „asmens požiūris į visuomenę ir valstybę, į kitus asmenis tenkinant atitinkamus jų reikalavimus, savo pareigos visuomenei, valstybei ir kitiems asmenims įsisąmoninimas ir teisingas suvokimas, jog jis yra atsakingas už savo veiksmus ir kad, priklausomai nuo savo veiksmų rezultatų, gali būti giriamas arba smerkiamas“[35]. A. Laurinavičius ir J. Reklaitis teigia, kad „atsakomybė - asmens, žmonių grupės, institucijos įsipareigojimas atsakyti už padarinius, sukeltus jų poelgio, sprendimų ar įsitikinimų“[36]. Darbo autorės nuomone, pateikti atsakomybės aiškinimai parodo, kad

[28] Stasys Šedbaras, *Administracinė atsakomybė* (Vilnius: Justitia, 2005), 64.
[29] „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas,“ *supra note* 21.
[30] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *supra note 3*, 14.
[31] Vincentas Žemaitis, *Atsakomybė* (Vilnius: Ethos. 1995), 5.
[32] Egidijus Nedzinskas ir Nijolė Bankauskienė, *supra note* 2, 143.
[33] Alfonsas Vaišvila, *supra note* 1, 455.
[34] *Ibid,p.* 454.
[35] Stasys Vansevičius, *supra note* 9, 225.
[36] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *supra note 3*, 10.

analizuojamas terminas suvokiamas kaip įsisąmoninta asmenų pareiga atsakyti (sau, valstybei, visuomenei, konkrečiam žmogui) už savo veiksmus prisiimant konkrečias neigiamas pasekmes.

Analizuojant atsakomybę kaip socialinę kategoriją, būtina suvokti, kad svarbi atsakomybės sudedamoji dalis – laisvė. Ji negali būti vertinama atskirai be atsakomybės ir atvirkščiai kadangi „šios dvi sampratos itin glaudžiai susijusios ir priklausomos viena nuo kitos“[37]. Laivės kategorija aiškinama kaip „galėjimas daryti tai, ką nori, turėjimas valios“[38], „asmens galimybė pasirinkti savo elgesio variantą”[39]. Taigi, laisvės reikšmė siejama su žmogaus psichinėmis, moralinėmis bei fizinėmis galimybėmis mąstyti, elgtis, kaip asmuo nori, todėl ji - neatsiejama nuo žmogaus teisė ir galimybė reikšti savo valią visais klausimais. Filosofo A. Maceinos teigimu, laisvė tai - asmens galia apspręsti patį save, t. y. asmuo pats nusprendžia kaip jam būti ir valios galia tą apsisprendimą įgyvendina: kelia tikslus, renkasi veiklos būdus, būna atvira būtybe, todėl yra savo paties žinioje bei galioje[40]. Tik būdamas laisvas žmogus gali nuspręsti kaip jam elgtis bei ar tam tikrais atvejais prisiimti pareigas ir atsakyti už jų nevykdymą: „galiu būti įpareigotas bei įsipareigoti ir pareigos neįvykdęs nusikalsti, tik būdamas laisvas“[41]. Tačiau, analizuojant laisvę atsakomybės kontekste, išsamiau, ją dera suvokti dviem prasmėmis - kaip išorinę ir vidinę laisvę.

Išorinė laisvė yra laisvė iš išorės, kuomet asmuo nieko neverčiamam gali daryti tai, ką nori. Tuo tarpu vidinė laisvė - asmens vidinė būsena, kurios dėka jis pasirenka tam tikrą elgesio variantą[42]. Vidinė laisvė sudėtingesnė ir autorės nuomone, svarbesnė, nes žmogus gali išlaikyti savo vidinę laisvę net ir būdamas išoriškai nelaisvas (pvz. būdamas vergijoje). Ir atvirkščiai, ne kiekvienas žmogus net ir turėdamas išorinę laisvę turi vidinę laisvę (dėl įvairių baimių, prietarų, kitų vidinių problemų dažnas jaučiasi suvaržytas ir yra įkalintas savo vidinėje vergovėje). Todėl nenuostabu, kad atsakomybės kategorija daugiau siejama ne su išorine, tačiau su žmogaus vidine laisve, nes ši laisvė išplaukia iš pačios žmogaus esmės. „Jeigu pripažįstama, kad žmogus vieną ar kitą veiksmą atliko savanoriškai, suvokdamas to veiksmo prasmę ir suprasdamas galimus neigiamus padarinius, tai asmenį moraliai galima laikyti už tai atsakingu“[43]. Vadinasi, atsakomybę galime apibūdinti kaip gebėjimą laisvai, be išorinės įtakos, neprimetant kitų valios, remiantis tik savo vidiniu įsitikinimu, pasirinkti kokiu būdu priimti bei įgyvendinti savo

[37] Giedrė Naidzinavičiūtė, „Prigimtinis laisvės faktorius. Žmogus laisvas rinktis?“ *Vytauto Didžiojo universiteto laikraštis* 3, 136 (2010): 4.
[38] „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas,“ *supra note* 21.
[39] „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-326-483/2015,“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/71744493334143/1A-326-483/2015?word=mu%C5%A1tyn%C4%97s%20b%C5%ABtinoji%20gintis
[40] Antanas Maceina, *Raštai. T. VII*. (Vilnius: Mintis, 1994), 257.
[41] Jūratė Baranova, *Filosofinė etika: prasmė ir laisvė: vadovėlis XII klasei* (Vilnius: Alma littera, 2004), 141.
[42] Stasys Šedbaras, *supra note* 28, 64.
[43] *Ibid.*

sprendimus. Tokiu atveju laisva valia, nulėmusi apgalvotą veikimą, lemia ir suvokimą, kad asmuo atsakys už savo pasirinkimo ir veiklos padarinius.

Analizuojant šį aspektą verta paminėti Aristotelio pasvarstymus į klausimą ar atsako žmogus už savo poelgius, jeigu veiksmas atliktas ne iš savo valios, pavyzdžiui iš nesupratimo, nežinojimo, ar kam nors verčiant. Filosofo manymu, asmuo atsakingas tik dėl to, ką jis padarė „noromis“, o už veiksmus „nenoromis“ žmogus gali neatsakyti: „gyrimas ir smerkimas suteikiami nutikusiems noromis“[44], tačiau „sąmoningai pasirinktas nežinojimas, jau yra ne nevalingas poelgis, o sugedimo požymis, ir už tokius veiksmus, žmogus privalo atsakyti“[45]. Taigi tik turėdamas galimybę laisvai pasirinkti, bei sąmoningai nusprendęs asmuo, sugebantis numatyti savo veiksmų padarinius, gali būti laikomas už tai atsakingu. Galimybė laisvai rinktis - prielaida kilti atsakomybei, kuri yra tiesiogiai proporcinga laisvei. Todėl darbo autorė sutinka su V. Žemaičiu, kurio nuomone, „atsakomybė proporcinga laisvei. Kuo žmogus laisvesnis, tuo jis atsakingesnis. Ir atvirkščiai: kuo siauresnė asmens laisvė, tuo menkesnė ir jo atsakomybė. Pagaliau nesant galimybės laisvai pasirinkti, nebelieka ir atsakomybės. Laisvė ir atsakomybė neatskiriamos. Jos glaudžiai tarpusavyje susijusios, viena be kitos negali būti mąstomos, juo labiau – realizuojamos“[46]. Neabejotina, kad laisvės nėra be atsakomybės, o atsakomybės be laisvės. Kasdien prisiimame atsakomybę už įvairiausius laisvai priimtus sprendimus, jei to nedarytume, laisvė be atsakomybės virstų visuotine savivale, netvarka, chaosu, anarchija. Tokia laisvė supriešintų, o ne vienytų. „Apskritai, normaliam asmens bei visuomenės egzistavimui yra būtina pusiausvyra tarp laisvės ir atsakomybės, nes priešingu atveju iškreipiama pati šių socialinių kultūrinių reiškinių esmė. Būtent dėl atsakomybės stokos, laisvės ir atsakomybės dermės nebuvimo egzistuoja daugelis mūsų visuomenės negerovių, tokių kaip patyčios, prievarta, žiaurumas, vagystės, asmens negerbimas ir pan“[47]. Siekiant laisvės ir atsakomybės dermės būtina suvokti, kad laisvo pasirinkimo galimybės nėra absoliučios. Turėdami laisvę pasirinkti, privalome būti sąmoningi ir gerbiantys ne tik savo, tačiau ir kitų asmenų laisvę, jos neriboti. Todėl asmens laisvė elgtis kaip nori pripažįstama tik tiek, kiek neriboja kitų asmenų laisvės. Jei pamiršime savo pareigas visuomenei, bendruomenei, šeimai, tai laisvė taps deklaratyvia sąvoka. Tuomet „laisvė be atsakomybės sugriauna pati save“[48].

Atsakomybė neatsiejama ir nuo moralės. I. Kantas yra pasakęs, jog „du dalykai pripildo sielą vis naujo ir vis stiprėjančio susižavėjimo bei giliausio pagarbumo, kuo dažniau ir ilgiau apie

[44]John Lloyd Ackrill, *Aristotelis* (Vilnius: Atvirosios Lietuvos fondas, 1994), 227.
[45] Irina Valerjevna Vetoshkina, *supra note* 4, 97.
[46] Vincentas Žemaitis, *supra note* 31, 4.
[47] Rasa Pocevičienė, „Laisvė ir atsakomybė kaip būtina į asmenį orientuoto ugdymo(si) sąlyga,“ žiūrėta 2016 m. spalio 5 d., https://ec.europa.eu/epale/lt/content/laisve-ir-atsakomybe-kaip-butina-i-asmeni-orientuoto-ugdymosi-salyga.
[48]Andrius Navickas, „Dešimt teisingos visuomenės principų,“ žiūrėta 2016 m. spalio 10 d. http://www.bernardinai.lt/str./2013-12-03-desimt-teisingos-visuomenes-principu/110942.

tai susimąstome, – žvaigždėtas dangus virš manęs ir moralės dėsnis manyje“[49]. Žymus filosofas apie moralę kalba itin pagarbiai, apibūdindamas ją kaip suteikiančią sielai pilnatvę. Tai kas gi yra moralė? Ji suprantama kaip – “vidinis, paties žmogaus įsisąmonintas ir suvoktas elgesio standartas“[50], „sistema normų, nustatančių žmogaus pareigas visuomenės ir kitų žmonių atžvilgiu“[51]. Todėl galima sakyti, kad moralė yra deramo, teisingo elgesio standartas, kuris pateikia tam tikrus teisingo elgesio pavyzdžius. Lietuvos teismų praktikoje pateikiama moralės sąvoka turi dvi reikšmes. „Pirmoji reikšmė apibūdina autoritetingas gero ir blogo žmonių elgesio normas, kurias nustato bendruomenė, visuomenė, papročiai, religija, filosofija ar asmeninė sąmonė, t. y. doro, moralaus elgesio normos, grindžiamos atitinkama pasaulėžiūra, kurių atitinkamoje aplinkoje turėtų laikytis konkretūs žmonės. Pagal antrąją reikšmę moralė - dorovingo elgesio idealas, kurį esant tam tikroms sąlygoms labiausiai pageidautinu laiko visi racionalūs žmonės“[52]. Remiantis teismo suformuluotu moralės apibūdinimu, moralė, kaip ir doktrinoje, suvokiama lyg tam tikras pavyzdinis doro žmonių elgesio standartas. Vienu atveju doro elgesio standarto privalo laikytis konkretūs žmonės, konkrečioje aplinkoje, o kitu atveju moralaus elgesio ribos išplečiamos, reikalaujant tam tikro elgesio kodekso laikytųsi visi racionalūs asmenys.

Moralės ir atsakomybės santykį galime įžvelgti per 4 sferas: atsakomybę Dievui, savo artimui, sau (asmens sąžinė), pasauliui (ekologija)[53]. Šios sferos tarsi išryškina atsakomybės, kaip moralinės kategorijos, išorinę ir vidinę puses. Žvelgiant iš išorinės pusės atsakomybė - tam tikras moralės normų bei reikalavimų rinkinys, kurių laikymosi visuomenė reikalauja iš asmens. Iš vidinės pusės atsakomybė - vidinis žmogaus, jaučiančio pareigą, bei įsipareigojimus darbas, laikantis nustatytų moralės normų ir reikalavimų[54]. Išorinė atsakomybės pusė išryškina visuomenės nustatytą asmens privalomumą laikytis nustatytų dorovinių elgesio standartų. Tuo tarpu vidinė atsakomybės pusė kalba apie tai, kaip moralės normas priima kiekvieno žmogaus vidinis pasaulis. Galima teigti, kad moralė tam tikros, kiekvieno žmogaus vidinės, pavyzdinės elgesio nuostatos, todėl „moralę žmogus kuria pats“[55] ir „laikosi tam tikrų dorovinių nuostatų, nes to reikalauja jo sąžinė ir vidinis įsitikinimas“[56], arba tikėjimas Dievu. Šiuo aspektu įdomus E. Nedzinsko ir N. Bankauskienės pasvarstymas, kad „atsakomybė reiškiasi kaip asmenybės

[49] Imanuel Kant, *Practical Philosophy*, edited by Mary Jane Gregor. (Cambridge, U.K.: 1996.), 186.
[50] Valentinas Mikelėnas, *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai* (Vilnius: Justitia, 1995), 4.
[51] *Oxford Dictionary* (Dorling Kindersley Limited and Oxford University Press: 2001), 529.
[52] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-350/2013,” eTeismai http://eteismai.lt/byla/267798328382209/3K-3-350/2013
[53] David John Atkinson et al. *New Dictionary of Christian Ethics & Pastoral Theology* (USA: InterVarsity Press:1995),169.
[54] „Osnovnye moralno – filosofskie poniatija i kategorii,“ žiūrėta 2016 m. spalio 5 d., http://ethicscenter.ru/otvetstvennost.html.
[55] Imanuel Kant, *op. cit.*,187.
[56] Valentinas Mikelėnas, *supra note* 50, 4.

savikontrolės mechanizmas“[57]. „Pats individas turi tapti sprendimo priėmėju, remdamasis vidiniu vertintoju, tai yra savo sąžine“[58]. Ir iš tiesų, atsakomybė pirmiausia suvokiama kaip tam tikra dorovinė kategorija, kuri nusako kiekvieno asmens savo poelgių vertinimą, pasitelkiant sąžinę. Ji - efektyviausia savikontrolės priemonė, nes pasireiškianti asmenybės savikontrole už savo veiksmus, gebėjimu reikalauti iš savęs doroviškai pagrįstų poelgių ir asmeninės atsakomybės. Kartu, vidinė atsakomybės pusė leidžia suprasti, kad kiekvienas žmogus, priklausomai nuo jo sąžinės, moralės normų suvokimo, interpretavimo, susiklosčius tokiai pat situacijai, gali jausti skirtingą atsakomybę. Aiškinama, kad skirtingas žmonių supratimas moralės klausimu kelia pavojų atsakomybei. A. A. Guseinovo nuomone, moralės supratimo skirtumai leidžia daugeliui žmonių padaryti išvadą, jog nėra universalių etinių principų standartų ir, kad moralinė atsakomybė priklauso nuo vidinio konteksto. Tai gan pavojinga išvada atleidžianti mus nuo bet kokios atsakomybės[59]. Visgi, jei žmogus elgiasi dorai, neriboja kitų asmenų laisvės, jį lydi teisumo jausmas, o priešingu atveju - jaučiama kaltė (tai –„neteisumo būsena, kurią patiria žmogus, pažeidęs dorovės normas, prasižengęs ar nusikaltęs“[60]). Vadinasi, kai asmuo pasirinkdamas kokius sprendimus priimti, priima sprendimus pažeidžiančius visuotinai pripažįstamas dorovės normas, jis prisiima ir atsakomybę už tokį elgesį. Šiuo atveju atsakomybė nėra tik vidinis priekaištas, ji išeina ir už vidinio kaltės suvokimo ribų. Už tam tikros smerktinos veiklos padarymą žmogui kyla ir išorinės neigiamos pasekmės. Todėl valstybė, siekdama apsaugoti asmens laisvę, „įtvirtina ir pareigas bei atsakomybę už tų pareigų nevykdymą[61].

Apibendrinant, atsakomybės sąvoka turi platų socialinį turinį ir apima asmens laisvę priimti sprendimus, moralės normų veikiant laikymąsi bei pareigą atsakyti už priimtus sprendimus, atliktus veiksmus. Šios kategorijos sąveikauja su atsakomybe ir yra nuo jos neatsiejamos, todėl atsakomybę galime suvokti, kaip įsisąmonintą fizinių ar juridinių asmenų moralinę pareigą atsakyti (sau, valstybei, visuomenei, konkrečiam žmogui) už laisva valia priimtus sprendimus ir veiksmus, prisiimant konkrečias neigiamas pasekmes.

1.2. Atsakomybė kaip teisės kategorija

Daugumos šalių teisės teorijos doktrinoje atsakomybės kaip teisės kategorijos apibrėžimui nėra skiriamas didelis dėmesys, nes teisės teoretikai šio instituto analizės “nelaiko

[57] Egidijus Nedzinskas ir Nijolė Bankauskienė, *supra note* 2, 143.
[58] Irina Valerjevna Vetoshkina, *supra note* 4, 98.
[59] Abdusalam Abdulkerimovich Gusejnov, „Obosnovanie morali kak problema“, *Moral i racionalnost: sbornik state*j (Moskva, IF RAN:1995): 54.
[60] Vincentas Žemaitis, *Etikos žodynas* (Vilnius: AB Spauda, 2005), 168-169.
[61] Alfonsas Vaišvila, *supra note* 1, 456.

teisės teorijos objekto sudedamąja dalimi“[62] bei mano, kad teisės moksle teorinės diskusijos apie teisinės atsakomybės (toliau - TA) institutą nėra svarbios ar turinčios kokios nors praktinės reikšmės[63]. Dėl šios priežasties, pavyzdžiui Vakarų Europos teisės teoretikų darbuose, TA aptariama tik labai bendrai, o išsamesnė analizė pateikiama tik teisinę atsakomybę nagrinėjant praktiniu – taikomuoju aspektu, t. y. kuomet „taikomieji jos aspektai nagrinėjami šakinių teisės mokslų (civilinė atsakomybė (toliau - CA), baudžiamoji atsakomybė (toliau - BA) ir pan.)“[64]. Teisinę atsakomybę kaip teisės teorijos objekto sudedamąją dalį pripažįsta Rusijos ir kai kurie buvusios Sovietų Sąjungos šalių mokslininkai, tačiau ir jų pateikiamos TA sampratos nėra vienareikšmės. Dėl šios priežasties susiformavo daugybė skirtingų, teorinių pažiūrų į teisinę atsakomybę. Apžvelgus mokslinę literatūrą galima išskirti tokias pagrindines TA sampratos teorijas: 1) pareigos teorija; 2) prievartos teorija, 3) sankcijos teorija; 4) teisinio santykio teorija.

Jau kaip parodo pats teorijos pavadinimas, remiantis *pareigos teorija* TA suvokiama per pareigą. TA įvardijama kaip procesas - įsipareigojimas naudotis subjektinėmis teisėmis atliekant atitinkamas pareigas. Ši pozicija grindžiama tuo, kad demokratinėje valstybėje teisė yra viso labo įrankis žmogaus teisėms apsaugoti, abipusei santykio dalyvių naudai garantuoti, taigi TA suvokiama kaip asmens įsitikinimas, kad vykdydamas pareigas jis legalizuoja savo teises visuomenėje, jo teisės pareigų vykdymas susiderina su kitų asmenų teisėmis, atsisakydamas vykdyti pareigas jis praranda tų pareigų garantuojamas savo teises[65]. Remiantis išdėstytu, teisinę atsakomybę galime įsivaizduoti kaip tam tikrą procesą, atsirandantį lygiaverčių mainų pagrindu, t. y. vykdydamas savo pareigas, numatytas teisės normose, asmuo įgyja teisę naudotis teisėmis, o pareigų nevykdydamas tas teises praranda.

Aiškinant teisinę atsakomybę per pareigą A. D. Lipinskij ir A. A. Musatkinos nuomone tai - dvejopa pareiga. Iš vienos pusės ji - teisės normoje numatytų reikalavimų laikymosi ir vykdymo pareiga, kuri realizuojama per teisėtą subjektų elgesį, o iš kitos pusės - pareiga reikalaujanti atsakyti už padarytą teisei priešingą veiką[66]. Šiuo atveju teisinė atsakomybė pirmiausia suprantama kaip teisėto elgesio laikymosi pareiga, o kuomet šios pareigos nesilaikoma, kyla nauja pareiga, už tokį elgesį atsakyti. Kiti autoriai teisinę atsakomybę aiškina šiek tiek siauriau, akcentuodami ją tik kaip teisės pažeidėjo pareigą atsakyti. A. F. Čerdancevo (Čerdancev) ir S. N. Koževnikovo (Koževnikov) teisinę atsakomybę supranta tiesiog kaip pareigą atsakyti už savo neteisėtus veiksmus[67]. S. V. Bošno teisinę atsakomybę apibūdina kaip

[62] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 6, 63.
[63] Romualdas Drakšas, *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos* (Vilnius: Justitia, 2008), 38-39.
[64] Giedrė Lastauskienė, *op.cit*., 63.
[65] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 470.
[66] Dmirij Anatolevich Lipinskij i Aleksandra Anatolevna Musatkina, *supra note* 8, 112.
[67] Aleksandr Fedorovich Cherdancev i Sergej Nikolaevich Kozhevnikov, „O poniatii i soderzhanii juridicheskoj otvetstvennosti,“ *Pravovedenie* 5 (1976), 40.

pareigos atmainą ir prievartinio pobūdžio subjektų deramo elgesio priemonę[68]. Matome, kad aiškinant teisinę atsakomybę išryškinama prievartinė pareigos kategorija, kuri užtikrina, kad būtų laikomasi teisės normose nustatytų reikalavimų, taisyklių ir pan. S. N. Bratus taip pat teisinę atsakomybę supranta kaip priverstinio pobūdžio pareigą[69]. Čia turima omenyje, kad kiekvienas teisės pažeidimą padaręs asmuo, turi pareigą patirti tam tikrą valstybės prievartą. Panašiai analizuojamo instituto sampratą formuluoja A. Čiočys nurodydamas, kad TA, tai „teisės normoje numatyta pareiga patirti už padarytą teisei priešingą veiką valstybinio poveikio priemones“[70]. Iš šio apibrėžimo tampa aišku, kad valstybinio poveikio priemonių taikymas reiškia bausmės taikymą pažeidėjui. Bausmės faktorių, teisinę atsakomybę aiškindamas per pareigą, akcentuoja ir S. Vansevičius, kurio teigimu, atsakomybė yra asmens pareiga iškęsti atitinkamą teisinio pobūdžio, numatyto įstatyme už padarytą teisės pažeidimą, praradimą. Čia atsakomybė visada yra susijusi su valstybės prievarta ir tokia prievarta yra TA turinys, todėl autorius teisinę atsakomybę glaudžiai sieja su bausme ir naujai atsirandančia pareiga „...taikoma TA visada lemia praradimą ir kentėjimą: laisvės suvaržymą, garbės pažeminimą, turtines išlaidas. Taigi TA yra vienokia ar kitokia bausmė. Teisės pažeidėjui atsiranda nauja pareiga, kurios iki pažeidimo nebuvo“[71]. Vadinasi, galima teigti, kad pagal pareigos teoriją TA - pareiga laikytis teisės normoje nustatytų reikalavimų, bei nauja pareiga, atsirandanti asmeniui padarius teisės pažeidimą. Pastaroji pareiga reikalauja iš teisės pažeidėjo atsakyti už neteisėtus veiksmus, bei patirti valstybės numatytą neigiamą reakciją išreikštą tam tikra prievarta. Tačiau kai kurie mokslininkai kritikuoja pareigos teoriją. G. Lastauskienė, nurodo, kad „diegiant šiuolaikinę, pilietinę teisės sampratą, TA sulyginimas su neigiama valstybės reakcija į teisės pažeidimą yra nepakankamas, nes ne tik susiaurina TA turinį, bet ir leidžia ją laikyti valstybės primesta asmens pareiga, atsiradusia neatsižvelgiant (ar ne itin atsižvelgiant) į asmens valią. Jei mes subrendome apie teisę kalbėti ne tik kaip apie valstybės nustatytas elgesio taisykles, bet ir kaip apie daug platesnį bei sudėtingesnį socialinį fenomeną, laikantis kompromiso derinantį skirtingus visuomenės interesus ir sudarantį sąlygas savanoriškai ir lygiai visuomenės narių kooperacijai, tai ta aplinkybė, kad TA ir toliau traktuojama senąja etatistine dvasia, kelia susirūpinimą“[72]. „Atsakomybės kaip „asmens pareigos atsiskaityti už savo veiksmus visuomenei“ samprata teisei yra per daug abstrakti ir netiksli“[73]. Darbo autorės nuomone, iš tiesų, teisinę atsakomybę aiškinant remiantis pareigos teorija ji itin neapibrėžta ir plati kategorija, tačiau nepaneigsime ir to, kad TA sąvokos esmė – pareiga, kuri teisės teorijoje suvokiama kaip fundamentali kategorija.

[68] Svetlana Vladimirovna Boshno, *Teorija prava i gosudarstva: uchebnik* (Moskva: 2010), 229.
[69] Сергей Никитич Братусь, *Юридическая ответственность и законность* (Москва: 1976), 88.
[70] Čiočys Petras Algirdas, *Teisės pagrindai* (Vilnius: Vilniaus Vadybos aukštoji mokyka, 2008), 53.
[71] Stasys Vansevičius, *supra note* 9, 225-226.
[72] Giedrė Lastauskienė, „Požiūrio į teisinę atsakomybę paieška,“ *Jurisprudencija* 19, 11 (2001): 162.
[73] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 72, 162.

Kadangi paprastai laikoma, jog teisė nuo kitų socialinių normų (pvz. moralės) skiriasi savo didesniu prievartiniu pobūdžiu[74], kalbant apie teisinę atsakomybę ji dažniausiai aiškinama (ypač norminiame lygmenyje) kaip prievartos priemonių taikymas pažeidėjui. Ši teorija - *prievartos teorija* ir yra viena iš seniausių TA teorijų[75]. Tačiau ir šios teorijos kontekste TA apibūdinama gan skirtingai. Štai A. B. Vengerovas mano, kad TA - viena iš valstybinės prievartos formų, aprūpinanti teisinę sistemą[76]. O. E. Kutafino (Kutafin) nuomone, TA – negatyvi valstybės reakcija į teisės pažeidimą, taikoma kaip valstybinio poveikio priemonė teisės pažeidėjui[77]. M. N. Marčenko manymu, TA - įstatyme numatytų valstybės prievartos priemonių (procesine tvarka) taikymas asmeniui, padariusiam teisės pažeidimą[78]. G. Lastauskienė, nurodo, kad TA „apibūdinama kaip neigiama valstybės reakcija į individo neteisėtus veiksmus, pasireiškianti valstybės nustatytų neigiamų poveikio priemonių taikymu teisės pažeidėjui“[79]. G. Prokopovič aiškina, kad TA - teisės reiškinys turintis tarpusavio ryšį su teisės normos dispozicijos ir sankcijos, bei valstybės prievartos priemonėmis, garantuojančiomis tinkamą fizinių ir juridinių asmenų elgesio užtikrinimą[80]. S. Šedbaras teisinę atsakomybę apibūdina plačiau nurodydamas, kad „tai teisės pažeidėjui valstybės vardu įstatymų ir kitų teisės aktų pagrindu daromas prievartinis poveikis, kuriuo siekiama garantuoti teisės normomis nustatytą teisinę tvarką, atkurti teisių ir pareigų pusiausvyrą, pasireiškiantis teisės pažeidėjo elgesio smerkimu ir teisinių sankcijų (atsakomybės priemonių) taikymu, dėl ko pažeidimą padaręs kaltas asmuo patiria nepalankių moralinio, asmeninio, turtinio, fizinio ar organizacinio pobūdžio padarinių“[81]. Matome, kad nors TA apibrėžimai gana įvairūs ir nėra universalaus, aukščiau pateiktos sąvokos aiškiai parodo, kad TA glaudžiai siejama su valstybe ir jos vykdoma prievarta. A. Vaišvila nagrinėdamas prievartos teoriją pabrėžia, kad čia „TA visada susieta su valstybės prievarta ir tapatinama su bausmėmis. Valstybės pirmavimo prieš asmenį sąlygomis, TA pradedama teisės pažeidimu ir baigiama teisės pažeidėjo teisių suvaržymu, tokiu atveju, neįmanoma TA nesusijusi su valstybės sankcijų (prievartos) taikymu“[82]. Darbo autorė pritaria šiai mokslininko nuomonei ir mano, kad siekiant užtikrinti teisėtų reikalavimų laikymąsi visuomenėje, apsaugoti teisinę tvarką bei teisines vertybes TA kaip prievartos priemonės

[74]Arno Anzenbacher, *Etikos Įvadas* (Vilnius: Aidai, 1995), 68.
[75] Rudolf Levonovich Khachaturov i Dmitrij Anatolevich Lipinskij, *Obshhaja teorija juridicheskoj otvetstvennosti: monografija* (Juridicheskij centr Press: 2007), žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks358094.
[76] Anatolij Borisovich Vengerov, *Teorija gosudarstva i prava: uchebnik dlija juridicheskikh vuzov* (Moskva,Omega: 2009), 431.
[77] Oleg Emeljanovich Kutafin, *Osnovy gosudarstva i prava: uchebnoe posobie* (Moskva, Jursit: 2002), 245.
[78] Mikhail Nikolaevich Marchenko, *Obshhaja teorija prava. Akademicheskij kurs* (Moskva, Zercalo: 1999), 464.
[79] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 72, 161.
[80] Galina Alekseevna Prokopovich, *Juridicheskaja otvetstvennost v possijskom prave: teoreticheskij aspekt* (Avtoreferat dissertacii, Moskava, 2003), 28.
[81] Stasys Šedbaras, *supra note* 28, 65.
[82] Alfonsas Vaišvila, *supra note* 1, 455.

naudojamas – neišvengiamas. Taigi, teisinę atsakomybę prievartos kontekste, galima suprasti kaip neigiamą valstybės reakciją, išreikštą konkrečiomis poveikio priemonėmis, kylančią nesilaikant teisės normų reikalavimų. Tokiu būdu ne tik pasmerkiamas pažeidėjo neteisėtas elgesys, tačiau jis yra priverčiamas nukentėti - patirti įvairius neigiamus, su pažeidimu susijusius, padarinius (moralinius, materialinius, fizinius ar kt.).

Labai artima prievartos teorijai kita – *sankcijos teorija*. Transdisciplinine prasme sankcija suprantama kaip bet kokia žmonių reakcija (tiek teigiama, tiek neigiama) į tam tikrus faktus[83] ir apibrėžiama kaip „valstybinio poveikio priemonė, taikoma nustatytų normų ir taisyklių pažeidėjui“[84]. Paprastai tariant, sankcija nurodo, koks poveikis taikomas, kai nesilaikoma teisės normų reikalavimų. Remdamiesi šia teorija autoriai teisinę atsakomybę sutapatina su sankcija ir jos taikymu, t. y. su kalto asmens pasmerkimu ir bausmės jam pritaikymu[85]. Pavyzdžiui I. S. Samoščenko ir M. Kh. Farukshin teisinę atsakomybę apibūdina nurodydami, kad ji yra „sankcijos rezultatas“[86]. Akivaizdu, kad sankcijos teorija siauresnės apimties nei prievartos teorija, nes akcentuojamas tik asmens nubaudimas už teisės pažeidimą pritaikius sankciją, t. y. suvaržius teisės normą pažeidusio asmens teises. Šios teorijos šalininkai mano, kad tik valstybei taikant sankcijas už įvykdytus teisės pažeidimus galima užkirsti jiems kelią. Galbūt todėl B. T. Baziliovas (Baziliov) kalbėdamas apie teisinę atsakomybę ją apibūdina kaip ypatingą apsauginį teisės institutą, vykdantį teisės pažeidėjų nubaudimo funkciją[87].

Dar viena TA sampratos teorija – vadinama *teisinio santykio teorija.* Visuomenėje egzistuoja daugybė įvairiausių santykių: ekonominiai, politiniai, teisiniai, moraliniai, dvasiniai, kultūriniai ir kitokie. Iš esmės žmonių bendrija ir yra santykių visuma, žmonių tarpusavio santykių rezultatas. Visų rūšių ir formų santykiai kylantys ir funkcionuojantys visuomenėje tarp žmonių ir jų grupių, skirtingai negu gamtoje, yra visuomeniniai arba socialiniai. Teisės mokslą, visų pirma domina teisinis santykis, nes jis neatskiriamas nuo teisės[88]. Doktrinoje teisinis santykis aiškinamas kaip teisinis subjektų ryšys[89]. Šio ryšio pagrindas - tam tikros subjektinės, bei teisinės pareigos, kurios atsiranda teisės normos pagrindu. Anot S. Vansevičiaus, „jeigu subjektų elgesys yra teisėtas, galima kalbėti ir apie faktinio bei teisinio santykio vienovę. Ir atvirkščiai - subjektams nevykdant teisės normų reikalavimų, atsiranda teisinio santykio ir to

[83] Aleksandr Vasilevich Malko, „Juridicheskie pooshhritelnye sankcii“, *Jurisprudencija* 6 (1996): 6.
[84] Vytautas Kvietkauskas, *Tarptautinių žodžių žodynas* (Vilnius: 1985), 435–436.
[85] Genovaitė Dambrauskienė, *et al. Lietuvos teisės pagrindai (*Vilnius: Justitia: 2004), 23.
[86] Ivan Sergeevich Samoshhenko, Midkhat Khabibovich Farukshin, *Otvetstvennost po sovetskomu zakonodatelstvu* (Moskva: 1971), 54.
[87] Boris Timofeevich Bazylev, *Juridicheskaja otvetstvennost, teoreticheskie voprosy* (Krasnojarsk: Krasnojarskij: 1985), 85.
[88] Nikolaj Ivanovich Matuzov, Aleksandr Vasilevich Malko, *Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcii* (Moskva: 1997), 472.
[89] Stasys Vansevičius, *supra note* 9, 211.

faktinio santykio, kurį turi paveikti teisės normos, prieštaravimas“[90]. Taigi, teisinis santykis - iš esmės teisės normomis sureguliuotas visuomeninis santykis arba kaip visuomeninio santykio teisinė forma.

Kadangi teisinis santykis neatskiriamas nuo teisės, jis reikšmingas ir kalbant apie teisinę atsakomybę. Be to, „TA, kaip ir bet kokia socialinė atsakomybė, tai ryšys taip asmens veiksmų ir reakcijos į tuos veiksmus“[91]. Doktrinoje aiškinama, kad iš įvykdyto teisės pažeidimo kylantys santykiai literatūroje vadinami skirtingai: sankcijiniai, apsauginiai, ištaisymo, atstatymo, baudžiamieji santykiai ir t. t. Iš visų minėtų apibūdinimų, kad ir kaip jie neįprastai skambėtų, pats tinkamiausias terminas šiems santykiams apibūdinti yra ištaisymo - atstatymo, nes atspindi galutinį, iš įvykdyto teisės normos pažeidimo kylančio, teisinio reguliavimo tikslą – apsaugoti ir atkurti pažeistą tvarką. Sutinkant su tokiu santykių vaidmeniu, teisingiausia analizuojamus santykius vadinti atsakomybės teisiniais santykiais, todėl, kad jų pagrindinis tikslas - priversti subjektą laikytis nustatytų teisės normų, o nesilaikant jų - už tai atsakyti[92]. Žinome, kad „asmens elgesio atsakingumo vertinimas pasireiškia teisės subjekto veiklos susiejimu su tam tikros normatyvinės sistemos reikalavimais. Normatyvinės sistemos formuluoja reikalavimus savo adresatams ir nustato kriterijus, kuriais remiantis asmens elgesys yra įvertinamas. Jei asmens elgesys neatitinka šių reikalavimų, jam tenka patirti neigiamą kitų žmonių reakciją“[93]. Todėl akivaizdu, kad įvykdžius teisės pažeidimą atsiranda tam tikras, savitas, „specifinis teisinis santykis dėl priešingos teisei veikos“[94], kuris doktrinoje apibūdinamas kaip „teisės normomis reglamentuotas santykis tarp valstybės, kurią atstovauja specialūs organai ir teisės pažeidėjo, kuriam reikia kęsti apribojimus už įvykdytą teisės pažeidimą“[95]. Iš čia tampa aišku, kad analizuojamas teisinis santykis susiklosto tarp valstybės ir teisės pažeidėjo. Todėl galima sutikti su tuo, kad TA „yra išreikšta kaip teisinis santykis tarp valstybės, kuriai atstovauja tam tikras įgaliojimus turintys organai ir teisės pažeidėjo ar teisės pažeidėjų[96]. Aktualu tai, kad šis santykis gali būti tik toks visuomeninis santykis, “kuriam pritaria valstybė ir iš kurio atsiradusios teisės ir pareigos yra ginamos valstybės priemonėmis“[97]. Vadinasi, teisinę atsakomybę aiškinant per teisinį santykį, ją galime traktuoti kaip tam tikrą teisės normos įgyvendinimo ar veikimo būdą, pasireiškiantį realia valstybės paliepimų galia ir veiksmingumu. Todėl darbo autorės nuomone, TA kaip specifinio teisinio santykio traktavimas teisinę atsakomybę aiškina pačia plačiausia prasme.

[90] *Ibid.*
[91] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 6, 65.
[92] Aleksandr Petrovich Chirkov, *Otvetstvennost v sisteme prava* (Kalininrad: 1996), 33.
[93] Giedrė Lastauskienė, *op, cit*., 65.
[94] Linas Baublys et.al., *supra note 7,* 470
[95] Mixail Nikolaevich Marchenko, *supra note* 11, 330.
[96] *Ibid.*
[97] Alfonsas Vaišvila, *supra note,* 1, 402.

TA yra antrinis teisinis santykis, nes „paprastai teisė taikyti vieną ar kitą gynimo būdą egzistuoja jau tarp šalių esančio teisinio santykio pagrindu. Atsakomybei atsirasti yra būtini nauji juridiniai faktai. Šie juridiniai faktai, sudarantys teisės pažeidimo sudėtį sukuria ir kokybiškai naują teisinį santykį - TA santykį“[98]. Vadinasi, tarp valstybės ir asmenų, pirmiausia susiklosto teisinis santykis įpareigojantis paklusti nustatytoms teisės normoms ir tik toms normoms nepaklusus, pažeidus jas, atsiranda TA teisinis santykis. Kartu TA - apsauginis teisinis santykis. Tą pažymi V. Kudriavcevas[99], J. Žėruolis[100], O. Jofe[101] įvardydami teisinę atsakomybę ypatingu, t. y. apsauginiu teisiniu santykiu, atsirandančiu kaip reguliuojančio teisinio santykio pažeidimo pasekmę. Matome, kad asmeniui padarius teisės pažeidimą į TA turinį „įsijungia“ ir procesinis aspektas.

Apibendrinant galima teigti, kad nėra universalaus TA apibrėžimo todėl, kad ji - sudėtingas, daugialypis teisinis reiškinys. Kiekviena teisės teorija išskiria tik atskirus TA esmę atskleidžiančius požymius (pareigą, sankciją, prievartą, teisinį santykį), todėl pilnai neatskleidžia TA esmės. Tačiau visas teorijas vienija bendras suvokimas, jog TA - teisės pažeidimo pasekmė, todėl analizuojama teisinė kategorija visuomet daugiau ar mažiau siejama su atpildu už teisės normų nesilaikymą.

[98] Valentina Mikelėnas, *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai* (Vilnius, Justitia: 1995), 22.
[99] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 72, 162.
[100] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 6, 64-65.
[101] Valentinas Mikelėnas, *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai* (Vilnius: Justitia, 1995), 19.

2. ATSAKOMYBĖ KAIP TEISINIS SANTYKIS

2.1. Teisinės atsakomybės atsiradimo prielaidos

2.1.1. Teisinės atsakomybės atsiradimo pagrindai

TA kaip teisinis santykis atsiranda esant tam tikriems pagrindams. Doktrinoje išskiriami keli TA kaip teisinio santykio atsiradimo pagrindai. M. N. Marčenko nurodo šiuos TA pagrindus: norminį - teisinį, faktinį, procesinį - teisinį[102]. L. Baublys ir kiti Lietuvos mokslininkai išskiria šiek tiek kitokius TA kaip teisinio santykio atsiradimo pagrindus: 1) teisės normą; 2) teisės pažeidimą; 3) subjekto deliktiškumą[103]. Darbo autorė laikysis pastarojo TA atsiradimo pagrindų klasifikavimo, kadangi L. Baublio pateiktas pagrindų sąrašas apima platesnį teisės atsakomybės diapazoną. M. N. Marčenko pateikti TA pagrindai neapima deliktinio asmens veiksnumo padarius teisės pažeidimą.

Taigi pirmasis TA pagrindas - teisės norma. Kiekvienas žmogus, būdamas teisinių santykių subjektas, siekdamas savo interesų įgyvendinimo, negali veikti neribotai. LR Konstitucijos (toliau - Konstitucijos) 28 str. nurodyta, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių[104]. Kiekvienas subjektas savo teises įgyvendina ir naudojasi laisvėmis tiek, kiek jis nepažeidžia kitų teisinių santykių subjektų teisių ir laisvių. Tokiu būdu, valstybė privalo nustatyti subjektinių teisių ir laisvių įgyvendinimo ribas. Šią savo funkciją valstybė atlieka teisiniu reguliavimu[105]. Teisinis reguliavimas - teisinio poveikio žmonių elgesiui darymas pasitelkiant teisės normas. Todėl labai dažnai teisės norma apibrėžiama kaip „pradinis teisės elementas“, „pirminė teisės ląstelė“[106]. S. Vansevičius teisės normą apibūdina nurodydamas, kad ji „– visiems privaloma, formaliai apibrėžta visuotinio socialinio elgesio taisyklė, nustatyta ar sankcionuota valstybės, kuri suteikia ir įtvirtina visuomeninių santykių dalyviams apibrėžtas subjektines teises ir teisines pareigas ir yra saugoma valstybės“[107]. Matome, kad teisės norma suvokiama kaip visiems privaloma, formaliai apibrėžta bendro elgesio taisyklė, valstybės prievartos priemonėmis saugoma nuo pažeidimų. Pažymėtina, kad doktrinoje teisės norma apibrėžiama maždaug taip pat ir didesnių diskusijų šiuo aspektu nėra. Literatūroje išskiriami šie teisinių normų požymiai: tiesioginis teisės normų ir valstybės santykis (teisės normas nustato

[102] Mixail Nikolaevich Marchenko, *supra note* 11, 340-345.
[103] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 472.
[104] “Lietuvos Respublikos Konstitucija,” *Valstybės žinios* 33,1014 (1992).
[105] Agnė Baranskaitė, „Viešojo ir privataus interesų derinimas taikant kaltininko susitaikymo su nukentėjusiuoju institutą,“ *Teisė* (2003), 26-27.
[106] Rudolf Levonovich Khachaturov i Dmitrij Anatolevich Lipinskij, *supra note* 75.
[107] Stasys Vansevičius, *supra note* 9, 212.

arba sankcionuoja valstybė), teisės norma - valstybės valios išraiška, teisės normų visuotinis pobūdis ir privalomumas, formalus teisės normų apibrėžtumas, daugkartinis taikymas ir ilgalaikis teisės normų galiojimas, griežtas teisės normų tarpusavio pavaldumas ir hierarchinė struktūra, teisės normoms suteikiama valstybės apsauga, teisės normose įtvirtintų įsakymų laikymąsis užtikrinamas valstybės prievarta[108]. Matome, kad teisės normoje pasireiškia trys nedalomos kategorijos arba savybės –„norminis pobūdis, formalus apibrėžtumas, valstybinė prievarta"[109]. Šios savybės, o ypač tai, kad teisės normos laikymąsi užtikrina valstybė, poveikio priemonėmis, padeda teisės normą atskirti nuo kitų socialinių normų, bei suvokti, kad TA neatsiejama nuo teisės normos.

„Teisės normos, kaip oficialiai reikalaujamo elgesio taisyklės, kategorija neišvengiamai suponuoja tam tikrą normos struktūrą, jos „dalijimą" į elementus, kurių nesant galima ginčyti ir pačios normos buvimą"[110]. „Pagal nusistovėjusias kontinentinės teisės tradicijas teisės normą sudaro trys tarpusavyje susijusios dalys: hipotezė, dispozicija ir sankcija"[111]. Teisės normos konstruojamas pagal formulę, „jeigu - tai - priešingu atveju" (hipotezė + dispozicija + sankcija). Tai – trinarė, dar vadinama tradicine, teisės normos struktūra. Pažymėtina, kad doktrinoje skiriamos ir dvinarės[112], bei keturnarės[113] teisės normos struktūros. Kaip teigia P. Čiočys „hipotezė (gr. *hypothesis* - pagrindas, prielaida, spėjimas) nurodo faktines aplinkybes, kurioms esant reikia vadovautis ta teisės norma, t. y. ji apibrėžia normos veikimo sferą, nurodo subjektus ir normos galiojimo aplinkybes, sąlygas"[114]. Kitaip tariant hipotezė aprašo tam tikrą realų, atvejį. Dispozicija – (lot. *dispositio* - išdėstymas, paskirstymas; potvarkis) struktūrinė teisės normos dalis nustatanti tam tikrą elgesio taisyklę[115], t. y. apibrėžia tam tikrą elgesio tvarką – „nusako, kaip reikia elgtis hipotezėje nurodytomis sąlygomis, kokias pareigas ir teises turi reguliuojamojo santykio dalyviai"[116]. Taigi dispozicija yra savotiškas elgesio modelis, nes parodo, kaip konkrečiai elgtis tam tikru, hipotezėje nurodytu atveju. „Sankcija yra nusakomos galimos pasekmės, kai nesilaikoma dispozicijoje numatytos tvarkos"[117]. Klasikinė teisinės sankcijos funkcija, atsižvelgiant į tai, kuriame laikmetyje ir kieno ji buvo realizuojama – pažeisto teisingumo įgyvendinimas. Asmuo privaląs gauti tai, ko nusipelnė, – už blogą turi būti atsilyginama tuo pačiu[118]. Vadinasi šis teisės normos struktūros elementas apibūdina padarinius

[108] Vadim Donatovich Filimonov, „Norma prava i ee funkcii," Gosudarstvo i pravo 9 (2007): 6.
[109] Antanas Citrautas, *Valstybės ir teisės teorija: mokymo priemonė* (VVU, Vilnius: 1989), 112.
[110] Egidijus Kūris, "Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas," *Jurisprudencija* 23,15 (2001):36.
[111] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *supra note 3,* p. 29.
[112] Sergej Sergeevich Alekseev, *Teorija gosudarstva i prava* (Moskva, Norma: 2005), 397.
[113] Rudolf Levonovich Khachaturov i Dmitrij Anatolevich Lipinskij, *supra note* 75.
[114] Petras Algirdas Čiočys, *supra note* 70, 29.
[115] *Tarptautinių žodžių žodynas* (Vyriausioji enciklopedijų redakcija: 1985), 321.
[116] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *op.cit.,* 29
[117] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *supra note* 3, 29.
[118] Foucault Michel, *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas* (Baltos lankos:1998), 111.

atsirasiančius teisės subjektui, kuris nepaklus numatytam elgesio standartui. Apibendrinat galima teigti, kad teisės normos struktūra – tam tikrų vidinių normos elementų visuma, kuri apibūdina teisės normą kaip vientisą elgesio taisyklę. Todėl „teisės normos vidinę struktūrą apibrėžiame, nagrinėdami ją kaip adresatų elgesio reguliatorių“[119].

Teisės normos struktūrą analizuojant TA atsiradimo kontekste, reikia pažymėti, kad teisės normų funkcinė paskirtis – reguliuoti santykius atsiradusius iki teisės pažeidimo ir po teisės pažeidimo padarymo. B. T. Baziliovas teigia, kad TA normos reguliuoja tik teisinius santykius, atsiradusius po teisės pažeidimo padarymo[120]. Todėl sankcija, kaip teisės normos sudėtinė dalis – labiausiai siejasi su teisine atsakomybe, tačiau nėra jai tapati. „Teisinės sankcijos – tai būtinas TA instrumentas, kuriuo ji atkuria individo pažeistų teisių ir pareigų pusiausvyrą. „Bet teigdami, kad TA – tai tik sankcijų taikymas, mes prarandame galimybę suprasti, pasak Kanados teisininko P. A. Bissonette'o, kad „atsakomybė nustato ryšį tarp individo ir sankcijos“, kad atsakomybė – tai ne tik asmens elgesio padarinys, bet ir to elgesio atsakingumo matas„[121]. Teisinė sankcija aiškintina kaip valstybės reakcija į teisės normos adresato veiksmus, o tuo tarpu TA - valstybės reakcija į padarytą teisės pažeidimą. TA atsiranda įvykdžius teisės pažeidimą ir baigiama teisės pažeidėjo teisių suvaržymu, t. y. skiriant sankciją. Iš čia seka išvada, kad sankcija kaip teisės normos struktūros dalis ir TA – skirtingos kategorijos. Kadangi TA priemonės numatomos teisės normų sankcijomis, teisinę atsakomybę galime vadinti tam tikra normos sankcijos realizavimo forma.

Teisės norma „numato TA apimtį ir mastą“[122], be to, kaip pažymima doktrinoje, norminis pagrindas - pagrindinis TA mechanizmo reguliavimo elementas[123]. Jei nebūtų norminio pagrindo – tam tikrus aspektus reglamentuojančių įstatymų ir kt. teisės aktų, nebūtų ir TA. Todėl galima sutikti su teiginiu, kad „TA kaip reiškinys ir kaip teisinis santykis egzistuoja tiek, kiek ji sureguliuota ir pagrįsta norminiais aktais ir jų taikymu“[124]. Autorės nuomone, bendriausią TA principo nuostatą atspindi Romos imperijos principas, kad „teisės neišmanymas ar jos nežinojimas nėra pagrindas išvengti dėl to kilusių asmeniui nenaudingų teisinių padarinių ar TA (*Ignorantia iuris nocet*)“[125]. Konstitucijos 7 str. 3 d. taip pat įtvirtinta ši nuostata, nurodanti, kad: „įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės“[126]. Remiantis ja, kiekvienas asmuo turi žinoti įstatymus ir elgtis taip, kad jų nepažeistų. Negalima pasiteisinti įstatymo nežinojimu, nes

[119] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 6, 135.
[120] Boris Timofeevich Bazylev, *supra note* 87, 91.
[121] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 72, 165.
[122] Rudolf Levonovich Khachaturov i Dmitrij Anatolevich Lipinskij, *supra note* 75.
[123] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 472.
[124] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *supra note 3*, 27.
[125] Marius Jonaitis, *Romėnų privatinė teisė* (Vilnius: 2014), 20-21.
[126] "Lietuvos Respublikos Konstitucija," *supra note* 104.

valstybėje visi įstatymai yra skelbiami[127]. Ši įstatymo prezumpcija parodo, kad įstatymų nežinojimas arba netinkamas jų suvokimas neatleidžia nuo pareigos juos tinkamai vykdyti bei laikytis nustatytų įpareigojimų.

Vis dėlto, kad ir koks svarbus ir reikšmingas TA atsiradimo pagrindas - teisės norma, teisinei atsakomybei, kaip teisiniam santykiui atsirasti, vien jos neužtenka, nes „norminis pagrindas (įstatymas, kitas norminis aktas) yra universalus - nustato tik galimybę taikyti teisinę atsakomybę. Teisinei atsakomybei atsirasti turi būti juridinis faktas - padarytas teisės pažeidimas (jo sudėtis)“[128]. „TA glaudžiai susijusi su teisės pažeidimu, nes tai yra vienintelis požymis, leidžiantis teigti, kad asmens teisinis statusas nesubalansuotas, ir kaip tik tada potenciali valstybės prievarta tampa pažeidėjui realia jėga, atkuriančia pažeistą teisingumą pagal iš anksto susitartas ir teisės normose įtvirtintas taisykles“[129]. Taigi antrasis ir, autorės nuomone, svarbiausias TA atsiradimo pagrindas - teisės pažeidimas, kaip juridinis faktas.

Teisinėje literatūroje vieningo teisės pažeidimo apibrėžimo nėra. Štai A. Čiočys nurodo, kad “teisės pažeidimas tai fizinių ir juridinių asmenų priešinga teisei, kalta veika (veikimas ar neveikimas), kuria padaroma žala visuomenei ir už ką yra numatyta TA”[130]. A. B Vengerovas (Vengerov) teigia, kad „teisės pažeidimas visuomenei pavojingas veiksnaus asmens veikimas, prieštaraujantis teisės normų reikalavimams“[131]. Šie autoriai teisės pažeidimą suvokia kaip neteisėtą, pavojingą, kaltą asmens veikimą nesilaikant nustatytų teisės normų ir padarant žalos visuomenei. A. Vaišvila teisės pažeidimą apibūdina kiek kitaip. Jo nuomone “teisės pažeidimas - tai asmens naudojimasis subjektinėmis teisėmis sąmoningai atsisakant vykdyti pareigas, kurią vykdymą įstatymas laiko būtina asmens naudojimosi subjektinėmis teisėmis visuomenėje legalumo sąlyga“[132]. Matome, kad šis autorius teisės pažeidimą sieja su įstatyme nustatytų pareigų nevykdymu.

A. Vaišvila greta teisė pažeidimo apibrėžimo pateikia tokią teisės pažeidimo apibrėžimo formulę: V_x $\{Tp_{(x)} \sim [Nt_{(x)} \ \& \ P_{(x)}]\}$. (Kiekvienas asmuo - **x** ($\mathbf{V_x}$) pažeidžia teisę - $\mathbf{Tp_{(x)}}$ tada ir tik tada, kai **x** naudojasi subjektine teise - $\mathbf{Nt_{(x)}}$ ir **x** nevykdo tą naudojimąsi legalizuojančių pareigų - $\mathbf{P_{(x)}}$.)[133]. Remiantis teisės pažeidimo formule, akivaizdu, kad asmuo gali pažeisti teisę tik tuomet, kai jis naudojasi subjektine teise ir kai tas naudojimasis yra įstatymo siejamas su būtinybe

[127] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-149/2007,“ Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=4d6015e0-6547-4f3a-9de6-f5965f38f8b4; “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-4/2012,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/192226052654969/3K-3-4/2012
[128] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *op.cit.*, 27.
[129] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 72, 165.
[130] Petras Algirdas Čiočys, *supra note* 70, 40.
[131] Anatolij Borisovich Vengerov, *supra note* 76, 87.
[132] Alfonsas Vaišvila, *supra note* 1, 455.
[133] *Ibid.*

vykdyti pareigas. Taigi, pažeidus teisę, atsiranda teisės pažeidimas, kurį reikia suvokti kaip juridinį faktą.

Juridinis faktas, anot S. S. Aleksejevo (Aleksejev) – „konkreti gyvenimo aplinkybė, su kuria teisės norma sieja teisinių pasekmių (teisinių santykių) atsiradimą, pasikeitimą arba pasibaigimą“[134]. Teismų praktikoje nurodyta, kad „juridiniai faktai – tai įvairūs asmenų veiksmai, įvykiai, kurių pagrindu atsiranda, pasikeičia ar nutrūksta teisiniai santykiai ir atitinkamai atsiranda, pasikeičia ar pasibaigia subjektinės teisės ar pareigos“[135]. Vadinasi juridinis faktas – tam tikras gyvenimo įvykis, aplinkybė ar asmenų veiksmai, kurie nulemia teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą, pasibaigimą. Nagrinėjamu atveju, teisės pažeidėjui įvykdžius teisės pažeidimą jis konstatuotinas kaip juridinis faktas ir, autorės nuomone, būtent nuo šio momento atsiranda teisinės atsakomybė kaip teisinis santykis. Tačiau teisės doktrinoje nėra vienareikšmiškai pripažįstama, kad TA atsiranda būtent nuo teisės pažeidimo padarymo momento. Doktrinoje diskusijos vyksta trimis kryptimis, nes svarstoma: ar TA atsiranda padarius teisės pažeidimą, ar nuo asmens pripažinimo įtariamuoju, ar nuo teisės pažeidėjo pripažinimo kaltu ir patraukimo atsakomybėn momento?

Pirmosios pozicijos šalininkai (pvz. B. T. Bazilevas[136], A. Laurinavičius, J. Reklaitis[137], L. Baublys ir kt.[138]) teigia, kad TA atsiranda padarius teisės pažeidimą, todėl būtent teisės pažeidimo padarymo momentas ir yra pagrindinis TA atsiradimo pagrindas, nepriklausimai nuo to ar teisės pažeidėjas suvokia ar ne, kad padarė teisės pažeidimą, bei ar šis teisės pažeidimas išaiškintas ar ne. Antrosios pozicijos šalininkai pvz. A. I. Santalovas (Santalov)[139], N. A. Agurcovas (Agurcov)[140] ir kt., TA atsiradimo momentą sieja su pažintine - vertinamąja kompetentingų valstybės institucijų veikla nukreipta į teisės pažeidimą padariusio asmens suradimą, išaiškinimą, su teisės pažeidimu susijusios bylos iškėlimą, bei asmens įtariamo teisės pažeidimo padarymu paskelbimą įtariamuoju. Trečios pozicijos atstovai pvz. V. V. Ščerbakovas (Ščerbakov)[141], I. A. Galaganas (Galagan)[142] ir kt. teigia, kad TA atsiranda ne nuo teisės pažeidimo padarymo momento, o nuo to laiko, kai teisės pažeidėjas yra pripažįstamas kaltu, traukiamas atsakomybėn ir jam skiriamos teisės normoje numatytos sankcijos. „Greičiausiai

[134] Sergej Sergeevich Alekseev, *Obshhaja teorija prava* (Moskva, TK Velbi, Izdatelstvo Prospekt: 2008), 401.
[135] „Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-485/2001,“ Teisės gidas, http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=11480
[136] Boris Timofeevich Bazylev, *supra note* 87, 75.
[137] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *supra note 3*, 29.
[138] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 472.
[139] Aleksandr Ivanovich Santalov, *Teoreticheskie voprosy ugolovnoj otvetstvennosti* (Izd-vo Leningradskogo un-ta: 1982), 62.
[140] Nikolaj Aleksandrovich Ogurcov, P*ravootnoshenie i Правоотношения u otvetstvennost v sovetskom ugolovnom prave* (Rjazan: 1976), 161-162.
[141] Vitalij Vladimirovich Shherbakov, *Ugolovnaja otvetstvennost i ee osnovanie* (avtoref. dis. kand. jurid. nauk. Saratov: 1998), 14.
[142] Ivan Aleksandrovich Galagan, *Administrativnaja otvetstvennost v SSSR* (Izd. Voronezhskogo un-ta: 1970), 21.

teisingesnė nuomonė, jog TA atsiranda nuo pažeidimo padarymo momento. Tai grindžiama samprotavimais, kad TA, kaip minėta, gali būti aiškinama ne tik kaip reiškinys, bet ir kaip teisinis santykis, atsirandantis tarp dviejų šalių – teisės pažeidėjo ir valstybės, t. y. atstovaujant jos kompetentingų institucijų, pareigūnų. Pagal bendrosios teisės teorijos teiginius, teisiniai santykiai atsiranda juridinių faktų pagrindu. Padarytas teisės pažeidimas yra juridinis faktas. Taigi TA kyla nuo juridinio fakto atsiradimo“[143]. Darbo autorė taip pat sutinka su pirmosios nuomonės šalininkais, t. y. su aiškinimu, kad TA atsiranda nuo teisės pažeidimo padarymo momento. Taip yra todėl, kad „TA atsiranda objektyviai“[144], o ne priklausomai nuo valstybės institucijų valios (nors šių institucijų reakcija būtina)[145]. Kaip teisingai pažymi S. Šedbaras teisinę atsakomybę nusakant kaip potencialią galimybę teisės pažeidėjui patirti tam tikrų neigiamų padarinių, atsakomybė nėra sutapatinama su jos įgyvendinimu ir taikymu. Taigi, TA atsiranda kaip statiška (nesikeičianti) prievolė, nes galima situacija, kad atsakomybė egzistuoja ir kai teisės pažeidėjas slapstosi. Būna, kad teisės pažeidėjas nepatiria neigiamų padarinių net ir pritaikius atsakomybę, pavyzdžiui, asmenį nuteisus „už akių“, realiai neigiamų padarinių teisės pažeidėjas patiria tik kai kita prievolės šalis įgyvendina savo teisę ir atsakomybę teismine ir kitokia tvarka, pavyzdžiui, įvykdant teismo nutarimą, sprendimą ar nuosprendį[146]. Tokiu atveju, galima teigti, kad būtent teisės pažeidimo padarymas yra ne tik prielaida teisinei atsakomybei atsirasti, tačiau yra ir TA kaip teisinio santykio atsiradimo momentas[147]. Manytina, kad pirmosios pozicijos laikosi ir Lietuvos įstatymų leidėjas. „Būtent su neteisėtais veiksmais (teisei priešinga veika) įstatymų leidėjas sieja specifinių teisinių santykių atsiradimą, o tai reiškia valstybės įsipareigojimą reguliuoti teisės pažeidimo pagrindu atsirandančius atsakomybės teisinius santykius“[148]. Pavyzdžiui įstatymuose numatyti senaties terminai. Taigi, nuo teisės pažeidimo padarymo momento jį įvykdęs asmuo tampa už savo pažeidimą atsakingu ir turi prisiimti neigiamas pasekmes, t. y. jo atžvilgiu taikomas valstybės prievartos priemones, o savo ruožtu valstybė įgyja teisę šias priemones taikyti teisės pažeidėjui. Padarius teisės pažeidimą, tačiau net jo neišaiškinus, tarp valstybės ir teisės pažeidėjo jau egzistuoja TA kaip būsimų veiksmų formos išraiška, t. y. atsakomybė kaip teisinis santykis. Taip yra todėl, kad ir neišaiškintas teisės pažeidimas niekur nedingsta ir egzistuoja kaip latentinis. Panašiai yra ir su teisine atsakomybe, neišaiškinus teisės pažeidimo, teisės pažeidėjas vis vien yra jį padaręs, todėl jam neišvengiamai atsiranda ir TA.

[143] Alfonsas Laurinavičius ir Jonas Reklaitis, *supra note 3*, 28.
[144] Boris Timofeevich Bazylev, *supra note* 87, 75.
[145] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 472.
[146] Stasys Šedbaras, *supra note* 28, 65.
[147] Marina Dmitrievna Shindiapina, „*Stadii juridicheskoj otvetstvennosti“(avtoreferat gissertacii na sosiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk* (Moskava:1996), 70.
[148] Linas Baublys et al., *op.cit.,* 472.

Trečiasis TA atsiradimo pagrindas – subjekto deliktiškumas. Doktrinoje teisės pažeidimo subjektu vadinamas - asmuo, kuris pažeidė teisės normų reikalavimus[149]. Tačiau ne kiekvienas asmuo padaręs teisės pažeidimą gali būti TA subjektu. Todėl gebėjimas atsakyti už teisės normomis nustatytų pareigų nevykdymą vadinamas deliktiniu veiksnumu[150]. Veiksnumas, kaip „asmens galėjimas pačiam ir savo paties vardu išreikšti valią, sukeliančią teisinius padarinius“[151], arba trumpai tariant – galimybė asmeniui pačiam rūpintis savo teisiniais reikalais bei atsakyti už savo veiksmus[152], buvo žinomas dar romėnų teisėje, o Lietuvoje – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje, kurioje veiksnumas pirmiausia buvo siejamas su žmogaus amžiumi (tačiau neskyrė mažametystės ir nepilnametystės, visiško, dalinio ir suvaržyto veiksnumo)[153]. Fizinių asmenų veiksnumas kaip gebėjimas įgyti tam tikras teises ir pareigas, suvokiant atliekamų veiksmų realumą, reikšmę, numatant galimus padarinius bei prisiimant pasekmes, „tiesiogiai priklauso nuo psichinio išsivystymo, intelekto ir valios brandos laipsnio, gebėjimo suprasti savo veiksmų reikšmę ir juos valdyti“[154]. Todėl teisėje veiksnumas siejamas su asmens amžiumi, bei pakaltinamumu. Atkreiptinas dėmesys, kad deliktinis veiksnumas kiekvienoje teisės šakoje suvokiamas skirtingai.

Pvz. LR Civilinio kodekso (toliau – CK) 2.5 str. įtvirtintas fizinių asmenų civilinis veiksnumas ir numatyta, kad fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas (civilinis veiksnumas) atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t. y. kai jam sueina 18 metų[155]. Tam tikrais atvejais civilinį veiksnumą įgyja ir jaunesni asmenys, t. y. nepilnamečiai iki 18 metų. Remiantis CK 2.7 str. 3 dalimi, nepilnamečiai iki 14 metų turi teisę savarankiškai sudaryti smulkius buitinius sandorius, sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma[156]. Visais kitais atvejais už nepilnamečius iki 14 m. sandorius jų vardu sudaro tėvai arba globėjai (CK 2.7 str. 1 d.). Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 m. sandorius sudaro, turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą (CK 2.8 str. 1 d.), jie turi teisę sudaryti tik smulkius buitinius sandorius CK 2.8 str. 2 d.). Visa tai kas išvardyta, reiškia, kad tik pilnamečiai, t. y. 18 m. sulaukę asmenys turi deliktinį veiksnumą. Nepilnamečiai iki 18 m. turi tik dalinį veiksnumą (iki 14 m. vaikai nesubrendę, todėl dar negali sąmoningai suprasti savo poelgių ir atsakyti už kilusias pasekmes, o nuo keturiolikos iki aštuoniolikos dalinai subrendę ir

[149] Albert Semenovich Pigolkin, *Obshhaja teorija prava* (Moskva:1995), 30.
[150] Sergej Anatolevich Lobanov, *supra note* 12, 18.
[151] Marius Jonaitis, *supra note* 125, 98.
[152] Ann Bakk, Karl Grunewald, *Globa. Knyga apie žmones su intelekto negalia* (Vilnius, Avicena: 1997), 18.
[153] Jevgenij Machovenko, „Individualūs feodalinės Lietuvos teisės subjektai,“ Teisė 42 (2002), 85.
[154] Aušrelė Masandukaitė, *Civilinė teisė (bendroji dalis)* (Vilniaus kooperacijos kolegija: 2007), 34.
[155] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios* 74, 2262 (2000).
[156] *Ibid.*

už kai kuriuos veiksmus jau gali atsakyti), todėl jiems padarius žalą kyla tėvų, globėjų ar rūpintojų CA. Taigi, būtent šie asmenys turi deliktinį veiksnumą.

Čia labai svarbu „skirti TA subjektą nuo teisės pažeidimo subjekto“[157]. Lietuvių kalbos žodyne pateikiama tokia semantinė žodžio ”tėvai” reikšmė: tėvai: ”tėvas ir motina savo vaikams”[158]. Suvokiant tėvus siaurąja prasme, tai asmenys (vyras ir moteris), kurie su savo vaikais susieti biologiškai. Tėvai - artimiausi vaiko kraujo giminaičiai, kuriuos su vaikais sieja tėvystė. Pripažįstama, kad “vaiko kilmė iš konkrečių asmenų tampa juridiniu faktu, sukeliančiu šiems asmenims įstatymais nustatytas teises ir pareigas”[159], todėl įstatymais įtvirtintas biologinės tėvų sampratos dominavimas. Remiantis CK 3.157 str. 1 d. veiksnūs tėvai yra savo neveiksnių nepilnamečių vaikų atstovai pagal įstatymus[160]. CK 3.238 str. 1 d. numato, kad globa yra nustatoma siekiant įgyvendinti, apsaugoti ir apginti neveiksnaus tam tikroje srityje fizinio asmens teises ir interesus, o rūpyba pagal CK 3.239 straipsnį - nustatoma siekiant apsaugoti ir apginti ribotai veiksnaus tam tikroje srityje fizinio asmens teises ir interesus[161]. Plačiąja teisine prasme globa ir rūpyba apima valstybės institucijų vykdomas funkcijas, užtikrinant nepilnamečių tinkamą auklėjimą, jų teisių bei interesų gynimą, taip pat kai kurių suaugusių asmenų aprūpinimą, jų teisų ir interesų gynimą ir įstatymų numatytais atvejais - rūpinimąsi turtu[162]. Taigi globėjai yra veiksnūs įstatyminiai savo globotinių atstovai, veikiantys globotinių interesais ir įgyvendinantys globotinių teises ir vykdantys pareigas. Rūpintojai - veiksnūs fiziniai asmenys, padedantys įgyvendinti rūpintiniams jų teises ir vykdyti pareigas. Atitinkamai nepilnamečiams iki 14 m. ir suaugusiems asmenims, kurie yra teismo pripažinti neveiksniais steigiama globa, o nepilnamečiams nuo 14 iki 18 m., taip pat asmenims, kurių veiksnumas tam tikrose srityse apribotas bei veiksniems suaugusiems asmenims, kurie dėl savo fizinės būklės negali savarankiškai ginti savo teisių ir vykdyti pareigų, steigiama rūpyba.

LR Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 13 str. numatytas amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus. Pagal 1 šio str. dalį atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję 16 m., tačiau analizuojamo str. 2 d. numato, kad kai kuriais atvejais atsako ir jaunesnis asmuo, t. y. kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję 14 m. (nužudymą, sunkų sveikatos sutrikdymą, iššaginimą, seksualinį prievartavimą, vagystę, plėšimą, turto prievartavimą, turto sunaikinimą ar sugadinimą, šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą,

[157] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 472.
[158] „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas,“ *supra note* 21.
[159] Pranas Vytautas Rasimavičius, *Tarybinė šeimos teisė*: *Vadovėlis aukštųjų mokyklų teisės specialybės studentams* (Vilnius: 1981), 112.
[160] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas,“ *supra note* 155.
[161] *Ibid.*
[162] Simona Derkintytė, „Socialinės globos ir rūpybos teisinis reguliavimas ir jo socialinis veiksmingumas“(magistro darbas, Vilnius: 2004), 9.

narkotinių ar psichotropinių medžiagų vagystę, prievartavimą arba kitokį neteisėtą užvaldymą, transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą. Jaunesni nei 14 m. asmenys, neturi teisinio veiksnumo (BK 13 str. 3 d.)[163].

Administracinių teisių pažeidimo kodekso (toliau – ATPK) 12 str. numatyta, kad, administracinėn atsakomybėn traukiami asmenys, kuriems iki administracinio teisės pažeidimo padarymo sukako 16 m.[164].

Apžvelgiant į tai kas išdėstyta, deliktinis veiksnumas civilinėje teisėje (toliau CT) atsiranda nuo 18 m., o baudžiamojoje ir administracinėje teisėje nuo 16 m., o jaunesni asmenys turi tik dalinį veiksnumą/pakaltinamumą.

Veiksnumas nėra absoliutus. Ir nors Konstitucija garantuoja, kad žmogaus teisės yra prigimtinės, žmogaus laisvė neliečiama, žmogaus asmuo neliečiamas, žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas[165], tačiau kai kuriais atvejais, siekiant užtikrinti pavyzdžiui psichikos liga sergančio asmens teises, įvardytos konstitucinės teisės tam tikra apimtimi jam - ribojamos. Toks ribojimas gali būti taikomas tik įstatymų nustatyta tvarka. Nuostata, kad veiksnumo ribojimas yra galimas tik jeigu tai numatyta įstatyme, siekiama apsaugoti žmogaus teises ir užkirsti kelią piktnaudžiavimui. Sąvoką „įstatymas" patartina aiškinti siaurai, tik kaip Seimo priimtą teisės aktą. Taigi asmens civilinį veiksnumą galima riboti tik pagal įstatymą ir dažniausiai tik teismo sprendimu[166]. Todėl CK 2.11 str. 1 d. numatyta, kad fizinis asmuo, kuris dėl psichikos sutrikimo iš dalies negali suprasti savo veiksmų tam tikroje srityje reikšmės ar jų valdyti, gali būti teismo tvarka pripažintas ribotai veiksniu toje srityje[167]. Čia pažymėtina, kad fizinių asmenų civilinio veiksnumo apribojimas tam tikroje srityje, pakankamai naujas institutas Lietuvos teisėje. Siekiant įgyvendinti Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos 12 str. reikalavimus, susijusius su pagalbos neįgaliesiems priimant sprendimus teikimu Lietuvoje nuo 2016 m. sausio 1 d. įsigaliojo CK ir kitų įstatymų pakeitimai[168], kuriais buvo reformuoti asmenų neveiksnumo ir riboto veiksnumo institutai nustatant, jog asmens veiksnumas gali būti ribojamas arba asmuo gali būti pripažintas neveiksniu tam tikrose srityse. Naujomis nuostatomis "perkelta nemažai pagrindinių Konvencijos 12 str. įtvirtintų garantijų, kurios turi apsaugoti asmenis nuo galimo piktnaudžiavimo apribojant jų teises bei siekiant neįgalių asmenų žmogaus teisių užtikrinimo bei

[163] "Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas," *Valstybės žinios* 89, 2741 (2000).
[164] „Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas," *Vyriausybės žinios* 1,1 (1985).
[165] "Lietuvos Respublikos Konstitucija," *supra note* 104.
[166] Valentinas Mikelėnas et.al. Lietuvos *Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys* (Vilnius: Justitia: 2002), 27.
[167] "Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas," *supra note* 155.
[168] „ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso pakeitimo įstatymas," *Lietuvos Teisės aktų registras* 05573 (2015); Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas," *Lietuvos teisės aktų registras* 05574 (2015).

efektyvaus realizavimo“[169]. Taigi, iki 2016 m., asmenims buvo pripažįstamas ribotas veiksnumas, neišskiriant konkrečios srities, o šiuo metu, įsigaliojus pažangiai nuostatai, asmens veiksnumas apribojimas tik konkrečiose srityse. BK asmuo taip pat gali būti tik ribotai pakaltinamas. Tą numato BK 18 str. 1 d., kurioje nurodyta, kad asmenį teismas pripažįsta ribotai pakaltinamu, jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką tas asmuo dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų[170].

Svarbu akcentuoti, kad galimas ir civilinio, baudžiamojo, administracinio proceso teisės pažeidimas. Piktnaudžiauti procesu, „yra tiesiogiai uždraustas - tai yra teisės pažeidimas, už kurį numatyta galimybė taikyti TA priemones“[171]. Taigi ir procesinė teisė savo normose numato fizinių asmenų deliktinį veiksnumą. LR Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 38 str. numato procesinį veiksnumą. Šio str. 1 d. numatyta, kad civilinis procesinis veiksnumas priklauso juridiniams asmenims ir fiziniams asmenims, kurie yra pasiekę pilnametystę – 18 m., nepilnamečiams, įstatymų nustatyta tvarka sudariusiems santuoką, taip pat nepilnamečiams, kurie įstatymų nustatyta tvarka teismo pripažinti visiškai veiksniais (emancipuotais). Nepilnamečių nuo 14 iki 18 m., taip pat fizinių asmenų, kurių civilinis veiksnumas tam tikroje srityje apribotas, atstovais pagal įstatymą teisme yra atitinkamai jų tėvai, įtėviai ar rūpintojai (CPK 28 str. 2 d.)[172]. Matome, kad deliktinis asmenų veiksnumas įgyvendinamas sulaukus pilnametystės. Nepilnamečiai (išskyrus emancipuotus ir sudariusius santuoką) bei asmenys ribotai veiksnūs tam tikrose srityse neturi deliktinio veiksnumo, nes juos procese atstovauja įstatyminiai atstovai. Svarbu akcentuoti, kad analizuojamas asmenų deliktinio veiksnumo nuostatos civiliniame procese buvo įtvirtintos visai neseniai - 2015 m. kovo 26 d. priėmus CPK pakeitimo įstatymą[173]. Iki tol, nesant aiškaus teisinio reglamentavimo, deliktinio veiksnumo klausimai buvo nagrinėjami civilinio proceso teorijoje. Pvz. deliktinį veiksnumą analizavo A. Brazdeikis savo disertacijoje. Jo nuomone, „tais atvejais, kai nepilnamečiai nuo 14 iki 18 m. gali savarankiškai dalyvauti civiliniame procese ir įgyvendinti atitinkamas procesines teises, jie gali būti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektais ir prisiimti teisinę atsakomybę už šiuos veiksmus“[174]. Tačiau, CPK 38 str. aiškiai nurodoma, kad procesinis veiksnumas galimas tik

[169]Dovilė Juodkaitė, „Teisinio veiksnumo reforma Lietuvoje: nuo sovietinio konteksto iki šiuolaikinių žmogaus teisių standartų,“ *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai 16,2 (*2015), 36.
[170] “Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,” *supra note* 163.
[171] Aurimas Brazdeikis, „Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis“ (Vilniaus universitetas, daktaro disertacija: 2011), 206-207 prieiga per internetą http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1737658/datastreams/MAIN/content
[172] “Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas,” *Valstybės žinios* 36, 1340 (2002).
[173] Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas,“ *Lietuvos teisės aktų registras* 05574 (2015).
[174] Aurimas Brazdeikis, *op.cit.*, 206-207.

nepilnamečiams, įstatymų nustatyta tvarka sudariusiems santuoką, taip pat nepilnamečiams, kurie įstatymų nustatyta tvarka teismo pripažinti visiškai veiksniais (emancipuotais).

Įdomu pastebėti, kad nei LR Administracinių bylų teisenos įstatymas[175], (toliau - ABTĮ), nei LR Baudžiamojo proceso kodeksas (toliau - BPK), procesinio asmenų veiksnumo nereglamentuoja. Todėl, kaip teigia vadovėlio „Specifinės baudžiamojo proceso rūšys“ autoriai: „remiantis BPK, sunku nuspręsti, nuo kokio amžiaus jiems (nepilnamečiams) tampa privalomos procesinės pareigos ir nuo kada nepilnamečiai proceso dalyviai gali atsakyti už teisės normomis nustatytų procesinių pareigų nevykdymą“[176]. R. Ažubalytės, R. Jurgaičio, J. Zajančkauskienės nuomone, „esant dabartiniam teisiniam reguliavimui, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, baudžiamajame procese susidūręs su proceso subjekto deliktinio veiksnumo problema, turėtų ją spręsti, laikydamasis principo, jog nesant įstatyme nustatytų išimčių, asmens deliktinis veiksnumas sutampa su visišku asmens veiksnumu, kuris sistemiškai nagrinėjant Lietuvoje galiojančius aktus (CK 2.5 str., CPK 38 str.) siejamas su visiška pilnametyste ir asmens psichine sveikata“[177]. Taigi, manoma, kad baudžiamajame procese deliktiškai veiksnus subjektas, gali būti tik 18 m. sulaukęs fizinis asmuo, kuriam, nėra apribotas veiksnumas kurioje nors srityje. Autorės nuomone, dėl tokios deliktinio veiksnumo baudžiamajame procese pozicijos, galima diskutuoti. Kaip jau minėta, BK numatytas, 16 m., o kai kuriais atvejais netgi jaunesnis, amžius nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus. Taigi, būtent nuo 16 m. asmuo laikomas pakankamai brandžiu atsakyti už baudžiamuosius nusižengimus ir nusikaltimus, todėl nėra logiška, jog atsakyti už baudžiamojo proceso pažeidimus gali tik pilnametis asmuo.

Kalbant apie subjekto deliktiškumą, nereikia pamiršti ir juridinio asmens. Nors „juridinis asmuo pripažįstamas savarankišku teisinių santykių dalyviu, turinčiu teises ir pareigas bei galinčiu atsakyti už teisės pažeidimus“[178], jo veiksnumas – skiriasi nuo fizinio asmens. „Juridinio asmens veiksnumas – galėjimas savarankiškai, savo veiksmais įgyti teises ir pareigas bei jas įgyvendinti. Juridinio asmens teisnumas atsiranda kartu su veiksnumu, todėl veiksnumo terminas juridinių asmenų atžvilgiu dažniausiai nevartojamas, kartais vietoj jo vartojamas kitas terminas – subjektiškumas, apimantis ir teisnumo, ir veiksnumo sąvokas“[179]. Remiantis CK 2.81 str. 1 dalimi, juridinio asmens subjektiškumas įgyvendinamas per organus, kurie sudaromi ir veikia

[175] “Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas,” *Valstybės žinios* 13, 308 (1999).
[176] Rima Ažubalytė et.al. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys* (Mykolo Romerio universitetas: 2011), 230.
[177] *Ibid.*
[178] Linas Meškys, “Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai” Jurisprudencija 4,82 (2006), 66.
[179] Gintarė Jakuntavičiūtė, „Juridinio asmens valdymo organų narių civilinė atsakomybė“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas: 2012), 22, žiūrėta 2016 m. rugsėjo 12 d.,http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2013~D_20130115_133856-56604/DS.005.0.01.ETD

pagal įstatymus ir juridinių asmenų steigimo dokumentus. Taigi juridinis asmuo savo subjektiškumą įgyvendina per tam tikrus valdymo organus. Pvz. akcinės bendrovės privalomas valdymo organas yra visuotinis akcininkų susirinkimas, taip pat skiriamas administracijos vadovas ir ne mažiau kaip vienas kolegialus valdymo organas – stebėtojų taryba ar valdyba. Uždarosios akcinės bendrovės privalomas valdymo organas - visuotinis akcininkų susirinkimas, taip pat skiriamas administracijos vadovas[180]. Kadangi juridinis asmuo ir jo teisinis subjektiškumas yra dirbtiniai teisiniai dariniai[181], tai valdymo organai yra struktūrinė juridinio asmens dalis, bet tuo pačiu realūs dalyviai[182]. Teismas yra akcentavęs, kad nesant juridinio asmens valdymo organų, susivienijimas negalėtų būti juridiniu asmeniu, nes neturėtų galimybės įgyti teises ir pareigas[183]. Taigi ir TA atveju, juridiniai asmenys atsako per savo valdymo organus. Pvz. civilinė juridinių asmenų atsakomybė remiasi netiesiogine ir tiesiogine atsakomybės doktrina. Remiantis CK 6.263 str. 3 dalimi, įstatymų numatytais atvejais asmuo privalo atlyginti dėl kito asmens veiksmų atsiradusią žalą arba savo valdomų daiktų padarytą žalą[184]. Čia įtvirtinta netiesioginė atsakomybė. Tiesioginės atsakomybės atveju civilinės teisės pažeidimą juridinio asmens vardu padaro fiziniai asmenys - asmens konkretaus valdymo organo nariai. „Laikoma, kad juridiniai asmenys atsako pagal netiesioginės atsakomybės taisykles už asmenų, veikiančių juridinio asmens vardu atstovavimo teisinių santykių pagrindu, veiksmus tuo atveju, jeigu šie asmenys padarė teisės pažeidimą, neperžengdami savo kompetencijos ribų bei veikdami juridinio asmens interesais. Tačiau už kompetentingų juridinio asmens organų narių teisės pažeidimus, padarytus juridinio asmens vardu vykdant jiems nustatytas funkcijas, juridinis asmuo atsako pagal tiesioginės atsakomybės taisykles“[185].

Kalbant apie juridinių asmenų deliktinį veiksnumą baudžiamojoje teisėje (toliau – BT), aktualus BK 20 str., kurio 1 d. numatyta, kad juridinis asmuo atsako tik už nusikalstamas veikas, už kurių padarymą šio kodekso specialiojoje dalyje numatyta juridinio asmens atsakomybė[186]. Taigi juridiniai asmenys traukiami BA už tokias nusikalstamas veikas kaip sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo, išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms, sukčiavimas, dokumentų klastojimas, apgaulingos buhalterinės apskaitos vedimas ir t. t. Visgi pažymėtina, kad pagal šį kodeksą imunitetą nuo BA turi valstybė, savivaldybė, valstybės ir savivaldybės

[180] „Atvejo studija – akcinių bendrovių (UAB bei AB) valdymo organai,“ žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://srpa.lt/konkurencingas_verslas/?page=451
[181] Vytautas Mizaras, *Lietuvos teisės raidos aktualijos ir tendencijos. Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos* (Vilnius: Justitia), 2007, 71.
[182] Agnė Tikniūtė, „Juridinio asmens ribotos atsakomybės problema: teisiniai aspektai“ (daktaro disertacija, Vilnius: 2008),71.
[183] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-238/2007,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/78764677019740/3K-3-238/2007
[184] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas“, *supra note* 155.
[185] Gintarė Jakuntavičiūtė, *supra note* 179, 31.
[186] „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,” *supra note* 163.

institucija ir įstaiga bei tarptautinė viešoji organizacija (BK 20 str. 5 d.). Tačiau su šia nuostata nesutinka teisės doktrina. Pvz. R. Drakšas pažymi, kad šalys, kuriose BA juridiniams asmenims taikoma jau seniai (Jungtinė Karalystė ar Nyderlandai), keičia nusistovėjusias pozicijas. Nuo taisyklės „Karalius negali pasielgti nedorai“ pereina prie imunitetų valstybinėms bei savivaldybių institucijoms panaikinimo, todėl siūlo BK 20 str. 5 d. nustatytas juridinių asmenų BA išimtis koreguoti, nustatant galimybę patraukti BA savivaldybes, jų institucijas bei įstaigas[187].

BK 20 str. 2 d. įtvirtinta svarbi nuostata, remiantis kuria juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas tik tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu, jeigu jis, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę: 1) atstovauti juridiniam asmeniui arba 2) priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba 3) kontroliuoti juridinio asmens veiklą[188]. Taigi tokiais atvejais būtina nustatyti ir įrodyti, jog nusikalstamą veiką padarė fizinis asmuo, kuris yra konkretaus juridinio asmens darbuotojas, juridinio asmens atstovas. Todėl įmonė gali būti laikoma kalta dėl fizinio asmens padarytos nusikalstamos veikos, kai atstovas veikia įgaliojimo, prokūros, pavedimo sutarties arba kitokiu pagrindu. Šiuo atveju įstatymų leidėjas atstovavimo teisinio santykio buvimą laiko būtina sąlyga juridinio asmens BA taikymui. Paprastai laikomasi nuostatos, kad aptariamas juridinių asmenų BA modelis gali būti taikomas tik tada, kai yra nustatoma, jog įmonės darbuotojas arba jos atstovas, padarydami nusikalstamą veiką, vykdė atitinkamai savo darbo funkciją arba konkretų pavedimą. Šiuo atveju teisiškai reikšminga yra įmonės darbuotojo arba jos atstovo kompetencija, kuri būtent ir yra realizuojama tuo momentu, kai yra padaroma nusikalstama veika[189]. Svarbu akcentuoti, kad tam, jog juridinį asmenį būtų galima patraukti BA, reikalinga BK 20 str. 2 d. ar 20 str. 3 d. numatytų sąlygų visuma. Pažymėtina, kad visais atvejais tam, kad juridinis asmuo būtų patrauktas BA būtinos dar dvi sąlygos, numatytos BK 20 str. 3 d.: turi būti siekiama naudos juridiniam asmeniui ir turi būti nepakankama juridinio asmens darbuotojų arba atstovų veiksmų kontrolė[190]. Remiantis išdėstytu, juridinis asmuo BT įgyvendina savo deliktinį veiksnumą tik per fizinius asmenis (darbuotojus, atstovus, kurie siekia naudos juridiniam asmeniui ar juos juridinis asmuo nepakankamai kontroliuoja). Įdomu pažymėti, kad dar neįsigaliojusiame Administracinių

[187] Romualdas Drakšas „Ar pagristai ribojamas juridinių asmenų, kurie gali būti laikomi baudžiamosios atsakomybės subjektais, ratas?“ *Jurisprudencija* 18,4 (2011):1515.
[188] „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,” *supra note* 163.
[189] Deividas Soloveičikas “Teisininkai aiškina: juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė,” žiūrėta 2016 m. rugsėjo 28 d., http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teisininkai-aiskina-juridiniu-asmenu-baudziamoji-atsakomybe.d?id=9989019
[190] “Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,” *op.cit.*

nusižengimų kodekso 2 str. numatyta, kad pagal šį kodeksą atsako tik fizinis asmuo[191]. Tai reiškia, kad juridiniai asmenys nėra AA subjektas ir čia neturi deliktinio veiksnumo.

Apibendrinant galima teigti, kad tik būdami kartu visi TA pagrindai sudaro prielaidas atsirasti ir funkcionuoti atsakomybės teisiniam santykiui. Kad TA atsirastų pirmiausia turi būti konkrečių pareigų, veiksmų, pasekmių įtvirtinimas teisės normoje. Tokiu būdu, norminis TA taikymo pagrindas, įpareigoja teisės subjektą vykdyti pareigas, legalizuojančias jo teises. Tuomet turi būti konkretus teisinio santykio, taip pat ir TA atsiradimo pagrindas teisės pažeidimas (juridinis faktas). Šis pagrindas ypač svarbus, nes teisės pažeidimas nurodo TA atsiradimo momentą, bei sukuria atitinkamą teisinį santykį tarp asmens įvykdžiusio pažeidimą ir valstybės. Ir galiausiai turi būti subjekto deliktiškumas, pasireiškiantis deliktiniu fizinio asmens veiksnumu ir juridinio asmens subjektiškumu. Nesant nors vienam iš išvardytų požymių teisinis santykis neatsiras.

2.1.2. Teisinės atsakomybės atsiradimo sąlygos

Be pagrindų, teisinei atsakomybei atsirasti yra būtinos ir specialios sąlygos. Mokslinėje literatūroje (pvz. L. Baublys ir kt.[192], bei T. N. Radko[193]) įvardijamos keturios TA atsiradimo sąlygos: 1) žala; 2) neteisėta veika; 3) priežastinis ryšys; 4) kaltė.

Pirmoji TA sąlyga - žala. Terminų žodyne „žala“ apibūdinama kaip „nuostolis, eibė“[194]. Taigi, jau semantinė žalos esmė siejama su neigiamais aspektais, t. y. su tam tikrais praradimais, netekimais, skriauda ir pan. Teisinėje literatūroje žala aiškinama kaip nukentėjusiojo asmens turtinių arba kitokių interesų pažeidimai (turtiniai ar kitokie praradimai, dėl kurių nukenčia jo turtinė padėtis arba padaromas neigiamas poveikis neturtiniams interesams)[195]. Žala – „tai neigiamų padarinių visuma, galinti pasireikšti kaip: nukentėjusio asmens turtinio intereso pažeidimas, kaip neigiamas poveikis nematerialiems asmens interesams (gyvybei, sveikatai, garbei, orumui ir t. t.)“[196]. Akivaizdu, kad žala teisėje siejama su tam tikrais turtinio ir neturtinio pobūdžio praradimais, kuriuos patiria nukentėjęs nuo teisės pažeidimo asmuo. Todėl galima teigti, kad žala, pagal konkretų sužalotos, prarastos ar kitaip neigiamai paveiktos vertybės pobūdį skirstoma į padarytą žalą turtui ir žmogaus asmeniui. Žala turtui įvardijama kaip turtinė žala, o viena žalos žmogaus asmeniui formų – neturtinė žala. CK apibūdindamas žalą išskiria ją į turtinę

[191] “Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksas,“ *Lietuvos teisės aktų registras,* 11216 (2015).
[192] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 473.
[193] Timofej Nikolaevich Radko, *supra note* 13, 110-112.
[194] “Terminų žodynas,“ žiūrėta 2016 m. spalio12 d., http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/Z/zala
[195] Valentinas Mikelėnas et.al. *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė* (Vilnius, Justitia: 2003), 341.
[196] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 473.

ir neturtinę. Galbūt taip yra todėl, kad savo esme neturtinė ir turtinė žala - skirtingos kategorijos, todėl joms apibūdinti turi būti skiriamas atskiras dėmesys. Taigi CK 6.249 str. 1 d. įtvirtinta turtinės žalos sąvoka, remiantis kuria, žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų[197]. Taigi turtinė žala suprantama kaip asmens patirti įvairių išraiškų turtiniai netekimai. Neturtinės žalos sąvoka įtvirtinta CK 6.250 str. 1 dalimi neturtinė žala – tai asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais[198]. Matome, kad neturtinė žala suvokiama kaip nukentėjusiojo asmens dvasinių, bei fizinių išgyvenimų piniginė išraiška. Išgyvenimų sąrašas šiame apibrėžime nėra baigtinis, ir negali toks būti, nes visų nematerialinių išgyvenimų, nepatogumų ir pan. apibrėžti neįmanoma.

Teismų praktikoje žala taip pat išskiriama į turtinę ir neturtinę. Turtinė žalos sąvoka gan siaura: „neigiamas poveikis tam tikram teisės saugomam objektui (vertybei), kuris pasireiškia jo ekonominės ar ūkinės vertės sumažėjimu ar visišku praradimu“[199]. Šioje sąvokoje akcentuojami įvairūs, dėl teisės pažeidimo patirti, turtiniai netekimai. Tačiau, kaip jau teisingai pastebėta teisės doktrinoje, žala pasireiškia ne tik turtiniais netekimais, ji apima ir neturtinius nukentėjusiojo asmens išgyvenimus, dar kitaip vadinamus neturtine ar moraline žala. Todėl teismų praktikoje pateikiama ir neturtinės (moralinės) žalos sąvoka. Dažnai teismai remiasi CK 6.250 str. 1 d. pateikta neturtinės žalos sąvoka. Tačiau, kai kuriais atvejais, šią žalą apibūdina ir savarankiškai. Pvz. teismas nurodė, kad „moraline žala laikomi: asmens dvasinis skausmas, išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas, gero vardo praradimas ir pan., padaryti veiksmais, kuriais pažeista asmens garbė ir orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas”[200]. Taigi ši žala apima konkretaus žmogaus patirtus dvasinius išgyvenimus dėl teisės pažeidimo. Šiuo atveju į sąvoką neįtraukiami fizinis nukentėjusiojo patirtas skausmas. Todėl, galima manyti, kad teismas daro skirtumą tarp moralinės ir neturtinės žalos. Neturtinė žala, šiuo atveju platesnės apimties ir apima ne tik dvasinius, tačiau ir fizinius žmogui skaudžius patyrimus. Kaip aiškina teismas „fiziniam asmeniui neturtinė žala padaroma fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais, kurie sukelia

[197] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas,“ *supra note* 155.
[198] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas,“ *supra note* 155.
[199] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. birželio 16 d. apžvalga Dėl teismų praktikos taikant įstatymus dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu, apibendrinimo,“ *Teismų praktika* Nr. 13 (2000),“ Teisės gidas http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=26336
[200] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 71 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas,“ Teisės gidas http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=26782

kančias ir išgyvenimus. Tai yra asmeniui nenaudingas poveikis, kuris pasireiškia kaip fizinis skausmas, kūno žalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, taip pat juos lydintys dvasiniai išgyvenimai, nes asmuo apmąsto įvykusias pasekmes. Fizinio poveikio atveju fizines pasekmes asmuo vertina ne vien dėl jau įvykusio fakto, bet ir neišvengiamai vertina ateities požiūriu – kaip skausmo sukėlimas ar kūno sužalojimas paveiks tolimesnę jo sveikatą, nes fizinis asmuo nuolat susirūpinęs savo ateitimi ir išlikimu, t. y. savo fiziniu ir dvasiniu saugumu. Neigiamas fizinis poveikis, pasireiškęs pavojingų gyvybei sunkių kūno sužalojimų padarymu, yra lydimas paties sužaloto asmens dvasinių išgyvenimų, kurie asmeniui yra destruktyvūs ir dėl to vertinami kaip darantys neturtinę žalą. Jeigu fiziniai sužalojimai yra tokio pobūdžio, kad iš karto nepašalinamos jų pasekmės, tai be išgyvenimų dėl sužalojimo fakto, prie neturtinės žalos gali būti priskiriami išgyvenimai, kaip susirūpinimas būsimomis pasekmėmis – kaip sužalojimas paveiks sveikatą ateityje, ar sužalojimo pasekmes pavyks galutinai pašalinti atlikus operacijas ar taikant kitus gydymo metodus“[201]. Matome, kad pateikiama gana išsamus nukentėjusiojo nuo teisės pažeidimo asmens išgyvenimų aprašymas. Iš to kas išdėstyta, galima teigti, kad žala turtui pasireiškia tam tikrais materialinę vertę turinčių vertybių praradimais, o žala asmeniui pasireiškia patirtais fiziniais ir dvasiniais išgyvenimais, pakenkimais.

Aktualu pastebėti, kad žala asmeniui pasireiškia ne vien kaip neturtine žala, o ir kaip tiesioginė žala jo sveikatai ar net gyvybei. Gyvybė - reiškia galią būti gyvam[202] arba paprastai sakant gyvybė reiškia galimybę žmogui gyventi. Gyvybė - kiekvieno žmogaus prigimtinė teisė[203], kai nėra gyvybės nebeaktualu jokie kiti dalykai. Todėl gyvybės atėmimu padaroma pati didžiausia, nepataisoma žala žmogui. Ne veltui įvairiuose tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose teisė į gyvybę viena labiausiai saugomų kategorijų. Čia pastebėtina, kad teisės aktai negarantuoja pačios žmogaus gyvybės, kurios išlikimas priklauso nuo daugelio veiksnių, todėl garantuojama tik teisė į gyvybę[204]. Gyvybei savo svarba nusileidžia tik sveikata, kuri aiškintina kaip „visiškas fizinis, dvasinis ir socialinis gerbūvis, o ne tik ligos ar negalavimų nebuvimas“[205]. Taigi sveikata - žmogaus fizinių, dvasinių ir socialinių dedamųjų visuma, kuriai dėl jos ypatingos vertės kaip ir gyvybei garantuojama teisinė apsauga. Tačiau, kad ir kaip būtų gaila, įvairūs kėsinimaisi į žmogaus sveikatą – neišvengiami. Todėl žala sveikatai – (pvz.

[201] “Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-365-530/2015,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/87249548339382/1A-365-530/2015
[202] „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas,“ *supra note* 21.
[203] „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 str. sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,” *Valstybės žinios* 109, 3004 (1998).
[204] Marius Jonaitis ir Albertas Milinis, „Žmogaus gyvybė kaip teisinė vertybė ir jos .apsauga romėnų teisėje,“ *Jurisprudencija* 18, 3 (2011), 823.
[205] Vida Gudžinskienė, *Mokymas sveikai gyventi: teoriniai ir praktiniai aspektai* (Vilnius: 2007), 14.

įvairiausi kūno sužalojimai, susirgimai) po žalos gyvybei - viena skaudžiausių. Pastebėtina, kad žala sveikatai gali pasireikšti ir profesinius susirgimu.

Pastebėtina, kad pagal neteisėto veiksmo ar neveikimo ir žalos santykį žala skirstoma į tiesioginę ir netiesioginę žalą. Tiesioginė, arba dar vadinama reali žala „paprastai yra neteisėtų veiksmų teisioginis rezultatas, kuris atsiranda iš karto, tiesiogiai veikiant tam tikrą objektą, pvz., sunaikinus ar sužalojus turtą“[206]. „Netiesioginė žala arba negautos pajamos, yra tie praradimai, kurie atsiranda dėl žalos padarymo pagrindiniam objektui, naudojamam pajamoms gauti (o ne pati jam padaryta žala). Vadinasi, gaisro gamykloje atveju tos pajamos, kurių gamykla nesugeneruos dėl to, jog bus remontuojama ir neveiks (t. y., nebus gaunamos tam tikros pajamos, kurias duodavo gamyklos veikla pastarajai normaliai funkcionuojant) ir bus laikomos netiesiogine žala. Taigi, netiesioginė žala atsiranda kaip tiesioginės žalos papildomas rezultatas“[207]. Pastaroji netiesioginė žala dar vadinama galima žala[208]. Taigi tiesioginė ir netiesioginė žala skiriasi savo „apčiuopiamumu“. Tiesioginė – akivaizdi, matoma, netiesioginė – suvokiama tik kaip galima grėsmė.

Svarbu žinoti ir tai, kad teisės pažeidimu padaroma žala gali būti ir objektui, kurį saugo net kelios teisės normos. Toks objektas doktrinoje vadinamas kompleksiniu. Tokiu atveju „TA atsiranda pagal kiekvieną jų. Pavyzdžiui, kelių eismo taisyklių pažeidimo atveju, kai padaroma žala ir kito asmens teisėms, skiriama administracinė nuoboda, ir tai neatleidžia teisės pažeidėjo nuo pareigos atlyginti padarytą materialinę žalą remiantis civiline teise“[209].

Antroji TA atsiradimo sąlyga - neteisėta veika, arba kitaip tariant priešinga teisei veika. Priešingos teisei veikos kategorija arba *iniuria* sutinkama dar Justinjano digestuose. Buvo laikoma, kad priešinga teisei laikoma visa ne pagal teisę atliekama veika, nes tai kas atliekama prieš teisę - teisės pažeidimas[210]. Šiuolaikinėje teisėje kaip ir romėnų teisėje, veika yra laikoma neteisėta, kai asmuo pažeidžia teisinę pareigą, t. y. pareigą, įtvirtintą teisės normose. Pagal pažeistos pareigos pobūdį neteisėta veika gali pasireikšti: 1) neteisėtu veikimu, kai atsakomybė atsiranda atlikus veiksmus, kuriuos teisės normos draudžia atlikti; 2) neteisėtu neveikimu, kai atsakomybė atsiranda neįvykdžius teisės normose nustatytos pareigos“[211]. Kitaip tariant, neteisėta veika tai pirmiausia sąmoninga veika, galinti pasireikšti aktyvia elgesio forma – veikimu ar pasyvia elgesio forma – neveikimu. Vadinasi, visi neigiami aspektai, pvz.

[206] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-127/2012,“ Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5ac5b7d6-2c25-4c64-853e-7584eaef821b

[207] Živilė Gulla, „Netiesioginė žala“(magistro darbas, Vilniaus universitetas:2011), 7, žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2008~D_20110709_152146-76115/DS.005.1.01.ETD

[208] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 473.

[209] *Ibid.*

[210] „Iniuria, 7 faktorov o delikte Rimskogo prava po povodu lichnoj obidy,“ žiūrėta 2016 spalio 20 d., https://postnauka.ru/faq/8569.

[211] Tomas Bagdanskis ir kt. *supra note* 19, 278.

įsitikinimai, mintys, neigiamos asmens elgesio savybės, tol kol nėra realizuojamos išorinėje veikloje, nėra neteisėta veikla. „Atkreiptinas dėmesys, jog neteisėtumas taip pat gali pasireikšti piktnaudžiavimu teise, kai subjektinės teisės įgyvendinimas prieštarauja teisės paskirčiai ir prigimčiai, kai daroma žala kitiems asmenims. Kiekviena subjektinė teisė turi tam tikras ribas, kurios ją įgyvendinant negali būti peržengtos“[212].

Trečioji TA atsiradimo sąlyga - priežastinis ryšys. Tiek doktrinoje[213], tiek teismų praktikoje[214] reiškiama nuomonė, kad „priežastinis ryšys – tai toks santykis tarp reiškinių, kuriam esant vienas reiškinys ar sąveikaujančių reiškinių visuma (priežastis) sukelia ir nulemia kitą reiškinį (pasekmę)“[215]. Taigi laikomasi pozicijos, kad tik priežastis gali sukelti pasekmę. Remiantis šiuo aiškinimu, TA gali atsirasti tik kai asmens neteisėta veikla sukėlė pasekmes, o tiksliau, „kai yra priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir padarytos žalos, tai yra asmuo gali atsakyti už atsiradusią žalą tik tada, kai žala buvo jo veikos pasekmė“[216]. Kilęs priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo gali būti tiesioginis arba netiesioginis. Doktrinoje aiškinama, kad sąvokas: „tiesioginė priežastis yra tada, kai žala (nuostoliai) atsiranda iš neteisėtų veiksmų kaip tiesioginė neteisėtų veiksmų pasekmė. Kai dėl neteisėtų veiksmų susidaro palankios sąlygos žalai (nuostoliams) atsirasti, tai laikoma netiesioginiu priežastiniu ryšiu“[217]. Taip pat priežastinį ryšį aiškina ir teismų praktika. Jau 2000 m. birželio 16 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau - LAT) apibendrinimo apžvalgoje buvo išreiškiama pozicija, kad priežastinis ryšys gali būti tiesioginis, kai dėl teisinę pareigą pažeidusio asmens veiksmų žala atsirado tiesiogiai, ir netiesioginis, kai atsakovo veiksmais tiesiogiai nepadarytas neigiamas turtinis poveikis, bet sudarytos sąlygos žalai atsirasti ar jai padidėti[218]. Pažymėtina, kad „tokiai pozicijai dėl netiesioginio priežastinio ryšio pripažinimo, taikant CA, atsirasti teismų praktikoje, įtaką darė teisės doktrina. CK 6.247 str. teigiama, kad atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais, nulėmusiais skolininko CA tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų rezultatu. Toks priežastinio ryšio apibūdinimas teisės doktrinoje vadinamas „lanksčiu“ (angl. *flexible*) priežastiniu ryšiu. Pažeidėjo elgesys gali būti ne vienintele žalos atsiradimo priežastis, tačiau teismas, vertindamas visas aplinkybes ir priežastis, turi nustatyti pakankamą neteisėtų veiksmų ir atsiradusių padarinių ryšį, t. y. nustatyti, kad pažeidėjo elgesys buvo pakankama priežastis žalai atsirasti. Ši CK nuostata,

[212] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 473 - 474.
[213] Linas Baublys et al., *op. cit.*, p. 474; *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Antras pataisytas ir papildytas leidimas* (Vilnius: 1998): 124, Tomas Bagdanskis ir kt. *supra note* 19, 279.
[214] “Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-453-582-2013,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/263513119818167/1A-453-582-2013
[215] *Ibid.*
[216] Linas Baublys et al., *op. cit.*, 474.
[217] Dangutė Ambrasienė et al., Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis (Mykolo Romerio universitetas, Vilnius: 2009), 185.
[218] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimas Nr.27“ *supra note* 199.

apibūdinanti priežastinį ryšį, leidžia teismui kiekvienu konkrečiu atveju įvertinti visas turinčias reikšmės aplinkybes, teisėtus pažeidėjo ir nukentėjusiojo interesus, ir kad civilinės atsakomybės taikymo tikslais nereikalaujama, jog atsakingo asmens veiksmai būtų vienintelė žalos atsiradimo priežastis. Norint konstatuoti esant priežastinį ryšį, pakanka įrodyti, kad atsakingo asmens elgesys yra nors ir ne vienintelė, bet pakankama žalos atsiradimo priežastis. Aišku, teismas turi nustatyti, kad atsiradusi žala neturi būti pernelyg nutolusi nuo atsakovo padarytų veiksmų, kitaip tariant, atsitiktinis priežastinis ryšys yra teisiškai nereikšmingas“[219]. Taigi, tiesioginis priežastinis ryšys bus tuomet, kai tam tikras neteisėtas asmens veiksmas sukelia padarinius tiesiogiai, kai nėra jokių tarpinių veiksnių poveikio. Pavyzdžiui teismas konstatavo jog byloje nustatytas tiesioginis priežastinis ryšys tarp antstolės veiksmų ir nukentėjusiesiems atsiradusių padarinių, nes būtent dėl ieškovės atliktų veiksmų nukentėjusieji negalėjo realizuoti savo teisės, kad būtų įstatymo nustatyta tvarka įvykdytas teismo sprendimas dėl skolos išieškojimo[220]. LAT jurisprudencijoje konstatuota, kad teisine prasme pripažįstama, jog priežastinis ryšys yra tais atvejais, jeigu asmuo turėjo pareigą ką nors atlikti, kokiu nors būdu veikti, tačiau neveikė, ir toks, neadekvatus susiklosčiusiai faktinei situacijai, jo elgesys pakankamai prisidėjo prie žalos atsiradimo, tiesiogiai sukeldamas žalingus padarinius arba sukurdamas sąlygas tokiems padariniams atsirasti. Taigi net ir nesant faktinio priežastinio ryšio, teisinis priežastinis ryšys gali būti nustatomas ir to gali pakakti CA taikyti[221].

Tuo tarpu netiesioginis priežastinis ryšys, bus tuomet kai asmens atlikti neteisėti veiksmai kitam asmeniui savaime nesukelia neigiamų padarinių, tačiau sudaro sąlygas padariniams kilti. Pavyzdžiui vienoje LAT nutartyje nustatytas netiesioginis priežastinis ryšys. Mokinė kartu su klase dalyvavo pažintinėje ekskursijoje Kauno I forte, užlipo ant vienoje iš aikštelėje esančių smėlio krūvų buvusio tamsaus buteliuko, kuris sprogo. Dėl sprogimo ieškovei buvo nutraukta dešinės kojos pėda, vėliau amputuota ir dalis blauzdos. Teismas pripažino, kad valstybė nebuvo rūpestinga savininkė ir neprižiūrėjo jai priklausančio forto. Nevykdė pareigos prižiūrėti savo nuosavybę taip, kad kitiems asmenims nebūtų padaryta žalos, kurią turi kiekvienas savininkas, nepriklausomai nuo nuosavybės objekto pobūdžio. Fortas buvo ilgą laiką viešai ir masiškai lankomas ir valstybė tai žinojo; ikiteisminio tyrimo metu forte rastos kulkos, šaudymo žymės, į sprogstamąsias panašios medžiagos reiškia, jog patekimas į fortą ir veikla

[219] “Šiaulių apylinkės teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-150-772/2014“ prieiga per internetą http://eteismai.lt/byla/236304964091103/2-150-772/2014

[220] “Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-2162-232/2012,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/196860115841641/2-2162-232/2012

[221] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-91/2010,“ Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=995ad5ed-672d-49f9-9daf-6b37e37267d3

jame nebuvo kontroliuojami – patekti galėjo bet kas ir bet ką daryti; valstybė forto neprižiūrėjo, netvarkė, jo priežiūra rūpinosi tik savanoriai[222].

Paskutinioji, tačiau ne mažiau svarbi nei kitos, TA atsiradimo sąlyga – kaltė. Kai kurie autoriai kaltę laiko pagrindine TA sąlyga. Pavyzdžiui A. A. Tebriajev išreiškia nuomonę, kad „be kaltės nėra atsakomybės“[223]. P. Schlechtriem ir M. Schmidt-Kesser nurodo, kad kaltė - centrinė atsakomybės sąlyga[224]. N. N. Voplenko akcentuoja, kad atsakomybė yra kaltės pasekmė: jei yra kaltė, tai yra ir teisės pažeidėjo atsakomybė[225]. Remiantis žodynu, kaltė suprantama dvejopai: kaip nusikaltimas, nusižengimas ir kaip kaltybė[226]. Matome, kad kaltė glaudžiai siejama su priešinga teisei veikla. Tačiau Lietuvos teisės aktai, neįtvirtina kaltės sąvokos. Tai ypač keista kalbant apie BK, kur kaltės apibrėžimas labai reikalinga kategorija. Teisės teorijoje kaltė aiškinama kaip „teisės pažeidėjo psichinis santykis su savo veika, priešinga teisei“[227]. Panašiai kaltę apibūdina ir kiti autoriai, nepriklausomai nuo to apie kokią teisės šaką eina kalba. Pavyzdžiui A. Klimka kaltę apibrėžia kaip asmens psichinį santykį su pavojinga veika ir pavojingais padariniais[228], G. Švedas kaltę suvokia kaip asmens psichinį santykį su daroma veika (veikimu ar neveikimu) ir pasekmėmis[229]. Lygiai taip pat kaltė suvokiama teismų praktikoje. Nurodoma, kad “vienas iš subjektyviųjų nusikalstamos veikos požymių yra kaltė. Kaltė – tai asmens psichinis santykis su daroma pavojinga veika ir padariniais”[230]. Arba teigiama, kad kaltė – „psichinis asmens santykis su teisinę reikšmę turinčiais veikos požymiais, padariniais, aplinkybėmis, t. y. situacija, kuriai esant buvo padarytas pažeidimas“[231]. Kaltė, nėra asmens psichikos bruožas ar būsena, kadangi ji “apima tiek asmens intelekto, tiek valios procesus, tarp kurių egzistuoja glaudus ryšys: bet kuris valingas veiksmas neįmanomas be intelektinio asmens vertinimo bei būdų, kuriais gali būti pasiektas norimas rezultatas; antra vertus, intelektinis procesas negali duoti rezultatų be asmens valios išraiškos”[232]. Vadinasi kaltė - kaltininko intelekto bei valios išraiška su daroma veika ir jos pasekmėmis. Kaltė yra pažeidėjo

[222] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2012,” Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5b968bd0-f954-41fc-971e-e800c59a39fc

[223] Aleksandr Aleksandrovich Tebrjaev, „Vina prichinitelja vreda v deliktnykh objazatelstvakh,“ *Jurist 3* (2002), 24.

[224] Peter Schlechtriem, Martin Schmidt-Kesser, *Schuldrecht Allgemeiner Teil* (2005), 41.

[225] Nikolaj Nikolaevich Voplenko, „Pravovye otnoshenija: ponjatie i klassifikacija“ *Leningr. jurid. zhurnal* 1 (2009) 180-182.

[226] „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, *supra note* 21.

[227] Alfonsas Vaišvila, *supra note* 1, 448.

[228] Antanas Klimka, *Nusikaltimo sudėtis: (sąvoka ir subjektyvinė pusė)* (Vilnius, Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas: 1968), 11.

[229] Armanas Abramavičius et.al., *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis I. - 3-asis pataisytas ir papildytas leidimas (*Vilnius, Eugrimas: 2001), 201.

[230] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. spalio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-305/2009,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/266570971945312/2K-P-305/2009

[231] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2014 m. kovo 18 d. nutartis byloje Nr. 2AT-13/2014,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/40300893307552/2AT-13-2014

[232] Armanas Abramavičius, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai*) (Vilnius, Teisinės informacijos centras: 2004), 103.

psichinis santykis su savo veika, priešinga teisei - asmens sąmonės ir valios ryšys su daroma veika ir jos pasekmėmis. Šis ryšys nėra asmens psichikos bruožas ar būsena, o tik asmens psichinis santykis su konkrečia veika. Todėl aišku, kad „asmuo gali atsakyti tik už kaltai padarytą veiką“[233], o tai reiškia, jog jeigu joje nėra kaltės, tai asmuo neatsako, net jeigu dėl jo veikos buvo padaryta žala teisės saugomoms vertybėms (pvz., gaisro metu gelbėdamas žmones asmuo išdaužia langus ar kitaip sugadina svetimą turtą).

Du esminiai kaltės turinio elementai - intelektualinis ir valinis lemia kaltės formą - tyčią ar neatsargumą. „Tyčią, kurią charakterizuoja trys požymiai: 1. priešingos teisei veikos suvokimas; 2. žalos numatymas; 3. siekimas žalos arba sąmoningas leidimas jai atsirasti. Pirmieji du tyčios požymiai sudaro intelektualųjį jos elementą, o trečiasis - valinį“[234]. Neatsargumas – „tokia kaltės forma, kai asmuo numatė, kad jo veikimas arba neveikimas gali sukelti pavojingas pasekmes, bet lengvabūdiškai tikėjosi, kad jų bus išvengta“[235]. Autorės nuomone, jei nėra vienos iš dviejų kaltės formų – tyčinės ar neatsargios kaltės, TA nekyla.

Geriausiai tyčią ir neatsargumą, kaip TA sąlygas, iliustruoja baudžiamoji teisė. Tyčia nuo neatsargumo skiriasi tik tuo, kad ji turi skirtingą psichinį santykį su daroma pavojinga veika ir dėl to jos kilusiais pavojingais padariniais”[236]. BK 14 str. įtvirtintos kaltės formos ir nurodyta, kad asmuo pripažįstamas kaltu padaręs nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, jeigu jis šią veiką padarė tyčia ar dėl neatsargumo[237]. Tyčia BT gali būti – tiesioginė ir netiesioginė. Tiesiogine tyčia, kai nusikaltimą/nusižengimą darydamas asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ir norėjo taip veikti, suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį, numatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti šiame kodekse numatyti padariniai, ir jų norėjo (BK 15 str. 2 d.)[238]. Netiesioginė tyčia bus kai nusikaltimą/nusižengimą darydamas asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį, numatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti padariniai, ir nors jų nenorėjo, bet sąmoningai leido jiems atsirasti (BK 15 str. 2 d.)[239]. Galima teigti, kad tiesioginė tyčia pasireiškia asmeniui suvokiant, kad jo daroma veikla - priešinga teisei, be to, asmuo „nori taip veikti“. Tačiau jei asmuo „nenori taip veikti“, tačiau sąmoningai leidžia šiai žalai kilti, nusikalstama veika bus padaryta netiesiogine tyčia. Esant tiesioginei ir netiesioginei tyčiai asmuo supranta, savo nusikalstamą veiką, tačiau pirmu atveju numato neigiamas pasekmes, o antru nenumato. Pvz. nužudymas padarytas tiesiogine tyčia, tada kai kaltininkas suprato, kad jis savo veika kėsinasi į kito žmogaus gyvybę/gali atimti

[233] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 477.
[234] *Ibid,* 474.
[235] *Ibid.*
[236] Vytautas Piesliakas, *Lietuvos baudžiamoji teisė* (Vilnius, Justitia: 2006), 175-176.
[237] „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,” *supra note* 163.
[238] *Ibid.*
[239] *Ibid.*

gyvybę/norėjo gyvybę atimti, o nužudymas padarytas netiesiogine tyčia kai kaltininkas suprato, kad savo veika kėsinasi į kito žmogaus gyvybę/ numatė, tačiau nenorėjo atimti gyvybės, sąmoningai leido tokiems padariniams kilti[240].

Aktualu pažymėti, kad be tiesioginės ir netiesioginės tyčios, BT skiriama apibrėžta, neapibrėžta, bei alternatyvi tyčia. Apibrėžta (konkretizuota) ir neapibrėžta (nekonkretizuota) tyčia yra išskiriama atsižvelgiant į padarinių siekimą. Konkretizuota tyčia yra tuomet, kai asmuo konkrečiai suvokia savo veiksmų pavojingumą ir siekia konkrečių padarinių[241]. Tačiau dažniausiai teisės mokslininkai "laikosi nuomonės, kad neapibrėžta ir alternatyvi tyčia yra tapačios sąvokos ir jų skyrimas yra dirbtinis"[242]. V. Piesliakas alternatyvią tyčią laiko apibrėžtos tyčios atmaina[243].

BK 16 str. numato, kad nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas yra neatsargus, jeigu jis padarytas dėl nusikalstamo pasitikėjimo arba nusikalstamo nerūpestingumo[244]. Taigi išskiriamos dvi neatsargumo kaip kaltės formos rūšys – nusikalstamas pasitikėjimas ir nusikalstamas nerūpestingumas. Nusikaltimas/nusižengimas yra padarytas dėl nusikalstamo pasitikėjimo, jeigu jį padaręs asmuo numatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti šiame kodekse numatyti padariniai, tačiau lengvabūdiškai tikėjosi jų išvengti (BK 16 str. 2 d.)[245]. Pasitikėjimas suvokiamas kaip lengvabūdiškas, jeigu kaltininkas netinkamai įvertino ar pervertino konkrečias objektyvias aplinkybes, kuriomis jis rėmėsi pažeisdamas, pvz. Kelių eismo taisykles ir kurios, jo manymu, turėjo užkirsti kelią padarinių atsiradimui[246]. Būtina pastebėti, kad esant nusikalstamam pasitikėjimui nėra būtina (nereikalaujama) nustatyti, kad kaltininkas neleidžia kilti pavojingiems padariniams sąmoningai. Sąmoningas leidimas pavojingiems padariniams kilti yra būdingas tik netiesioginės tyčios atveju. "Veika pripažintina padaryta dėl neatsargumo, kai asmuo numatė, kad jo veikimas arba neveikimas gali sukelti pavojingus padarinius, bet lengvabūdiškai tikėjosi, kad jų bus išvengta, arba kai nenumatė, kad jo veikimas arba neveikimas gali sukelti pavojingus padarinius, nors galėjo ir turėjo numatyti, kad jie atsiras"[247]. Taigi, nerūpestingumas pasireiškia nenumatymu, kad dėl veikimo ar neveikimo gali

[240] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 46 "Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose," *Teismų praktika* 21 (2004).
[241] Armanas Abramavičius, et al., s*upra note 232*, p. 109.
[242] Skirmantas Bikelis, „Alternatyvios (neapibrėžtos) tyčios samprata ir baudžiamoji teisinė reikšmė", Jurisprudencija 11, 113 (2008), 28.
[243] Vytautas Piesliakas, „Kaltės turinio nustatymo problemos bylose dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai" *Jurisprudencija* 4,4 (2009), 13.
[244] "Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas," *op.cit.*
[245] *Ibid.*
[246] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamoje byloje Nr. 2K-P-498-746/2015," eTeismai,http://eteismai.lt/byla/99463614944318/2K-P-498-746/2015?word=generalin%C4%96%20mi%C5%A0k%C5%B2%20ur%C4%96dija%20vie%C5%A1asis%20interesas
[247] Armanas Abramavičius, et al *supra note 232*, 104.

atsirasti numatyti padariniai, bei galėjimu ir turėjimu pagal veikos aplinkybes ir asmenines savybes numatyti, kad padariniai atsiras. Teismų praktikoje išaiškinta, kad "galėjimas ir turėjimas pagal veikos aplinkybes ir asmenines savybes numatyti, kad padariniai atsiras, apibūdina valinį nusikalstamo nerūpestingumo elementą"[248]. Kadangi "elgdamasis nerūpestingai, asmuo nenumato galimų savo veikos padarinių, kaltininkas negali nuspręsti, juos sukelti ar ne. Todėl šiuo atveju, „nėra asmens psichinio santykio su pavojingais padariniais"[249].

Svarbu pabrėžti, kad be aukščiau išvardytų keturių sąlygų, teisinei atsakomybei atsirasti kartais reikalingos ir specialios (papildomos) sąlygos. Tokios nustatytos materialinėje teisinėje atsakomybėje. G. Bužinsko teigimu, Lietuvoje būtinos šios specialios sąlygos (numatytos LR Darbo kodekso – (toliau –DK) 246 str.): darbdaviui padaroma žala, žala padaroma neteisėtais darbuotojo veiksmais, yra priežastinis ryšys taip padarytos žalos ir neteisėtų veiksmų, pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu buvo susiję darbo santykiais. Pirmosios keturios aukščiau paminėtos sąlygos pakankamos atsirasti CA, o paskutiniosios dvi yra būtinos, kad atsirastų atsakomybė pagal darbo teisės normas[250]. Šias sąlygas patvirtina ir teismų praktika. Teismas ne kartą pažymėjo, kad MA taikyti būtinos tokios sąlygos: 1) reali žala; 2) žala padaryta neteisėta veika (veiksmais, neveikimu); 3) priežastinis neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo ryšys; 4) pažeidėjo kaltė; 5) pažeidėją ir nukentėjusią šalį teisės pažeidimo metu siejo darbo teisiniai santykiai; 6) žalos atsiradimas susijęs su darbo veikla[251].

Apibendrinant galima teigti, kad TA atsirasti pirmiausia būtina žala, kuri suvokiama pagal konkretų sužalotos, prarastos ar kitaip neigiamai paveiktos vertybės pobūdį ir gali būti padaroma turtui ir žmogaus asmeniui. Taigi, žala gali būti kaip materialinės arba moralinės išraiškos forma. Be žalos, atsakomybei atsirasti būtina ir neteisėta veika, t. y. priešinga teisei - sąmoninga veika, galinti pasireikšti tik priešingu teisei veikimu/neveikimu. Be aukščiau paminėtų sąlygų, TA atsiradimui būtinas ir priežastinis ryšys, kuris parodo, kad tarp konkrečios neteisėtos veikos ir padarytos žalos egzistuoja tam tikras ryšys. Paskutinioji būtina TA atsiradimo sąlyga – kaltė, kuri aiškinama, kaip kaltininko intelekto bei valios išraiškos ryšys su priešinga teisei veika ir jos pasekmėmis. Šis ryšys - asmens psichinis santykis su konkrečia veika. Intelektualinis ir valinis elementai lemia ar kaltė padaryta tyčia ar neatsargiai. Visos išvardytos sąlygos - būtinos sąlygos, siekiant TA realizavimo, jei bent vienos iš jų nebus – TA

[248] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-412-697/2015," Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=629cf51f-a662-478f-a803-a0c250276324

[249] Skirmantas Bikelis, „Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje" (daktaro disertacija, Vilnius: 2007), 19.

[250] Gintautas Bužinskas et al., *Lietuvos Respublikos Darbo kodekso komentaras* t. 2 (Vilnius, Justitia: 2004), 359.

[251] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-147/2010," Sąjunga, http://sajunga.webs.com/Teismu%20praktika/2010%20balandis/Civ%20byla%20Nr.%203K-3-147-2010%20Del%20visiskos%20materialines%20atsakomybes%20sutarties.htm

realizuojama nebus. Tačiau, kai kuriais atvejais, materialinėje teisinėje atsakomybėje, būtinos ir papildomos teisinės atsakomybes sąlygos.

2. 2. Teisinės atsakomybės rūšys

Kiekvienas asmuo, pažeidęs tam tikras jo teises legalizuojančias pareigas, išbalansuoja nusistovėjusią teisių ir pareigų pusiausvyrą. Dėl šios priežasties susiaurinamos teisės pažeidėjo subjektinės teisės ir taip atsiranda pareiga atsakyti už teisės pažeidimą, t. y. „įsijungia“ TA mechanizmas. „Pagal tai, kaip realizuojama ši pareiga, arba kaip palaikoma konkretaus asmens teisių ir pareigų pusiausvyra, teisės moksle skiriamos dvi TA rūšys – pozityvioji ir negatyvioji TA“[252].

Pastebėtina, kad į pozityviąją atsakomybę, netaikančią sankcijų, ilgą laiką žiūrėta ne kaip į teisinę, o kaip į moralinę atsakomybę ir dėl to, kad ji laikyta praktiškai mažai reikšminga[253]. Sovietinė teisė nenorėjo pripažinti pozityviosios TA, nes įstatymas buvo valdančios partijos valios išraiška, tačiau, kaip pažymi G. Lastauskienė: „kai kurie autoriai atkreipė visuomenės dėmesį į pozityviosios atsakomybės ugdymą“[254]. Vienas tokių, kaip teigia A. Drakšienė ir R. Drakšas, - A. Cirtautas, kuris dar 1972 m. pripažino, kad žmogaus atsakomybė atsiranda jau tada, kai jis pradeda vykdyti savo pareigas, o ne tik tada, kai jų nevykdo[255].

Šiuolaikinėje Lietuvos teisėje pozityviąją atsakomybę išsamiai paaiškina A. Vaišvila teigdamas, kad „pozityvioji TA - tai asmens suvokimas, kad naudodamasis subjektinėmis teisėmis jis privalo vykdyti atitinkamas pareigas ir savanoriškai atlyginti žalą, jei šios bus padaryta, kito asmens teisėms“[256]. Ir jau tuomet, kai asmuo savanoriškai nenori veikti atsakingai, valstybė priverčia jį taip elgtis. Čia atsiranda negatyvioji atsakomybė, G. Lastauskienės daktaro disertacijoje apibūdinama kaip „valstybės reakcija į asmens, pažeidusio įpareigojančių (draudžiančių) normų dispozicijas, veiksmus“[257]. Iš šių apibrėžimų aišku tai, kad nors pozityvioji atsakomybė skiriasi nuo negatyviosios, griežtos ribos tarp jų nėra nubrėžtos. Visgi šios atsakomybės rūšys turi skirtingus atsiradimo pagrindus, kuriuos įvardija L. Baublys ir kiti mokslininkai. (Žr. į žemiau pateiktą lentelę).

[252] Linas Baublys et al., *supra note* 7, 475.
[253] Alfonsas Vaišvila, *supra note* 1, 455-457.
[254] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 72, 162.
[255] Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *supra note* 18, 22.
[256] Alfonsas Vaišvila, *op.cit.*,.459.
[257] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 6, 71.

Lentelė Nr. 1. Pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės atsiradimo pagrindai

POZITYVIOSIOS ATSAKOMYBĖS ATSIRADIMO PAGRINDAI	NEGATYVIOSIOS ATSAKOMYBĖS ATSIRADIMO PAGRINDAI
Teisės norma	Teisės norma
Naudojimasis subjektine teise	Teisės pažeidimas
Žalos padarymas naudojantis šia teise ir savanoriškas jos atlyginimas	Negatyviosios TA subjektas gali būti tik kaltas asmuo
	Teisės taikymo aktas

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės pagal: Linas Baublys et al.,*Teisės teorijos įvadas* (Vilnius: Mes, 2012), 475 - 477.

Iš pateiktos lentelės matome, kad negatyviosioji atsakomybė turi vienu pagrindu daugiau. Bendras pagrindas abiem - teisės norma. Juk tik tam tikra teisės norma nustato vienokius ar kitokius asmens įpareigojamus, kuriuos jis privalo vykdyti. Nesant atitinkamos teisės normos neatsirastų nei viena iš teisinės atsakomybės rūšių.

Antrasis pagrindas – naudojimasis subjektine teise, "rodo, kad atsakomybė prasideda būtent nuo asmens ir jo apsisprendimo naudotis jam pripažinta teise įgyvendinti savo egzistencinius interesus. Kadangi teise naudojamasi visuomenėje, toks asmuo neišvengiamai susiduria su teisėtais kitų žmonių interesais. Šitaip naudojimasis teise padeda asmeniui „atrasti" artimą kaip pareigų būtinybės šaltinį kaip objektyvią savo teisės ir laisvės ribą, ties kuria būtina sustoti, su juo bendrauti keičiantis paslaugomis. Ties šia riba atsiranda ir atsakomybė. Būti atsakingam dabar reiškia naudotis teisėmis vykdant artimui atitinkamas pareigas, pirmiausia pareigą nepažeisti jo teisių"[258]. Taigi naudojimasis konkrečia subjektine teise turi būti atsakingas - neprieštarauti konkrečios tos teisės tikslui ar paskirčiai, neturi varžyti ar kitaip riboti kito teisės subjekto teisių ir laisvių. Tuo atveju, kai atsisakoma vykdyti savo pareigas (kurios legalizuoja teises), atsiranda jau negatyvioji atsakomybė. Todėl antrasis negatyviosios atsakomybės pagrindas – teisės pažeidimas.

Trečiasis ir pagrindinis pagrindas – žalos padarymas naudojantis subjektine teise ir savanoriškas jos atlyginimas. Kitaip tariant „būdingas pozityviosios, arba aktyviosios, atsakomybės požymis, kad ji įgyvendinama netaikant sankcijų. Savanoriškas žalos atlyginimas nėra sankcija. Tai pačių piliečių tarpusavio įsipareigojimų (sutartiniai) santykiai, iš kurių ir kyla abipusė pozityvioji atsakomybė. Atlyginant žalą, pats asmuo sumažina savo turtines teises tiek,

[258] Alfonsas Vaišvila, *supra note* 1, 459.

kiek jam nepavyko naudotis teisėmis nepažeidžiant artimo teisės. Kito asmens teisių pažeidimas čia visada yra netyčinis ir visada eina kartu su savo kaltės pripažinimu ir savanorišku žalos atlyginimu. Jeigu tokio pripažinimo nėra, keičiasi atsakomybės forma“[259]. Savanoriškumo aspektas rodo asmens suvokimą, kad padarė pažeidimą ir gebėjimą pačiam, savarankiškai, be valstybės įsikišimo atsakyti už tai. Priešingu atveju, susidaro prielaidos negatyviai atsakomybei atsirasti. Taigi trečiasis negatyviosios atsakomybės atsiradimo pagrindas - atsakomybės subjektas gali būti tik kaltas asmuo. Jis parodo, kad negatyvioji atsakomybė kyla tik tuo atveju, jei dėl konkretaus pažeidimo padarymo konstatuojama teisės pažeidėjo kaltė. Ir kuomet ta kaltė konstatuojama atsiranda paskutinysis negatyviosios atsakomybės pagrindas - priimamas teisės taikymo aktas, t. y. remiantis teisės normomis, priimtas tam tikras kompetentingų valstybės institucijų sprendimas, kuriuo oficialiai įforminamos asmens teisinio statuso permainos, kurias jis susikuria atsisakymu vykdyti pareigas, kuriomis privalėjo legalizuoti atitinkamas subjektines teises. Taigi, pozityvioji atsakomybė negali egzistuoti be negatyviosios. „Pozityvioji atsakomybė užtikrina nekonfliktišką asmens naudojimąsi savo teisėmis. Ji itin svarbi pilietinėje visuomenėje, kai asmuo pirmiausia elgiasi atsakingai ne iš baimės patirti valstybės prievartą, o dėl to, kad suvokia save kaip asmenybę ir mato ją esant kitą žmogų, kuris kito asmens teises brangina dar ir todėl, jog ir brangina savąsias“[260]. Ši atsakomybė sietina su pareigos jausmu, visuotinai pripažintu naudingu ir teisėtu elgesiu, sąmoningu pareigų (nustatytų moralės ir socialinėse normose), vykdymu. Todėl kaip pavienė kategorija, gali reikštis tik moralės/etikos normų reguliuojamose srityse. Kitu atveju, būtinas valstybės įsikišimas išreikštas prievartos priemonėmis. Tuomet valstybės institucijos atkuria pažeistą teisingumą – asmuo priverčiamas patirti neigiamo pobūdžio praradimus. Kitaip tariant, pozityvioji TA palaipsniui pereina į negatyviąją atsakomybę. „Negatyviosios paskirtis kompensuoti pozityviosios nepakankamumą“[261].

Apibendrinat galima teigti, kad TA, remiantis skirtingais pagrindais, skirstoma į pozityviąją ir negatyviąją. Pozityvioji - pasižymi asmens pareigų, proporcingų teisėms suvokimu, jų laikymusi, o naudojantis subjektine teise nederamai, pasižymi sąmoningumu ir savanoriškumu atlyginant padarytą žalą. Tokiu būdu, be valstybės įsikišimo, atstatoma teisių – pareigų pusiausvyra. Negatyvioji atsakomybė atsiranda kai nėra savanoriškumo kriterijaus ir valstybė priversta prievarta susiaurinti asmens subjektines teises ta apimtimi, kokio pobūdžio pareigos vykdymo jis atsisakė padaręs teisės pažeidimą. Šiuo atveju, teisių - pareigų pusiausvyra atstatoma tik įsikišus valstybei ir pritaikius konkretų teisės taikymo aktą. Abi TA rūšys

[259] Alfonsas Vaišvila, *supra note 1*, 460.
[260] John Stuart Mill, *Apie laisvę* (Vilnius: ALK Pradai, 1995), 24.
[261] Giedrė Lastauskienė, *supra note* 6, 71.

susijusios, papildo viena kitą, todėl jos nėra tik pavienės kategorijos, o sudaro vieningą teisinės atsakomybės procesą.

3. TEISINĖS ATSAKOMYBĖS ĮGYVENDINIMAS

TA įgyvendinama kuomet įvykdoma teisės pažeidėjo pareiga atsakyti už padarytą teisės pažeidimą. Pareiga atsakyti gali būti įgyvendinama dvejopai - savanoriškai ir priverstinai. Siekiant kiek įmanoma išsamiau atskleisti teisinės pozityviosios ir negatyviosios atsakomybės įgyvendinimą būtina analizuoti konkrečią TA rūšį (pagal šakas). Žinome, kad TA pagal šakas skiriama į šias rūšis: baudžiamąją, administracinę, civilinę, drausminę bei materialinę. Pažymėtina, kad visoms aptartoms TA rūšims (pagal šakas) priklausomai nuo to ar jos įgyvendinamos kaip pozityvioji, ar kaip negatyvioji TA yra būdingai skirtingi TA principai. „Pozityviajai teisinei atsakomybei būdingi tokie principai: sutarčių reikia laikytis ir žala, kuri padaroma naudojantis savo teisėmis, turi būti atlyginama“[262]. Akivaizdu, kad pozityviąją teisinę atsakomybę atspindi teisės normų reikalavimų laikymasis ir savanoriškumas. Įgyvendinant negatyviąją teisinę atsakomybę pasireiškia jau kitokie „TA principai: 1. teisėtumo principas – jis reiškia, kad atsakomybė taikoma tik už įstatyme numatytą veiką ir pagal proceso teisės procedūras; 2. pagrįstumo principas - jis reiškia, kad TA gali būti taikoma tik nustačius objektyvią tiesą, t. y. teisės pažeidimo faktą ir su juo susijusias aplinkybes; 3. teisingumo principas, kuris reikalauja teisės pažeidėjo subjektinių teisių ir jo pareigų pusiausvyros atkūrimo; 4. tikslingumo principas, kuris reikalauja nustatyti teisės pažeidėjui taikomos poveikio priemonės ir TA tikslų atitikimą; 5. atsakomybės neišvengiamumo principas, kuris nurodo būtinybę visuomet siekti bausmės paskyrimo arba padarytos žalos kompensavimo padarius teisės pažeidimą; 6. TA veiksmingumo principas, nurodantis į TA poveikio žmonių teisinei sąmonei ir jų elgesiui svarbą“[263]. Šiuo atveju manome, kad negatyvioji TA atspindi teisingumo vykdymą, nes tiesiogiai siejama su valstybės prievartos taikymu.

3.1. Pozityviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimas

Kaip teisingai pažymi L. Baublys ir kt. autoriai, „BA gali būti realizuota ne tik paskiriant bausmę“[264]. Vienas, ypač paplitęs užsienio šalių BT (pvz. Vokietijoje, Prancūzijoje, Lenkijoje[265]) pozityviosios TA BT realizavimo būdas - mediacija (taikinamasis tarpininkavimas). „Mediacija – tai konfliktų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli mediatoriai padeda šalims jį

[262] Linas Baublys et al., *supra note 7,* 478.
[263] *Ibid,* 478-479.
[264] *Ibid,* 492.
[265] Manon Schonewille and Fred Schonewille, *The Variegated Landscape of Mediation. A Comparative Study of Mediation Regulation and Practices in Europe and the World* (Eleven International Publishing: 2014), 153-294.

spręsti pozityviai (taikiai)“[266]. Taigi mediacijos esmė sukasi apie pozityvumo ašį, t. y. šiuo procesu siekiama taikos. Mediaciją „baudžiamojoje justicijoje galima apibrėžti kaip procesą, kurio metu konfliktą tarp kaltininko ir žalą patyrusio asmens nešališkas tarpininkavimo (taikinimo) specialistas padeda išspręsti taikiu būdu“[267]. Matome, kad BT mediacija sprendžia konfliktą tarp kaltininko ir nukentėjusiojo, juos sutaikydama. Įdomu pastebėti, kad Lietuvoje nuo 2014 m. spalio mėnesio pradėtas vykdyti Norvegijos finansinio mechanizmo ir LR lėšomis finansuojamas projektas „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (toliau – MIPT)“, kurio siekis – kad tiriant baudžiamąsias bylas atsirastų ir mediacijos paslaugos[268]. Šis siekis jau įgyvendintas - mediacijos paslaugas teikia probacijos tarnybos. „Nuo 2014 m. rudens iki 2016 m. pavasario buvo sukurtas ir įdiegtas mediacijos modelis, suformuluoti teisiniai mediacijos taikymo probacijos tarnybose pagrindai, parengta speciali mediatorių rengimo programa“[269]. Mediacijos paslaugas teikia 14 mediatorių[270], o pats procesas (tiesioginė ir netiesioginė mediacija) vyksta pagal MIPT Mediacijos taisykles[271]. Proceso eiga nėra sudėtinga. Pasirengiama mediacijai, organizuojami atskiri susitikimai su šalimis, bendras susitikimas, susitarimo rengimas ir mediacijos pabaiga. Pirmoje proceso stadijoje mediatorius atskirai susitinka su nusikaltusiuoju, paaiškina, kas yra mediacija, ko siekiama šiuo procesu, pristato pagrindines proceso taisykles bei kokią naudą gali gauti, jeigu įvyks bendras konflikto šalių susitikimas. Jei abi šalys sutinka, tada mediatorius organizuoja bendrą šalių susitikimą. Suradus bendrą konflikto sprendimo būdą pasirašoma taikos sutartis. Pagal šį modelį „mediatoriai padeda spręsti konfliktus tarp pažeidėjo ir nukentėjusiojo visose baudžiamojo proceso stadijose“[272] (pradedant baudžiamuoju persekiojimu, vėliau ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo metu ir galiausiai po nuosprendžio priėmimo). Čia pažymėtina, kad kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas, kaip pozityviosios teisės realizavimas, bus tik tuomet, kai susitaikymas pasiekiamas iki nuosprendžio priėmimo. Priėmus baudžiamąjį nuosprendį iš pozityviosios teisinės atsakomybė pereinama į negatyviąją. Mediacijos, kaip pozityviosios TA įgyvendinimo

[266] Ilona Michailovič et al. *Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje*. *Monografija* (Vilnius:2014), 72.
[267]“Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Dėl Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo Nr. 1R-268,” *Teisės aktų registras 13939* (2015).
[268] „Mediacija – taikus būdas baudžiamiesiems konfliktams spręsti,“ *Naujienlaiškis apie EEE ir Norvegijos paramą Lietuvai Nr.5*, žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.norvegija.lt/Global/SiteFolders/webvil/Naujienlai%C5%A1kis%20Nr.5.pdf
[269] „Nauja tendencija Lietuvoje: užkasus karo kirvius konfliktai sprendžiami taikiai,“ žiūrėta 2016 m. spalio 30 d.,https://epilietis.lrv.lt/lt/naujienos/nauja-tendencija-lietuvoje-uzkasus-karo-kirvius-konfliktai-sprendziami-taikiai
[270] „Mediatorių kontaktai apygardų probacijos tarnybose,“ žiūrėta 2016 m. spalio 30 d., http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/04/mediatoriu-kontaktai-k.docx
[271] „Vilniaus apygardos probacijos tarnybos direktoriaus 2015 m. kovo 10 d. įsakymu Nr. TO-83 patvirtintos projekto "Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)" mediacijos taisyklės,” žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.kalejimudepartamentas.lt/download/9928/mediacijos%20taisykl%C4%97s.pdf
[272] „Advokatai kviečiami bendradarbiauti taikant mediaciją baudžiamojoje justicijoje,“ žiūrėta 2016 m. lapkričio 3 d., http://www.advokatura.lt/lt/visos-naujienos_337/mokymai-seminarai/advokatai-kvieciami-bendradarbiauti-8ea4.html

instituto prigimtį rodo ir tai, kad mediacija vykdoma remiantis savanoriškumo principu. Mediacijos taisyklių 12.1 punkte įtvirtintas savanoriškumo (laisvos šalių valios) principas aiškina, kad mediacijos procesas galimas tik abiems šalims sutikus dalyvauti[273]. Taigi mediacija negalima be kaltininko ir nukentėjusiojo laisvos valios. Kaltininkas suvokdamas, kad pažeidė tam tikras baudžiamosios teisės normas savanoriškai siekia atstatyti savo teisių ir pareigų viešuomenėje balansą susitaikydamas su laisva valia to siekiančiu nukentėjusiu asmeniu.

Remiantis statistiniais duomenimis, nuo 2014 m. spalio 2 d. iki 2016 m. kovo 1 d. mediacijose sudalyvavo daugiau kaip 1800 Lietuvos gyventojų (projekto tikslas - 1500 dalyvių). Šiuo būdu buvo siekta išspręsti 871 konfliktas, iš kurių net 788 buvo baigti taikiais susitarimais[274]. Nors nėra tikslių duomenų kiek kaltininkų ir nukentėjusiųjų sutaikyti iki baudžiamojo nuosprendžio priėmimo (tuomet jau prasideda negatyvioji TA), tačiau bet kokiu atveju galima teigti, kad mediacija, kaip pozityviosios TA išraiška BT, šiuolaikiškas ir reikalingas institutas. Skeptikams, manantiems, kad mediacija BT naudingesnė kaltininkui nei nukentėjusiajam, juk mediacija suteikia galimybę pasiaiškinti, pasiteisinti, "atlyginti padarytą žalą bei įsisąmoninti savo kaltę"[275], o susitaikius kaltininkas net gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės (BPK 38 strapsnis), galima paoponuoti teigiant, jog susitaikymu naudos neabejotinai turi ir nukentėjusysis. Kadangi susitarimas paremtas savanoriškumo principu, kaltininkas savo noru prisėmęs atsakomybę siekia kuo greičiau atlyginti žalą nukentėjusiajam ir tokiu būdu jam, užtikrinamas greitesnis ir mažiau biurokratinis žalos atlyginimas. Nukentėjusysis mediacijos metu turi galimybę išsakyti savo jausmus, baimes, nurodyti žalą padariusiam asmeniui kokias pasekmes sukėlė jo neteisėti veiksmai, sužinoti nusikalstamos veikos įvykdymo priežastis ir pan., o visa tai palengvina jo emocinę būklę, sumažina pyktį, ir nusikaltimų baimę. Taigi negalima paneigti, kad mediacija sveikintinas ir neabejotinai naudingas bei reikalingas pozityviosios TA realizavimo institutas. Visgi Lietuvoje mediacijos nauda abejojama. „Vieni mediaciją Lietuvoje laikė išsigelbėjimu nuo per didelės teismų bylų naštos, kiti - kaip pavojų teisingumo sistemai ir asmens konstitucinei teisei ginti teisme savo pažeistas teises"[276]. Galbūt todėl, nežiūrint į tai, kad Lietuvoje jau kelinti metai vykdomas mediacijos baudžiamojoje justicijoje taikymo projektas, BK nėra nuostatų, reglamentuojančių mediacijos taikymą. Pavyzdžiui ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ar

[273] „Vilniaus apygardos probacijos tarnybos direktoriaus 2015 m. kovo 10 d. įsakymu Nr. TO-83 patvirtintos projekto "Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)" mediacijos taisyklės," *supra note* 271.
[273] „Advokatai kviečiami bendradarbiauti taikant mediaciją baudžiamojoje justicijoje," *supra note* 272.
[274] "Ar įprasime konfliktus spręsti taikiai? Mediacijos taikymo Lietuvos probacijos tarnybose patirtis," žiūrėta 2016 m. spalio 21d., http://www.kaldep.lt/lt/klaipedospi/naujienos-klaipedospi/projekto-mediacijos-igyvendinimas-b646.html
[275] "Teismas raginamas baudžiamajame procese taikyti mediaciją," žiūrėta 2016 m. spalio 24 d., http://kat.teismai.lt/lt/prienu-rajono-apylinkes-teismas/informacija-naujienos_365_423/teismas-raginamas-baudziamajame-fve2.html
[276] Natalija Kaminskienė et.al., *Mediacija. Vadovėlis* (Mykolo Romrio universiteas:2013), 205.

baudžiamąsias bylas nagrinėjantys teisėjai nors ir mato galimybę šalims susitaikyti neturi procesinių įgalinimų bylą nukreipti mediacijai. Taigi „šiuo metu Lietuvos baudžiamojoje justicijoje taikinamasis tarpininkavimas (mediacija) nėra sureguliuotas“[277]. Todėl darbo autorė sutinka su R. Uscilos teiginiu, kad siekiant mediacijos modelio plėtojimo būtina užtikrinti aiškesnį ir nuoseklesnį teisinį reglamentavimą, būtina numatyti aiškius teisinius pagrindus mediacijos taikymui ir jos rezultatų pritaikymui, bei išlaikyti sukurtą modelį[278].

Nors BK ir nėra reglamentuota mediacija, tačiau egzistuoja institutų, kuriuose galima aptikti pozityviosios TA įgyvendinimo elementų. Tai - kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas, kaip atleidimo nuo BA pagrindas numatytas BK 38 str., bei kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas teisme, baudžiamąją bylą nagrinėjant privataus kaltinimo tvarka, įtvirtintas BPK 413 str.[279]. Atleidimo nuo BA „institutas derina priešiškoje sandūroje esančius interesus, sudaro galimybę suderinti viešąjį ir privatų interesus atskirų baudžiamųjų bylų procese, aktyviai jame dalyvaujant ne tik valstybei, bet ir kaltininkui bei nukentėjusiajam“[280]. Tačiau remiantis BK 38 str., susitaikyti turi teisę ne bet koks kaltininkas, o tik padaręs tam tikros kategorijos nusikalstamą veiką, t. y. baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą (BK 38 str. 1 d.)[281]. Asmenys padarę sunkius ir labai sunkius nusikaltimus susitaikyti su nukentėjusiuoju galimybės neturi. Negali susitaikyti su nukentėjusiuoju ir tam tikros kategorijos kaltininkai, t. y. pavojingi recidyvistai, asmenys jau buvę atleisti nuo BA kaip susitaikę su nukentėjusiu asmeniu, jeigu nuo susitaikymo dienos iki naujos veikos padarymo praėjo mažiau negu 4 metai (BK 38 str. 2 d.)[282]. Aktualu pastebėti, kad ilgą laiką BK neleido susitaikyti su recidyvistu. Draudimas susitaikyti su recidyvistu panaikintas tik 2015 m. kovo 19 d.[283]. Tačiau susitaikymas su pavojingu recidyvistu (tokie asmenys nuteisti už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus) niekada nebuvo galimas. Manytina, kad dėl to, jog toks asmuo kelia itin didelį pavojų visuomenei, yra ne vieną kartą teistas, tad susitaikymu nebūtų pasiekta BA tikslų. Taip pat svarbu paminėti ir tai, kad analizuojamas atleidimas nuo BA susitaikius yra taikomas ir nepilnamečiams, ir suaugusiesiems asmenims. Remiantis BK 38 str. susitaikymas yra galimas tik tada, kai asmuo prisipažino padaręs nusikalstamą veiką, savu noru atlygino, pašalino padarytą žalą, arba susitarė dėl jos atlyginimo/pašalinimo ir susitaikė su nukentusiuoju bei yra pagrindo

[277] “Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Dėl Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo Nr. 1R-268,” *supra note* 267.
[278] Rokas Uscila, *supra note* 16, 11.
[279] “Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Dėl Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo Nr. 1R-268,” *op.cit.*
[280] Agnė Baranskaitė, “Kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo institutas Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse: istorinis lyginamasis aspektas,” *Jurisprudencija* 45, 37 (2003), 67.
[281] „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,” *supra note* 163.
[282] *Ibid.*
[283] “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 27, 38, 39, 55, 56, 60, 62, 75, 179 ir 187 straipsnių pakeitimo įstatymas,” *Teisės aktų registras* 4087 (2015).

manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų (BK 38 str. 1 d. 1 - 4 p.)[284]. Tik esant šių sąlygų visetui galima susitaikyti. Pvz. baudžiamojoje byloje Nr. 1S-460-491/2014 teismas nustatė, kad R. Č. prisipažino padaręs nusikalstamą veiką (BK 284 str. 1 d.), dėl to nuoširdžiai gailisi, su nukentėjusiuoju susitaikė, jo atsiprašė bei sutarė dėl padarytos moralinės žalos – 300 Lt, atlyginimo. R. Č. yra neteistas ir praeityje nuo BA atleistas nebuvo, kas duoda pagrindą manyti, jog įtariamasis ateityje nedarys naujų nusikalstamų veikų[285]. Šiuo atveju buvo nustatytos visos sąlygos būtinos kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikyti. Aptariant išvardytas sąlygas, pastebėtina, kad įstatymų leidėjas kalbėdamas apie žalos atlyginimą nenurodo turtinė ar neturtinė žala turi būti savanoriškai atlyginama. Vadinasi turi būti atlyginama bet kokia nukentėjusiajam padaryta žala. Kad turi būti atlyginama tiek turtinė, tiek neturtinė žala įrodo teismų praktika. Pvz. baudžiamojoje byloje Nr. 1-481-1011/2016 konstatuota, kad „nusikalstama veika Valstybinei ligonių kasai padarytą turtinę žalą Ž. V. atlygino“[286]. Kitoje byloje nurodyta, kad atlyginta neturtinė žala (700 EUR)[287].

Įdomu pastebėti, kad BK 38 str. 1 d. 1 - 4 p. numatytų sąlygų visetas turi egzistuoti teismo nuosprendžio priėmimo dienai. Vėlesnis kaltininko susitaikymo sąlygų pažeidimas (pvz. periodinės įsipareigojimo atlyginti žalą nevykdymas) nėra traktuojamas kaip BK 38 str. numatytų sąlygų viseto reikalingo susitaikymui nebuvimas. Baudžiamojoje byloje Nr. 1A-181-383-2014 apygardos teismas sutiko su pirmosios instancijos teismo išvada, remiantis kuria nutarta K. J. atleisti nuo BA dėl padarytos nusikalstamos veikos, kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius. Teismas pabrėžė, kad skundžiamo nuosprendžio priėmimo dienai nuosprendyje išdėstytos sąlygos numatytos BK 38 str. atleisti kaltininką nuo BA visiškai atitiko įstatymo reikalavimus ir abejonių teisėjų kolegijai nekelia, todėl nukentėjusiojo skundo argumentas, kad nėra BK 38 str. numatytų sąlygų atleisti K. J. nuo BA, atmestas kaip nepagrįstas[288].

Pažymėtina, kad kaltininkas gali susitaikyti tiek su nukentėjusiu fiziniu asmeniu, tiek su juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu (BK 38 str. 1 d. 3 punktas)[289]. Praktikoje susitaikoma su mokesčių inspekcijos[290], Valstybinės ligonių kasos[291], Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos[292] ir kt. atstovais.

---

[284] „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,“ *supra note* 163.
[285] “Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gegužės 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-460-491/2014,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/80563109056531/1S-460-491/2014
[286] “Vilniaus miesto apylinkės teismo 2016 m. sausio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-481-1011/2016, eTeismai, http://eteismai.lt/byla/192182165161466/1-481-1011/2016?word=bk%2038%20str
[287] “ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-330-316/2016,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/156220704089276/1A-330-316/2016?word=teism%C5%B3%20nutartys%20lat
[288] „Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gegužės 15 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-181-383-2014“, eTeismai, http://eteismai.lt/byla/172248791895241/1A-181-383-2014
[289] “Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,” *op. cit.*
[290] Vilniaus miesto apylinkės teismo 2014 m. balandžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-497-295/2014,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/159468653820855/1-497-295/2014

Nors BK ir numatyta galimybė kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikyti, tačiau nėra įtvirtintas mediacijos institutas, taip pat nėra jokių nuostatų suteikiančių pareigą kaltinimo pareigūnams skatinti susitaikymą. Nors neformaliai toks skatinimas ir vykdomas. Kaip teisingai pažymima doktrinoje, „nors toks neformalus skatinimas kaltininkui ir aukai susitarti ir taikiai išspręsti nusikalstamos veikos sukeltas problemas gali duoti teigiamų rezultatų, vis tiek jis negali būti prilygintas apmokytų ir nesusaistytų procesinėmis pareigomis ir funkcijomis (šiuo atveju - kaltinimo) tarpininkavimo specialistų gerai organizuotai pagalbai“[293]. Autorės nuomone, siekiant efektyvesnio pozityviosios TA įgyvendinimo kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo kontekste, vertėtų BK įtvirtinti nepriklausomą ir nešališką taikinimo institutą - mediaciją Lietuvoje, o kaltinimo pareigūnai galėtų informuoti apie galimybę pasinaudoti jos teikiamomis paslaugomis.

Kuomet įtariamasis ir nukentėjusysis susitaiko (BK 38 str.), ikiteisminis tyrimas, pagal BPK 212 str. 1 d. 5 p., nutraukiamas[294]. Remiantis statistiniais duomenis, 2011 m. Vilniaus, Kauno, Klaipėdos apygardų prokuratūrose ikiteisminis tyrimas šiuo pagrindu nutrauktas 2678 kartus, 2012 m. - 5622 kartus, 2013 m. - 6977 kartus, 2014 m. - 6778 kartus, 2015 m. - 6164 kartus[295], Šiaulių, Panevėžio apygardų prokuratūrose kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius ikiteisminis tyrimas 2011 m. nutrauktas 490 kartų, 2012 m. - 1328 kartus, 2013 m. - 1728 kartus, 2014 m. - 1497 kartus, 2015 m. -1342 kartus[296]. Akivaizdu, kad nuo 2011 m. iki 2012 m., susitaikančių asmenų skaičius ženkliai išaugo. Manytina, kad staigų susitaikančiųjų asmenų skaičiaus išaugimą sąlygojo 2012 m. prokuratūros strateginiame plane iškeltas tikslas - kuo daugiau ikiteisminių tyrimų užbaigti taikant kuo ekonomiškesnį procesą[297]. Nuo 2012 m. iki 2015 m. susitaikančiųjų skaičius kito nežymiai. Iš viso per pastaruosius 5 m. kaltininkai ir

---

[291] “Vilniaus miesto apylinkės teismo 2016 m. sausio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-481-1011/2016, *supra note* 286.

[292] „Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. rugsėjo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-777-174-2014,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/33436107399884/1A-777-174-2014

[293] Ilona Michailovič et al. *supra note* 266, 183.

[294] “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas,“ *Valstybės žinios* 37,1341 (2002).

[295] 2011 - 2015 m. duomenys apie nusikalstamų veikų tyrimo rezultatus Lietuvos Respublikos prokuratūrose (Forma_LRGP). Nutraukta LR BPK 212 str. 1 d. 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10 p., 3 str. 1d. 5, 7 p. (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos apygardų prokuratūros). Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos skelbiama statistinė informacija, žiūrėta 2016 rugsėjo 31 d., http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/txt_file.php?fv=data/1_201212_lt/f-lrgp-201212.data.txt&ff=%3C%21--%7CLRGP%7C3%7C--%3E&tt=Duomenys%20apie%20nusikalstam%C5%B3%20veik%C5%B3%20tyrimo%20rezultatus%20Lietuvos%20Respublikos%20prokurat%C5%ABrose%20%28Forma_LRGP%29

[296] 2011 - 2015 m. duomenys apie nusikalstamų veikų tyrimo rezultatus Lietuvos Respublikos prokuratūrose (Forma_LRGP). Nutraukta LR BPK 212 str. 1 d. 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10 p., 3 str. 1d. 5, 7 p. (Šiaulių, Panevėžio apygardų prokuratūros). Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos skelbiama statistinė informacija, žiūrėta 2016 rugsėjo 21 d. http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/txt_file.php?fv=data/1_201512_lt/f-lrgp-201512.data.txt&ff=%3C%21--%7CLRGP%7C3%7C--%3E&tt=Duomenys%20apie%20nusikalstam%C5%B3%20veik%C5%B3%20tyrimo%20rezultatus%20Lietuvos%20Respublikos%20prokurat%C5%ABrose%20%28Forma_LRGP%29

[297] Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaita (2012): 17, žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/ataskaita-2012.pdf

nukentėjusieji Vilniaus, Kauno, Klaipėdos apygardose susitaikė 28219 kartų, Šiaulių, Panevėžio apygardose susitaikė 6385 kartus. Iš viso Lietuvoje 2011 - 2015 m. susitaikyta 34604 kartų. Autorės nuomone, sveikintina tai, kad kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymų Lietuvoje skaičius nuo 2011 m. išaugo. Taip ne tik sėkmingai įgyvendinamas ekonomiško proceso principas, tačiau ir realizuojama pozityvioji TA. Autorės nuomone, BK įtvirtinus mediacijos institutą, sutaikymų kaičius, remiantis BK 38 straipsniu, išaugtų.

BPK 416 str.1 d. numatyta, kad privatus kaltintojas turi teisę iki baigiamųjų kalbų pabaigos atsisakyti kaltinimo arba susitaikyti su kaltinamuoju[298]. Taigi esant privačiam kaltinimui, susitaikymas galimas visose bylos nagrinėjimo stadijose. Nukentėjusiajam bet kada suteikiama galimybė pareikšti, kad taikosi su kaltininku ir nori bylą nutraukti. Tuo tikslu BPK 413 str. numato taikinamąjį posėdį[299]. Taikinamasis posėdis, autorės nuomone, dar viena pozityviosios TA išraiška BT. Jei nėra BPK 412 (1) str. 1 d. įvirtintų atsisakymo pradėti privataus kaltinimo bylų procesą pagrindų, (teismas atsisako pradėti privataus kaltinimo bylos procesą, jeigu skunde ar pareiškime nurodyti faktai apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi, ar remiantis BPK 3 straipsniu yra aiškios aplinkybės dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas) nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas, ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo šaukiami pas teisėją sutaikinti. „Taikinamasis posėdis prasideda teisėjo pranešimu apie nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo turinį ir kvietimu susitaikyti. Po to pasisako nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas bei nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo. Jeigu šie asmenys susitaiko, procesas dėl skundo nutraukiamas (BPK 413 str. 2 d.). Nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas, ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo susitaikydami gali sudaryti sutartį dėl žalos atlyginimo. Pareikštos nuomonės dėl susitaikymo, sutartis dėl žalos atlyginimo taikinamojo posėdžio protokole šalių pasirašomos (BPK 413 str. 4 d.). Nesusitaikius, teisėjas priima nutartį nukentėjusiojo skundą perduoti nagrinėti teisiamajame posėdyje (BPK 413 str. 5 d.)“[300]. Matome, kad taikinamojo posėdžio metu vyksta nukentėjusiojo ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens susitaikymas. Jei abi šalys išreikšdamos savo laisvą valią ir norą susitaikyti susitaria – realizuojama pozityvioji TA. Pažymėtina, kad taikinamasis posėdis tam pačiam konfliktui spręsti gali būti rengiamas ne kartą. Pvz. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32-699/2016 buvo konstatuota, kad „šalys du kartus buvo kviečiamos į taikinamuosius posėdžius“[301].

[298] “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas,“ *supra note* 294.
[299] *Ibid.*
[300] “Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Dėl Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo Nr. 1R-268,” *supra note* 267.
[301] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32-699/2016,” LAT, http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html

Nors „taikinamasis posėdis, nagrinėjant bylą privataus kaltinimo tvarka, turi tam tikrų taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) elementų, pvz. kaltinamasis ir nukentėjusysis yra laisvi tartis dėl sutarties sąlygų ir taikiai išspręsti konfliktą“[302], teisėjas šiame procese vaidina svarbų tarpininko vaidmenį. Čia teisėjas vertinamas kaip pagal savo profesiją – patyręs žmonių psichologijos žinovas, nes kasdieniniame savo darbe susidurdamas su teisės pažeidimais, tarp jų ir su nusikalstamomis veikomis, blogosiomis ir gerosiomis žmonių gyvenimo pusėmis ir priimdamas sprendimus sudėtingiausiose teisinėse situacijose, tampa tarsi žmonių santykių reguliuotoju[303]. Darbo autorė nevisiškai sutinka su šia nuomone. Teisėjas nėra specialiai apmokytas sutaikinti asmuo, kaip pvz. mediatorius, todėl jo kompetencija šioje srityje abejotina. „Teisėjas, kuris nurodo šalims interesų suderinimo kelią, rizikuoja būti apkaltintas palaikantis vienos kurios šalies interesus, ar vengiantis pareigos įvykdyti teisingumą. Be to, V. V. Doroškovas, tyręs privataus kaltinimo procesą taip pat nurodė argumentą, kad taikydamas šalis teisėjas gali pasisakyti dėl jo požiūrio į bylą, įrodymų vertinimo, ar kitaip leisti suabejoti jo objektyvumu“[304]. Taip pat pastebėtina, kad tas pats teisėjas gali toliau nagrinėti baudžiamąją bylą, jei asmenys nesusitaiko, todėl negali efektyviai padėti pasiekti susitaikymo“[305]. Remiantis išdėstytu, teisėjo tarpininkavimas siekiant sutaikyti kaltininką ir nukentėjusįjį, kuris kreipiasi privataus kaltinimo tvarka, turi rimtų trūkumų. Šiuo atveju tikslingiau būtų taikinimui skirti mediatorių.

BPK 413 str. 6 d. nurodyta, kad nukentėjusiajam (ar) jo teisėtam atstovui į taikinamąjį posėdį neatvykus be svarbios priežasties, procesas dėl skundo nutraukiamas, nes laikoma, kad atsisakyta privatus kaltinimo[306]. Pvz. baudžiamojoje byloje Nr. 1S-54-309/2012 teismas konstatavo, kad G. T. skundą pradėjo privataus kaltinimo bylos procesą ir paskyrė taikinamąjį posėdį, į kurį šaukimais kvietė nukentėjusįjį ir kaltinamą asmenį. Teismo šaukimas G. T. buvo įteiktas tinkamai, tačiau jis į posėdį neatvyko, nors žinojo apie taikinamojo posėdžio laiką ir vietą, savo neatvykimo priežasčių teismui nepranešė[307]. Matome, kad akcentuojamas tinkamas informavimas apie posėdį. Tik įsitikinus, kad nukentėjusiajam apie taikinamojo posėdžio laiką ir vietą pranešta tinkamai, laikytina, tačiau šis privatus kaltintojas kaltinimo atsisakė. Šiuo atveju neatvykimas be svarbios priežasties suponuoja valios susitarti trūkumą, dėl to pozityvioji TA negali būti įgyvendinta. Tačiau jei be svarbios priežasties į taikinamąjį posėdį neatvyksta

[302] *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. *II dalis* (Vilnius: 2003), 468.
[303] “Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Dėl Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo Nr. 1R-268,” *supra note* 267.
[304] Ramunė Andriuškaitė, *supra note* 16, 27.
[305] “Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Dėl Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo Nr. 1R-268,” *supra note* 267.
[306] “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas,“ *supra note* 294.
[307] “Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-54-309/2012,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/217090327462022/1S-54-309/2012

nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo, teisėjas nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą perduoda nagrinėti teisiamajame posėdyje (BPK 413 str. 7 d.) [308]. Apibendrinant kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymą BT galima sutikti su teiginiu, kad „nors Lietuvos teisinėje sistemoje yra galimybė nusikaltimo aukai ir nusikaltėliui susitaikyti, t. y. taikiai išspręsti iškilusį konfliktą, tačiau ji labai ribojama. Nėra veiksmingų priemonių, padedančių pasiekti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio susitaikymą, jų pažeistų pozityvių tarpusavio santykių atkūrimą arba sukūrimą. Būtent čia nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija gali būti labai veiksminga priemonė, kuria pasiekiamas šalių susitaikymas arba susitarimas“[309].

BK normos leidžia realizuoti BA nepaskiriant bausmės ir nepilnamečiams asmenims pritaikius priverčiamąsias auklėjamąsias priemones. Baudžiamajame įstatyme numatytos auklėjamojo poveikio priemonės (toliau - APP), teismo skiriamos prievartos priemonės, kuriomis yra „apribojamos padariusio nusikalstamą veiką nepilnamečio teisės ir laisvės, nustatomi tam tikri įpareigojimai arba draudimai, kuriais siekiama pataisyti nepilnametį ir jį ugdyti, padėti jam integruotis į konkrečią socialinę aplinką ir sulaikyti jį nuo kitų neteisėtų veikų padarymo“[310]. APP taikomos specifiniam subjektui – nepilnamečiui siekiant jį, kaip nesubrendusį fiziškai, psichiškai, socialiai asmenį apsaugoti nuo neigiamo baudžiamosios justicijos poveikio. APP sąrašas pateikiamas BK 82 str. 1 d. Šios priemonės tai - įspėjimas, turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas, nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai, atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti, elgesio apribojimas bei atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą[311]. APP sąrašas - išsamus, jos išdėstytos tam tikra tvarka, atspindinčia APP griežtumą[312]. APP taikomos tik nepilnamečiui jau atleistam nuo BA, t. y. pritaikius tam tikrą išimtį. Pagal BK 93 str.[313] teismas gali atleisti asmenį nuo BA esant 3 būtinoms sąlygoms ir bent 1 alternatyviai sąlygai. Būtinos sąlygos yra šios: 1) toks asmuo turi būti padaręs nusikalstamą veiką dar nesulaukęs 18 m. amžiaus; 2) jis turi būti padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą; 3) jis turi būti padaręs nusikalstamą veiką pirmą kartą. Alternatyvios sąlygos: 1) nepilnametis nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino/pašalino padarytą turtinę žalą arba 2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis

[308] “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas,“ *supra note* 294.
[309] Rokas Uscila, “Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse,” *Jurisprudenci*ja 29,21 (2002), 109.
[310] Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *supra note* 18, 146.
[311] „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,” *supra note* 163.
[312] Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *op. cit.*, 148.
[313] “Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,” *op.cit*.

laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų[314]. Taigi nepilnamečiams paskiriant APP, valstybė jų nenubaudžia kriminaline bausme, nėra priimamas joks teisės taikymo aktas, kuris užtrauktų teistumą. Šitaip įgyvendinama pozityvioji TA. Deja, reikia pripažinti, kad ne visada nepilnamečių atveju pozityvioji TA realizuojama. Baudžiamojoje byloje 2K-362-942/2015 LAT pripažino, jog nors egzistavo kelios nepilnamečio atleidimo nuo BA būtinosios ir alternatyvios sąlygos, nepilnametė nebuvo atleista nuo BA paskiriant jai APP. Teismas pažymėjo, kad nors baudžiamajame įstatyme nėra imperatyvaus reikalavimo, tačiau kiekvieną kartą, kai pirmą kartą nusikaltusio nepilnamečio padarytos veikos pavojingumas, konkrečios veikos padarymo aplinkybės, asmenybė ir jo elgesys po nusikalstamos veikos padarymo atitinka BK 93 str. 1 d. sąlygas, teismas privalėtų svarstyti, ar yra pakankamas pagrindas manyti, kad kaltinamojo nubaudimas ir siekimas teigiamų nepilnamečio elgesio pokyčių ateityje yra galimas be kriminalinės bausmės skyrimo. Toks reikalavimas kildinamas iš nepilnamečių BA ypatumų paskirties. Šioje baudžiamojoje byloje teismai to nepadarė[315]. Autorės nuomone, aptartas atvejis - neigiamos teismų praktikos pavyzdys, mažinantis pozityviosios atsakomybės BT realizavimo galimybę.

Dar vienas pozityviosios TA įgyvendinimo būdas BT - priverčiamųjų medicinos priemonių (toliau - PMP) taikymas. „Fizinio asmens psichinė būklė, jo galėjimas suvokti savo veiksmus ir juos valdyti lemia tai, ar jam bus taikoma BA ar kitokia valstybės prievartos priemonė, t. y. PMP, reglamentuotos BK 98 str. ir taikomos nepakaltinamiems ar ribotai pakaltinamiems asmenims“[316]. PMP apibrėžiamos kaip teismo paskirtas gydymo bei valstybės prievartos derinys, siekiant išgydyti asmenį, padariusį baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką arba kurio psichika sutriko po nusikalstamos veikos padarymo, gydymo metu jį prižiūrint psichiatrijos įstaigose arba izoliuojant nuo visuomenės ir taip apsaugant visuomenę ir jį patį nuo naujų įstatymo uždraustų veikų darymo[317]. Taigi analizuojamos PMP - gydymo ir valstybės prievartos priemonių visuma, kuriomis siekiama dvejopo tikslo: kad psichikos sutrikimų turintis asmuo pasveiktų (išnyktų jo pavojingumas) ir, kad visuomenė (kol asmuo pasveiks) būtų apsaugota nuo pavojingų veikų. PMP taikomos psichikos sutrikimus turinčiam asmeniui todėl, kad jam negali būti taikoma bausmė. Psichinių sutrikimų turintis žmogus nėra sąmoningas, išreiškiantis savo tikrąją valią asmuo, dėl to negali adekvačiai, sąmoningai pasirinkti tam tikro elgesio varianto, o vėliau už tai atsakyti. Teismų praktikoje tokia asmens būklė apibūdinama kaip

[314] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-296/2012,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/227553031546716/2K-296/2012
[315] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-362-942/2015,” eTeismai, http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html
[316] *Ibid.*
[317] “Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2013 m. gegužės 13 d. Nr. I-125 įsakymas Dėl Rekomendacijų dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso atliekant ikiteisminį tyrimą,” *Valstybės žinios* 51,2587 (2010). 6.1 punktas.

negalėjimas suvokti savo veiksmų ir nesugebėjimas jų valdyti[318]. Konstatuojama, kad toks asmuo nėra pajėgus kritiškai vertinti savo elgesio, dėl mąstymo ir valios sutrikimų[319] ir pan. O juk tik kuomet „egzistuoja sprendimo laisvė, kaltinimo pareiškimas kaltininkui turi prasmę“[320]. Taigi, sutrikusios psichikos asmuo, nesąmoningai pasirinkęs nusikalstamą elgesio variantą nesuvoks jam paskirtos bausmės, bausmės paskyrimu nebus įgyvendinti bausmės tikslai. Todėl šiuo atveju ir taikoma ne bausmė, o PMP ir asmuo nėra baudžiamas, tačiau yra priverstinai gydomas. Žinoma, tenka pripažinti, kad PMP šiek tiek panašios į bausmę - taikomos tik tuomet kai asmuo pažeidė įstatymus, pasitelkiama valstybės prievarta, suvaržant asmens laisvę šias priemones skiria teismas siekiama, kad asmuo nedarytų nusikalstamų veikų. Nežiūrint šio panašumo asmuo nenubaudžiamas - neteisiamas ir jo atžvilgiu apkaltinamasis nuosprendis nepriimamas, nepaskiriama bausmė, neįgyjamas teistumas (išvada daroma iš BPK XXIX skyriaus normų[321]). Taigi bausmė ir PMP savo forma ir esme, paskirtimi, teisinėmis pasekmėmis – skirtingos kategorijos. Vadinasi nors asmens psichinė būklė nepaneigia pavojingos, baudžiamojo įstatymo uždraustos veikos padarymo fakto, tačiau PMP nėra bausmė, taigi jomis negali būti realizuojama negatyvioji TA; realizuojama tik pozityvioji teisinė atsakomybė.

Teismas turi diskreciją savo nuožiūra spręsti klausimą dėl būtinybės asmeniui taikyti PMP bei parinkti tokių priemonių rūšį[322]. Nustatant kokią PMP taikyti įstatymų leidėjas tiesiogiai neįtvirtino reikalavimo atsižvelgti į padarytos veikos pavojingumą[323], taigi veikos pavojingumas negali būti atskirai vertinamas. „Padarytos baudžiamuoju įstatymu uždraustos veikos pavojingumas turėtų būti traktuojamas kaip sutrikusios psichikos asmens keliamą realią grėsmę padaryti esminę žalą sau ar aplinkiniams rodantis faktas ir turi būti vertinamas atsižvelgiant į kitas aplinkybes, rodančias asmens keliamą pavojų. Atskirai vertinamas nusikalstamos veikos pavojingumas negali turėti įtakos parenkant priverčiamosios medicinos priemonės rūšį, priešingu atveju pati priemonė taptų bausme“[324]. Tokiu atveju PMP taikymas nebūtų pozityviosios TA išraiška.

Nusikalstama veika padaryta žala (turtinė, neturtinė) savanoriškai atlyginama vadovaujantis BPK 107 straipsniu[325]. Žala gali būti atlyginama bet kuriuo proceso metu. Tokiu

[318] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-244-942/2016,” LAT, http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html

[319] “Akmenės rajono apylinkės teismo 2015 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. M1-102-672/2015,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/90233997079440/M1-102-672/2015

[320] Konstantinas Daškevičius, “Nepakaltinamumo formulės raida Lietuvoje” (daktaro disertacija, biomedicinos mokslai, medicina, Vilnius: 2006), 24.

[321] “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas,“ *supra note* 294.

[322] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-343-648/2015”, eTeismai, http://eteismai.lt/byla/90233997079440/M1-102-672/2015

[323] *Ibid.*

[324] Jolanta Zajančkauskienė, “Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesiniai aspektai,” *Jurisprudencija* 10,88 (2006), 82.

[325] “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas,“ *supra note* 294.

atveju, procesas dėl civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje nepradedamas, o pradėtas nutraukiamas ir dėl to paskirtas laikinas nuosavybės teisių apribojimas panaikinamas. Matome, kad BPK 107 str. „nuostata numato įtariamojo ar kaltinamojo teisę, o ne prievolę ikiteisminio nagrinėjimo ar teismo proceso metu atlyginti žalą“[326]. Toks asmuo nieko neverčiamas, savanoriškai gali atlyginti žalą. Tokiu atveju su žalos atlyginimu susijęs klausimas išsprendžiamas be valstybės įsikišimo. Taigi šis straipsnis įtvirtina pozityviosios TA realizavimo galimybę.

Toliau analizuosime pozityviosios TA įgyvendinimą administracinės atsakomybės (toliau - AA) kontekste. Administracinių teisių pažeidimo kodekso (toliau – ATPK) 260 (1) str. nustatyta, kad į administracinį protokolą įrašomas pasiūlymas asmeniui per 10 darbo dienų nuo administracinio teisės pažeidimo (toliau - ATP) protokolo įteikimo dienos, o ATPK 260 (2) str. 1 ir 2 d. numatytais atvejais – nuo ATP protokolo su administraciniu nurodymu išsiuntimo dienos savo noru sumokėti baudą, lygią pusei minimalios baudos, numatytos ATPK II skyriaus ypatingosios dalies straipsnyje, kuriame nustatyta atsakomybė už asmens padarytą ATP, bet ne mažesnę kaip 2 Eur. Sumokėjus baudą pagal šį nurodymą – ATP bylos teisena baigiama[327]. Atrodytų, kad šis pavyzdys- atspindi pozityviosios TA įgyvendinimą, tačiau problema ta, kad ATPK nerasime nuostatos apie tai, kad asmuo įvykdęs administracinį nurodymą nelaikomas baustu. Tokiu atveju iškyla klausimas, ar nagrinėjamą atvejį priskirti pozityviajai ar negatyviajai teisinei atsakomybei. Vertinant sisteminiu, loginiu, aspektais, administracinis nurodymas negali panaikinti asmens baustumo. Todėl, autorės nuomone, šis atvejis negali būti pozityviosios teisinės atsakomybes pavyzdys. Dėl to šis klausimas detaliau bus analizuojamas 3.2. skyriuje, kuris skirtas negatyviosios TA įgyvendinimui.

Autorės nuomone, pozityviosios TA įgyvendinimo pavyzdys – taikos sutartis įtvirtinta ABTĮ 51 str.[328]. Numatoma, kad šalys bet kurioje proceso stadijoje gali baigti bylą taikos sutartimi, jeigu ją sudaryti galima atsižvelgiant į ginčo pobūdį. Vadinasi galimybė taikiai susitarti suteikiama bet kada iki teismo sprendimo priėmimo. Administracinės teisės savitumas sąlygoja, kad taikos sutartis negali būti sudaroma bylose dėl norminių administracinių aktų teisėtumo, kadangi „ginčijamas norminis teisės aktas pažeidžia ne tik teisėtus pareiškėjo, bet ir kitų asmenų, kurie nedalyvauja peržiūrint administracinę bylą, interesus“[329]. Pagal ABTĮ sutaikinimo iniciatorius - teismas, kuris vėliau ir tvirtina taikos sutartį.

[326] „Trakų rajono apylinkės teismo 2016 m. sausio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-27-213/2016,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/277147881986390/1-27-213/2016

[327] „Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas,“ *supra note* 164.

[328] “Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas,” *supra note* 175.

[329] Marina Aleksandrovna Rozhkova, „O nekotorykh chertakh skhodstva mirovogo soglashenija s soglasheniem, zakljuchaemym po delam, voznikajushhim iz publichnykh pravootnoshenij,“ *Problemnye voprocy grazhdanskogo i arbitrazhnogo processov* (Statut, Moskav: 2008), 288.

Pažymėtina, kad ir kituose „LR teisės aktuose taip pat galima pastebėti normų, reglamentuojančių administracinius santykius, kurios leidžia taikius susitarimus tarp viešojo administravimo ir privataus subjekto“[330]. Pvz. mūsų šalyje “labai sėkmingai taikomi ir plečiami susitarimai mokesčių bylose“[331]. LR Mokesčių administravimo įstatymo (toliau - MAĮ) 71 str. įtvirtinta mokesčių mokėtojo ir mokesčių administratoriaus galimybė susitarti dėl mokesčio dydžio [332]. Ginčo šalys gali pasirašyti susitarimą dėl mokesčio ir su juo susijusių sumų dydžio, kai apskaičiuojant mokesčius nei viena iš šalių neturi pakankamai įrodymų savo apskaičiavimams pagrįsti. Toks susitarimas pasirašomas mokestinio tyrimo ar mokestinio patikrinimo metu, mokestinio ginčo metu. Šio susitarimo pasirašymas tiek iš mokesčių mokėtojo, tiek ir mokesčių administratoriaus pusės yra laisva valia priimamas (arba ne) sprendimas. Tačiau būtina laikytis pasiūlymo pasirašyti susitarimą ir susitarimo pasirašymo tvarkos, nustatytos susitarimo pasirašymo taisyklėse[333]. Po susitarimo pasirašymo atsiranda teisinės pasekmės (remiantis MAĮ 71 str.), t. y. mokesčių mokėtojas praranda teisę ginčyti mokesčio apskaičiavimo teisingumą, o mokesčių asministratorius praranda teisę apskaičiuoti didesnę sumą nei nurodyta susitarime. Kaip pažymima teismų praktikoje tokio susitarimo nuostatos yra imperatyvios, jų negali pažeisti nei mokesčių mokėtojas, nei viešojo administravimo subjektas[334]. Visgi praktikoje šalys susitarimo nuostatų ne visuomet laikosi. Pvz. vienoje byloje nustatyta, kad po susitarimo mokesčių administratorius atliko pakartotinį mokestinį patikrinimą. Teismas tokį mokesčių administratoriaus sprendimą pripažino neteisėtu, nes leidus tokį patikrinimą, kiltų grėsmė pasiektam susitarimui dėl mokesčių ir su jais susijusių sumų dydžio[335]. Tokiu atveju užkertamas kelias pozityviosios TA įgyvendinimui.

Dar viena pozityviosios TA įgyvendinimo forma - MAĮ 136 str. įtvirtinamas pranešimas mokesčių mokėtojui apie nustatytus trūkumus ir (ar) prieštaravimus. Kai nustatomi pateiktos mokesčių deklaracijos ar kito dokumento trūkumai arba, kuomet šie dokumentai prieštarauja kitai informacijai apie mokesčių mokėtoją - mokesčių administratorius, nustato įteikia rašytinį pranešimą su pasiūlymu ištaisyti nustatytas klaidas ir pašalinti trūkumus ar prieštaravimus[336].

---

[330] Ugnius Trumpulis, „Teorinės ir praktinės mediacijos taikymo prielaidos sprendžiant administracinius ginčus Lietuvoje,“ *Jurisprudencija 19*,4 (2012):1429.

[331] Jurgita Paužaitė - Kulvinskienė, „Taikos sutarties sudarymo problemos ir perspektyvos Lietuvos administraciniame procese,“ *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys* (Vilniaus universitetas, Vilnius: 2012): 45.

[332] „Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymas,“ *Valstybės žinios* 63, 2243 (2004).

[333] „Valstybinės mokesčių inspekcijos viršininko 2004 gruodžio 30 įsakymas Nr. VA-210 Dėl Mokesčių administratoriaus ir mokesčių mokėtojo susitarimo dėl mokesčio ir su juo susijusių sumų dydžio pasirašymo taisyklių patvirtinimo,“ Valstybės žinios 2-28, (2005).

[334] „Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gegužės 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-556-670-09,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/148900357812657/A-556-670-09

[335] *Ibid.*

[336] „Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymo 136 str. komentaras,“ *Valstybinė mokesčių inspekcija*; žiūrėta 2016 m.spalio 30 d., http://mic.vmi.lt/generatepdf.do?id=1000022896

Toks pranešimas neteikiamas kai su mokesčių mokėtoju susitariama žodžiu. Taigi mokesčių administratorius remiantis MAĮ 136 str. nuostatomis mokesčių mokėtojui pateikia taikos pasiūlymą pašalinti trūkumus per nustatytą (136 str. 2 d.) 10 dienų terminą. Trūkumų nepašalinus – rengiamas mokestinis patikrinimas. Tačiau problema ta, kad tokio susitarimo pateikimas – mokesčių administratoriaus diskrecija ir jis ne visuomet pateikia pasiūlymą, o išsyk atlieka mokestinį patikrinimą. Štai vienoje byloje mokesčių administratorius nepasiūlė mokesčių administratoriui taikaus susitarimo dėl trūkumų šalinimo motyvuodamas, kad mokesčių mokėtojo elgesys turi mokesčių įstatymų pažeidimų požymių ir dėl tokio elgesio kilusios pasekmės negali būti pašalinamos mokestinio tyrimo metu[337]. Teismas nesutiko su tokiu argumentu, nes jo nuomone, mokesčių mokėtojui turėtų būti suteikiama galimybė prieštaravimus - trūkumus, klaidas pašalinti ir taip išspręsti kylantį ginčą. Tik nepavykus pašalinti klaidų, trūkumų bei prieštaravimų, mokesčių administratorius turėtų imtis kitų veiksmų: duoti atitinkamus patvarkymus, pradėti mokestinį patikrinimą[338]. Pritartina šiai teismo nuomonei ir manytina, kad tik kiekvienu atveju aptikus trūkumus pasiūlius mokesčių mokėtojui taikaus susitarimo (dėl trūkumų šalinimo) galimybę bus efektyviai realizuojama pozityvioji TA.

CA, remiantis CK 6.245 str. 1 d.[339] iš vienos pusės - teisė reikalauti žalos ir netesybų, iš kitos pusės - pareiga jas atlyginti. Reikalauti žalos, netesybų atlyginimo galima kai pažeistos sutartinės ar teisės aktuose numatytos pareigos. „Kai šalis iki civilinės teisės pažeidimo sieja teisiniai santykiai, CA atsiranda kaip pirminės prievolės pažeidimo padarinys. O tais atvejais, kai šalių iki privataus intereso pažeidimo nesieja teisiniai santykiai, CA atsiranda kaip teisės saugomo intereso (vertybės) pažeidimo teisinis padarinys“[340]. Žinome, kad pozityviajai teisinei atsakomybei būdingi du principai: „1. Sutarčių reikia laikytis. 2. Žala, kuri padaroma naudojantis savo teisėmis, turi būti atlyginama“[341]. CA įgyvendina abu pozityviosios TA principus. Principas, jog sutarčių reikia laikytis (lot. *pacta sunt servanda*) reiškia, kad asmeniui privalomi ne tik sutartimi prisiimti konkretūs įsipareigojimai, tačiau ir tai, kas sutartyje tiesiogiai nenustatyta, tačiau išplaukia iš jos esmės ar įstatymų. Būtent *pacta sunt servanda* ir grindžiami civiliniai teisiniai santykiai (ypač sutartiniai), kurie be kita ko „lemia, kad bet koks sutarties netinkamas vykdymas reiškia sutarties pažeidimą, už kurį atsakinga sutartinių įsipareigojimų

[337] “Šiaulių apygardos administracinio teismo 2009 m. kovo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. I-39-289/2009,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/19115333937710/I-39-289/2009
[338] „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A556-125/2009,“ *Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo biuletenis* Nr.21 (2011).
[339] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas,“ *supra note* 155.
[340] Agnė Jakaitė, “Civilinė atsakomybė,” žiūrėta 2016 m. spalio 21 d., http://www.delfi.lt/news/daily/law/civiline-atsakomybe.d?id=10074810
[341] Linas Baublys et al., *supra note 7,* 478.

nevykdanti sutarties šalis“[342]. Toji atsakinga šalis turi prisiimti atsakomybę už įvykdytą civilinės teisės pažeidimą, kuris reiškiasi žalos atlyginimu. CK 6.263 str. 1 ir 2 d. numato pareigą atlyginti padarytą žalą. Numatyta, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo[343]. Teismų praktikoje aiškinama, kad čia suformuluotos pagrindinės deliktinės CA taisyklės, t. y. įtvirtinta kiekvieno asmens pareiga laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais nepadarytų kitam asmeniui žalos[344]. Žinoma, pareiga atlyginti žalą būdinga ir sutartinei atsakomybei (už sutartimis prisiimtų teisių ir pareigų nevykdymą). Matome, kad CT įtvirtinta elgesio rūpestingumo pareiga, kuri būdinga ir pozityviajai teisinei atsakomybei. Taigi „tik žala visais atvejais yra būtinas CA taikymo elementas“[345], vadinasi tik atlyginant žalą įgyvendinama ši TA rūšis, o kartu įgyvendinamas ir antrasis pozityviosios TA principas - numatantis, jog žala, kuri padaroma naudojantis savo teisėmis, turi būti atlyginama.

Pozityviosios TA žalos atlyginimo principas CT reiškiasi ne tik atlyginant turtinę žalą, tačiau ir kitais atvejais, kai pakenkiama neturtiniams, piniginės išraiškos neturintiems interesams, pvz. asmens privataus gyvenimo ir jo slaptumo neliečiamumui, asmens garbei ir orumui ir kitais atvejais. Taigi turi būti atlyginama tiek turtinė, tiek neturtinė žala. Tačiau reikia įsidėmėti, kad bet kokiu atveju pozityvioji TA CT pasireikš tik tuomet, kai padarytą žalą asmuo atlygins savanoriškai. Savanoriškumo aspektas CA aiškiausiai reiškiasi sudarant taikos sutartis. Sudarant šios rūšies sutartis aiškiausiai realizuojama ir pozityvioji TA.

CT susitarimą dėl abi šalis tenkinančio ginčo sprendimo įforminti taikos sutartimi, tiek jau ginčui pasiekus teismą, tiek dar neprasidėjus teismo procesui (CPK 140 str. 3 d.[346]). Vadinasi, pozityvioji TA gali būti realizuojama bet kurioje proceso stadijoje. Taikos sutartis paremta sutarties laisvės principu (CK 6.156 str.[347]), be to ji viena iš civiliniame procese galiojančio šalių dispozityvumo principo išraiškų. (CPK 13 str.)[348]. Taikos sutartimis šalys tarpusavio nuolaidomis išsprendžia kilusį teisminį ginčą, užkerta kelią teisminiam ginčui ateityje, išsprendžia teismo sprendimo įvykdymo klausimą arba kitus ginčytinus klausimus[349]. Šiame taikos sutarties apibrėžime, atsispindi savanoriško ginčo išsprendimo, pagrįsto

[342]“ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 3K-7-306/2012,” Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=3a632370-0ab6-4e38-b210-8fcd8632bf20

[343] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas,“ *op.cit*.

[344] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-37-3-00275-2010-2,“ LAT, http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html

[345] Dangutė Ambrasienė et al., *supra note* 217, 181.

[346] “Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas,” *supra note* 172.

[347] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas“, *supra note* 155.

[348] “Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas,” *op.cit.*

[349] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas“, *op.cit.*

kompromisu, idėja. LAT, taip pat pabrėžia, kad taikos sutartis – tai ginčo šalių tarpusavio kompromisas, susitarimas, kuriuo jos, atsisakydamos tam tikrų oponuojančių argumentų, nustato abipusiškai priimtinas jų ginčo sprendimo sąlygas[350] Taigi sudarius taikos sutartį, šalys dėl tam tikros padarytos žalos (tiek turtinės tiek neturtinės[351]) atlyginimo susitaria laisvo apsisprendimo būdu, savanoriškai ir nereikia taikyti jokių valstybės prievartos priemonių. Pvz. civilinėje byloje Nr. e2-6137-965/2016 teismas patvirtino taikos sutartį pagal kurią atsakovė M. K. sutinka ir įsipareigoja ieškovei G. S. atlyginti 2500,00 Eur žalą, padarytą ieškovei priklausančio nekilnojamojo turto – buto apgadinimu dėl užpylimo vandeniu, sumokant 2500,00 Eur sumą per 10 kal. mėnesių (nuo 2016 m. spalio l d. iki 2017 m. liepos 31 d.) po 250,00 Eur iki kiekvieno mokėjimo išdėstymo laikotarpio mėnesio paskutinės darbo dienos į ieškovės sąskaitą. M. K. sutinka ir įsipareigoja atlyginti ieškovei patirtas 95,47 Eur bylinėjimosi išlaidas[352]. Matome, kad savanoriškai susitarta, kad už buto apgadinimą užpylus vandeniu bus atlyginta 2500,00 Eur žala, išdėstant šios sumos mokėjimą per 10 mėn. Taikos sutartis, kaip pozityviosios TA išraiška, šiuo atveju leidžia itin lanksčiai susitarti dėl įvairių su ginču susijusių klausimų, galima numatyti nestandartinius atsiskaitymo būdus, ir pan. T. y. ginčas išsprendžiamas kitokiu, dažnai priimtinesniu būdu, nei tai galėtų padaryti teismas.

Pagal CK 6.983 str. 3 d. - taikos sutartis turi būti rašytinė, o šio reikalavimo nesilaikymas sutartį daro negaliojančią[353]. Pvz. vienoje byloje konstatuota, kad net elektroninis susirašinėjimas skolininkui pripažįstant pareigą mokėti palūkanas nėra taikos sutartis, nes neatitinka nustatytos rašytinės formos[354]. Taigi žodžiu sudaryta taikos sutartis bus negaliojanti. Čia dera prisiminti, kad kiekviena žodinė taikos sutartis gali būti sudaryta rašytine forma. Pvz. šalys parengiamojo teismo posėdžio metu sudarė žodinę taikos sutartį, kuri buvo įrašyta į teismo posėdžio protokolą ir šalių pasirašyta[355]. Darbo autorės nuomone, pozityvioji TA realizuojama ir tuomet kai taikos sutartis sudaryta žodžiu. T. y. šios TA realizavimas nėra apribotas taikos sutarties formos reikalavimo. Nors šalys savo susitarimo sąlygų ir neįtvirtino rašytiniame susitarime, šalys

[350] "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-409-701/2015," Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=d75c8342-7fe7-4ddf-904c-312cc980308b

[351] Kad susitariama ir dėl neturtinės žalos atlyginimo galima matyti iš teismų praktikos. Pavyzdžiui teismui buvo pateiktas bendras prašymas dėl taikos sutarties patvirtinimo, šia sutartimi pareiškėjai gera valia susitarė dėl neturtinės žalos dydžio ir jos atlyginimo tvarkos. „Prienų rajono apylinkės teismo 2015 m. rugpjūčio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1380-939/2015", eTeismai, http://eteismai.lt/byla/12824771422664/2-1380-939/2015?word=ck%201.2%201.5

[352] "Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2016 m. rugsėjo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-6137-965/2016."

[353] "Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas," *op.cit.* 155.

[354] "Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-364/2013," eTeismai, http://eteismai.lt/byla/268704875224515/2-364/2013

[355] "Vilniaus rajono apylinkės teismo 2013 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1240-860/2013," eTeismai, http://eteismai.lt/byla/38772607842073/2-1240-860/2013

savanoriškai pasiekė kompromisą, ginčas išspręstas, susitarta kokiu būdu bus atlyginta kilusi žala. Taigi, pozityvioji TA CT įgyvendinama ir taikos sutartį sudarius verbaline forma.

Teismo nepatvirtinta taikos sutartis neturi *res judicata* galios. Tačiau nepriklausomai nuo to, ar patvirtinta teismo ar ne, ji yra teisėtai sudaryta ir galiojanti taikos sutartis, kaip ir bet kuri kita civilinė sutartis, ir turi būti vykdoma. Taigi net nepatvirtinta taikos sutartimi jau realizuojama pozityvioji TA. O šalių pasiekto susitarimo sąlygos, įtvirtintos rašytiniame dokumente ir patvirtintos teismo, įgyja priverstinai vykdytino dokumento teisinę galią. Tokiu atveju, nesilaikant taikos sutarties, pozityvioji TA perauga į negatyviąją.

Siekiant efektyvesnio pozityviosios TA realizavimo CT, būtina skatinti taikos sutarties sudarymą kuo ankstesnėje ginčo stadijoje (dar iki pereinant į teisminį procesą). Juk kuo anksčiau pasiekiamas kompromisas, tuo jis naudingesnis, tuo daugiau galimybių atkurti socialinę taiką. Pozityviąją teisinę atsakomybę skatina ir mediacijos taikymas. Tuo tikslu 2008 m. liepos 15 d. priimtas Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas, kuris taikomas neteisminiam ir teisminiam taikinamajam tarpininkavimui civiliniams ginčams spręsti[356]. Dėl darbo apimties stokos nenagrinėsime mediacijos išsamiau. 2015 m. parengtas įstatymo projektas, kuriame siūloma nustatyti privalomą mediaciją tam tikrų kategorijų civiliniuose ginčuose prieš kreipiantis į teismą su ieškiniu. Pagal 20 str. tai šeimos ginčai, ginčai dėl nedidelių sumų kiti, įstatymuose nustatyti ginčai[357]. Darbo autorės nuomone, privalomos mediacijos nustatymas tam tikros kategorijos bylose, sveikintinas žingsnis, nes dar daugiau žmonių civilinius ginčus galėtų išspręsti kompromiso būdu, taikiai, nesikreipdami į teismą. Toks taikus ginčų sprendimas leistų atkurti socialinę taiką bei žinoma, įgyvendintų pozityviąją teisinę atsakomybę.

Drausminės atsakomybės (DA) atveju pozityvioji TA įgyvendinama darbo ginčo šalims kreipusis į ikiteisminį darbo ginčų nagrinėjimo organą - darbo ginčų komisiją (toliau – DGK), kuri pagal DK 287 str. 1 dalį - privalomas ikiteisminis organas, nagrinėjantis individualius darbo ginčus[358], išskyrus tuos, kurie tiesiogiai nagrinėjami teisme pagal DK 299 straipsnį, kur priimamas taikus susitarimas dėl ginčo. Remiantis statistiniais duomenimis per 2015 m. DGK gavo 5358 asmenų prašymus dėl darbo ginčų nagrinėjimo, išnagrinėjo - 5350 prašymus, iš jų 578 atvejais sudaryta taikos sutartis[359]. Pagal DK 293 str. 2 dalį, DGK pirmininkas pirmiausia pasiūlo šalims pasiekti abiem priimtiną susitarimą bei sudaryti taikos sutartį[360].Taip įgyvendinamas „vienas pagrindinių DGK tikslų - siekti, kad šalys išspręstų ginčą taikiai, surastų abi šalis

[356] "Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas," *Valstybės žinios* 87-3462 (2008).
[357] „Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo Nr. X-1702 pakeitimo įstatymo projektas 2015-11-20, Nr. 15-12918", žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1096603&p_org=8&p_fix=y
[358] „Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas," *Valstybės žinios* 64, 2569 (2002).
[359] „Darbo ginčų komisijos – spręsti ir švelninti nesutarimus," *Valstybinės darbo inspekcijos prie socialinės ir darbo apsaugos ministerijos naujienos*, žiūrėta 2016 m. spalio 12 d., http://www.vdi.lt/Tekstai/Naujienos.aspx
[360] „Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas," *supra note* 358.

tenkinanti sprendimą, taip užbaigiant darbo ginčą dar ikiteisminėje stadijoje“[361]. Pozityvioji TA realizuojama tik taikos sutartimi, nes pagal DK 298 straipsnį DGK sprendimas prilyginamas vykdomajam dokumentui. Vadinasi, sprendimui įsiteisėjus – realizuojama negatyvioji TA.

Materialinė atsakomybė (toliau MA) - mišri TA rūšis, turinti DA bei CA požymių, kadangi šios atsakomybės normos reglamentuoja darbuotojo ir darbdavio atsakomybę už žalą. Nurodytos atsakomybės tikslas – „pasiekti, kad darbuotojas atlygintų darbdaviui padarytus nuostolius darbo teisės normų nustatytu dydžiu ir tvarka“[362]. Žalos atlyginimas pagal išreiškimo valią gali būti savanoriškas. DK 258 str. 1 d. numato galimybę darbuotojui gera valia šalių susitarimu atlyginti padarytą žalą darbdaviui. Būtent šiuo straipsniu žalą darbdaviui sukėlęs darbuotojas gali savo noru, t. y. niekieno neverčiamas ir neskatinamas, savo noru atlyginti darbdaviui padarytą žalą. “Tokiu atveju, įmonei, įstaigai, organizacijai sutinkant, jis gali įmonei neatlygintinai perduoti lygiavertį turtą ar sugadintą daiktą pataisyti arba tą žalą atlyginti pinigais“[363]. Darbuotojas padarytą žalą (jos dalį) gali atlyginti gera valia, nesvarbu, kuri MA rūšis: ribotoji ar visiška yra taikoma[364]. Savanoriškas žalos atlyginimas turi būti grindžiamas darbuotojo ir darbdavio susitarimu. Pvz. atlyginant žalą natūra darbdavys turi su tuo sutikti.

Įdomu pastebėti, kad praktikoje darbdavys raštiškai paragina darbuotoją atlyginti žalą gera valia[365]. Kitais atvejais darbuotojui įteikiamame reikalavime dėl pasiaiškinimo pateikimo klausiama ar jis sutinka savo noru atlyginti žalą[366]. Taip pat dėl savanoriško žalos atlyginimo numatomos nuostatos MA ar kolektyvinėje[367] sutartyse. Žinoma, darbuotojas gali ir neraginamas, savo iniciatyva darbdaviui atlyginti žalą. Tokiais atvejais gali būti pasirašomas susitarimas dėl žalos atlyginimo arba sutikimas dėl žalos atlyginimo. Deja, tokio susitarimo ar sutikimo formos, turinio ir pan. DK nenumato. Tačiau manytina, kad šiame susitarime ar sutikime turi būti numatyta žalos suma, nurodyta kokio pobūdžio žala padaryta, kokiu periodiškumu ir dalimis žala bus atlyginama, bei kaip vyks žalos atlyginimas (pinigais ar natūra). Susitarime, ar sutikime galima susitarti dėl didesnių, nei leidžia DK, išskaitų. Remiantis DK 248 straipsniu darbdavio MA kyla kai darbuotojas sužalojamas, miršta, suserga profesine liga, žala

[361]Adelė Gintautė Maželytė, „Ikiteisminės ir teisminės praktikos harmonizavimo įtaka darbo ginčų instituto raidai“ (magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2015), 31.

[362] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-625-687/2015.“

[363] Petras Batėnas, “Leistinos išskaitos iš darbuotojo darbo užmokesčio” *Juristo patarimai*, 2 (2016), žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., https://www.paciolis.lt/lt/el_parduotuve/cat/19/zurnalo_juristo_patarimai_elektronine_versija_/199?print

[364] Vytautas Nekrašas et.al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III* dalis, T.2 (Justitia Vilnius: 2004), 402.

[365] „Kauno apylinkės teismo 2015 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1640-920/2015“, eTeismai http://eteismai.lt/byla/57582003607617/2-1640-920/2015?word=dk%20224

[366] “Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-32-267/2010,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/171826593786735/2A-32-267/2010

[367] “Kelmės rajono apylinkės teismo 2011 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-433-322/2011,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/162393397549248/2-433-322/2011?word=darbuotoju%20kolektyvo%20samprata

padaroma jo turtui, darbuotojui padaroma neturtinė žala, kitu būdu pažeidžiami jo interesai. Pozityvioji TA šiuo atveju bus realizuojama darbdaviui savanoriškai (pinigais arba natūra) atlyginant žalą padarytą dėl darbuotojo turto sugadinimo, sunaikinimo arba praradimo. Tokiu atveju remiamasi CK normomis.

Apibendrinant galima teigti, kad TA nėra vien tik bausmė, ji gali būti įgyvendinama ir kitais būdais. Nors mūsų šalies baudžiamojoje justicijoje ir yra nuostatų leidžiančių realizuoti pozityviąją teisinę atsakomybę kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikant, tačiau stokojama nuostatų, leidžiančių įgyvendinti pozityvios TA idėją visiškai, o ne fragmentiškai. Pilnai įgyvendinti pozityviąją teisinę atsakomybę ir tuo atkurti ne tik teisinį, tačiau ir socialinį teisingumą padėtų –mediacijos instituto įtvirtinimas BK. PMP - gydymo ir valstybės prievartos priemonių derinys, nėra bausmė, nes asmuo neteisiamas, jo atžvilgiu apkaltinamasis nuosprendis nepriimamas, nepaskiriama bausmė, neįgyjamas teistumas. Paskyrus nepilnamečiui APP jis nėra nubaudžiamas, neįgyja teistumo. Problema ta, kad baudžiamuosiuose įstatymuose nėra imperatyvaus reikalavimo dėl APP paskyrimo. PMP taip pat nėra bausmė, asmuo priverstinai gydomas tol kol pasveiksta ir nebekelia pavojaus visuomenei. Parenkant PMP rūšį jokiu būdu neturi būti atskirai vertinamas padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas. Įvykdžius nurodymą savo noru sumokėti pusę minimalios baudos asmuo nėra laikomas nebaustu, o tai trukdo realizuoti pozityviąją teisinę atsakomybę. AA pozityvioji TA reiškiasi taikos sutartimi, taip pat pozityviosios TA realizavimo formų galime įžvelgti ir MAĮ kur numatyta mokesčių administratoriaus ir mokesčių mokėtojo dėl mokesčio ir su juo susijusių sumų dydžio susitarimo galimybė, bei mokesčių administratoriui mokesčių teisės pažeidėjui pateikus taikų pasiūlymą ištaisyti dokumentuose esančius trūkumus/prieštaravimus. Tačiau pateiks tokį siūlymą ar ne sprendžia mokesčių administratorius savo iniciatyva. Taigi tik nuo jo geranoriškumo priklauso bus ar ne realizuojama pozityvioji TA. TA realizuojama asmeniui savanoriškai atlyginus turtinę ar neturinę žalą. Akivaizdžiausia pozityviosios TA išraiška CT - taikos sutartis, kuria laisvo apsisprendimo būdu, savanoriškai susitariama dėl neturtinės ar turtinės žalos atlyginimo. Taikos sutartimi galima itin lanksčiai susitarti dėl įvairių su ginču susijusių klausimų. Nors taikos sutartis turi būti rašytinė, o šio reikalavimo nesilaikymas sutartį daro negaliojančią, manytina, kad pozityvioji TA realizuojama jau tuomet kai taikos sutartis sudaryta žodžiu. Skatinti pozityviąją teisinę atsakomybę CT, autorės nuomone, padėtų privalomos mediacijos nustatymas tam tikros kategorijos bylose. Pozityvioji TA realizuojama darbuotojui ir darbdaviui sudarius taikos sutartį DGK arba savanoriškai darbuotojui atlyginus žalą pinigais ar natūra, ar sutaisius sugadintą daiktą, jei su tuo sutinka darbdavys. Tokiais atvejais reiktų pasirašyti susitarimą arba sutikimą dėl žalos atlyginimo. Deja DK tokio susitarimo/sutikimo, jo formos, turinio neįtvirtina.

3.2. Negatyviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimas

Pati griežčiausia – BA, anot V. Piesliako suprantama kaip „asmens, padariusio nusikalstamą veiką pareigos, kilusios dėl padarytos nusikalstamos veikos, būti patrauktam BA, t. y. būti teismo pasmerktam valstybės vardu priimant apkaltinamąjį nuosprendį, atlikti bausmę ir turėti teistumą, įgyvendinimas‘‘[368]. Matome, kad BA siejama su apkaltinamojo nuosprendžio asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką priėmimu. Nuosprendį priima tik teismas. Toks BA apibrėžimas išreiškia požiūrį, kad tai - negatyvioji TA. Taigi negatyvioji BA realizuojama priimant specialų teisės taikymo aktą - teismo nuosprendį. Pagal BPK 1 ir 2 d. nuosprendis - pirmosios instancijos teismo teisiamajame posėdyje priimtas dokumentas (jame kaltinamasis pripažįstamas kaltu/nekaltu atitinkamai skiriama bausmė/atleidžiamas nuo bausmės), apeliacinės instancijos teismo priimtas dokumentas, kuriuo pakeičiamas arba panaikinamas pirmosios instancijos teismo nuosprendis. Nuosprendžiu laikytinas ir dokumentas, kuriuo aukščiau paminėti teismai nutraukia bylą. Baudžiamasis įsakymas taip pat prilyginamas nuosprendžiui[369]. Kitaip tariant nuosprendis – pagrindinis procesinis dokumentas, užbaigiantis bylos nagrinėjimą teisme, „kuriuo išsprendžiami svarbesni procesiniai klausimai ir įforminami procesiniai teismo veiksmai”[370]. Realizuojant BA teismo nuosprendis skelbiamas valstybės vardu (BPK 297 str.). Tai parodo, kad teismo nuosprendis – visuotinai privalomas, o ne asmeninio pobūdžio, valstybės sprendimas, sukuriantis prielaidas tam tikro teisinio santykio tarp kaltininko ir valstybės vardu veikiančių teisėsaugos institucijų atsiradimui. Įsiteisėjus apkaltinamajam teismo nuosprendžiui (remiantis BPK 336 str.[371]) pradedami įgyvendinti ir plėtojami teisiniai santykiai tarp aukščiau minėtų subjektų. Įsiteisėjęs teismo nuosprendis įgauna *res judicata* galią, bylinėjimasis baigiasi, o baudžiamoji byla galutinai išspręsta. Kaip pažymima teismų praktikoje, įsiteisėjęs teismo nuosprendis, kuriuo skiriama bausmė, yra privalomas visoms valstybės valdžios institucijoms, pareigūnams ir tarnautojams, įmonėms, įstaigoms, organizacijoms, kitiems asmenims ir turi būti be prieštaravimų ir netrukdomai vykdomi visoje LR teritorijoje (LR Teismų įstatymo 9 str.; BPK 346 str. 1 d.). Teismo nuosprendis prieš nuteistą asmenį įsiteisėja visas, t. y. dėl visų sprendimų, nurodytų jo rezoliucinėje dalyje, taip pat ir dėl motyvų bei pagrindų, išdėstytų jo aprašomojoje dalyje. Nuo apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo momento nustoja veikti nekaltumo prezumpcija, asmuo laikomas kaltu, o BA paprastai įgyvendinama per paskirtą bausmę[372]. Taigi nuo nuosprendžio įsiteisėjimo momento valstybės vardu veikiančios institucijos įgyja teisę

[368] Vytautas Piesliakas, *Lietuvos baudžiamoji teisė. 2-oji knyga* (Vilnius: Justitia, 2008), 181.
[369] “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas,“ *supra note* 294.
[370] Irma Randakevičienė, “Kai kurie teismo nuosprendžio sampratos probleminiai aspektai,” *Socialinių mokslų studijos* 4,4 (2009): 261.
[371] “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas,“ *op. cit.*
[372] “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-69-150/2015,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/262229794416902/1N-69-150/2015?word=2k-p-85

baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą ar padariusiam asmeniui taikyti tam tikras sankcijas, o nusikaltęs asmuo įgyja pareigą atlikti jam paskirtą bausmę.

Apkaltinamuoju nuosprendžiu gali būti paskirtos įvairios bausmės (priklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos sunkumo) nurodytos BK 42 str.: už nusikaltimą gali būti paskirta - viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas, terminuotas laisvės atėmimas, laisvės atėmimas iki gyvos galvos, o už baudžiamąjį nusižengimą - viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas[373]. Pažymėtina, kad paskyrus konkrečią bausmę negatyviosios TA realizavimas tęsiasi, kadangi teisingumo uždaviniai įgyvendinami ne tik priimant teisėtą bei pagrįstą teismo nuosprendį, tačiau ir jį vykdant. Teismų praktikoje nurodyta, kad „tik tinkamai ir laiku įvykdytu teismo nuosprendžiu įgyvendinama paties baudžiamojo proceso paskirtis[374]. Vadinasi teismo priimtas teisėtas bei pagrįstas baigiamasis aktas netektų prasmės jei jis nebūtų įvykdytas. Kad teismo paskirta bausmė turi būti vykdoma be jokių kompromisų, išaiškinta baudžiamojoje byloje Nr. 1N-87-165/2015. Nustatyta, kad 2014 m. lapkričio 17 d. teismo baudžiamuoju įsakymu A. L. pripažintas kaltu pagal BK 24 str. 6 d. ir 199 str. 1 d., 24 str. 6 d. ir 199 (2) str. 1 d., 228 str. 1 d., jam paskirta subendrinta galutinė 6 137 Eur dydžio bauda, kurią nuteistasis įpareigotas sumokėti per 6 mėn. nuo teismo baudžiamojo įsakymo įsiteisėjimo dienos. Nuteistasis A. L. į apeliacinį teismą kreipėsi su prašymu dėl dalies baudos pakeitimo viešaisiais darbais. Nuteistojo manymu, baudos pakeitimo klausimo perkėlimas į vykdymo stadiją - blogina nuteistojo padėtį. Teismas šiuo atveju konstatavo, kad viešojoje teisėje, kitaip nei privatinės teisės atveju, vadovaujamasi principu, kad draudžiama viskas, kas nėra tiesiogiai leidžiama. Tai reiškia, kad baudžiamosios taisyklės įstatymo leidėjo yra tiksliai apibrėžtos, jose nenustatyta galimybė asmeniui pačiam pasirinkti tam tikrą elgesio variantą, jos negali būti pakeičiamos ir šalių susitarimu, jų privalomu laikytis, jas privalu taikyti ir vykdyti, o jų reikalavimams įgyvendinti panaudojama valstybės prievarta. Apeliacinės instancijos teismo nuomone, nuosprendžio įvykdymo būdas niekaip negali pabloginti ir neblogina nuteistojo teisinės padėties, nes prieš asmenį priimtas teismo nuosprendis bet kuriuo atveju be jokių prieštaravimų privalo būti visas įvykdytas, nepriklausomai nuo jo įvykdymo būdo (savanoriško ar priverstinio)[375]. Matome, kad teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu paskirta bausmė turi būti privalomai vykdoma, nes tai priverstinė valstybės prievartos priemonė, taikoma pažeidėjui už jo įvykdytą teisės pažeidimą. Šiuo atveju negali būti deramasi, negali būti susitariama ir pan. Tai savaime aišku, nes šitokiu būdu įgyvendinama negatyvioji TA.

[373] „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas," *supra note* 163.
[374] "Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-87-165/2015," eTeismai, http://eteismai.lt/byla/69272858265495/1N-87-165/2015
[375] "Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-87-165/2015," *supra note* 354.

Akcentuotina, kad realizuojant negatyviąją teisinę atsakomybę, teismo priimtą apkaltinamąjį nuosprendį vykdo specialios bausmių vykdymo institucijos, pagal bausmių vykdymo įstatymus, o nuteistieji asmenys turi pareigą atlikti bausmę. Pavyzdžiui paskyrus laisvės atėmimo bausmę, bausmė atliekama pataisos namuose, kalėjimuose. Be visa to, net po bausmės atlikimo teisės pažeidėjui tam tikrą laiką išlieka neigiamos pasekmės – teistumas. Pagal BK 97 str. 1 dalį – turinčiais teistumą laikomi asmenys, nuteisti už nusikaltimo padarymą, įsiteisėjus apkaltinamajam teismo nuosprendžiui[376]. Vadinasi teistumas aiškintinas kaip nuteisimo apkaltinamuoju nuosprendžiu faktas. Čia atkreiptinas dėmesys, kad teistumas įgyjamas tik už nusikaltimą; už baudžiamąjį nusižengimą teistumas neįgyjamas. Baudžiamojoje byloje Nr. T-323-470/2015 A. Z. pateikė teismui prašymą panaikinti jo teistumą pagal teismo nuosprendį, kuriuo jis buvo pripažintas kaltas dėl BK 22 str. 1 d. ir 178 str. 1 d. padarytos veikos ir nuteistas. Teismas šioje byloje pažymėjom, kad A. Z. neužtraukia teistumo veika, pagal kurią jis prašo panaikinti teistumą. A. Z. padaryta nusikalstama veika po nuosprendžio peržiūrėjimo perkvalifikuota į BK 178 str. 4 d., tokia veika yra baudžiamasis nusižengimas (BK 12 str.), tuo tarpu teistumą užtraukia tik nusikaltimo padarymas (BK 97 str. 1 d.)[377].

Pažymėtina, kad teistumas, būdingas tik BA. Todėl „asmens teistumas suprantamas kaip tam tikras asmens nuteisimo už nusikalstamą veiką (tik nusikaltimą) teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu juridinis faktas, bausmės atlikimo padarinys, kaip BA tąsa“[378]. Tačiau remiantis BK 97 str. 3 d., kurioje reglamentuojame teistumo trukmė priklausomai nuo padaryto nusikaltimo sunkumo, teistumas yra ir tam tikras laiko tarpas, kuris trunka po apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo ir bausmės atlikimo. Remiantis tuo „asmuo laikomas teistu nuo apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo dienos iki teistumo išnykimo ar panaikinimo dienos. Šis laiko tarpas tęsiasi visą bausmės atlikimo laiką ir baudžiamųjų įstatymų nustatytą laiką po bausmės atlikimo“[379]. Tačiau visą gyvenimą asmuo nelaikomas teistu. BK 97 str. 6 d. numatyta, kad kai sueina nustatyti terminai, teistumas išnyksta ir asmenys laikomi neteistais[380]. Taip pat teistumas nuteistojo prašymu, suėjus ne mažiau kaip pusė teistumo termino, teismo gali būti panaikintas (BK 97 str. 7 d.). Įdomu pastebėti, kad administracinėje byloje Nr. A-525-1191-14 teismai nurodė, kad kaltinamasis 7 kartus teistas, nors teistumų jau buvo išnykę. Kasatoriaus manymu, šie faktai negalėjo būti vertinami jo nenaudai. Kasacinio teismo nuomone, išnykusių teistumų išvardijimas nuosprendžio įžanginėje dalyje - nekorektiškas. Tačiau ankstesni asmens

[376] „Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas,“ *supra note* 163.
[377] “Alytaus rajono apylinkės teismo 2015 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-323-470/2015“, eTeismai, http://eteismai.lt/byla/231631050537303/T-323-470/2015?word=bpk%20363%20str
[378] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 16 d nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–560/2014”, TAR, https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.50AAF7B3DE1E
[379] “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 16 d nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–560/2014,” *supra note* 378.
[380] *Ibid.*

teistumai yra vertinami kaip nuteistojo asmenybę apibūdinančios aplinkybės[381]. Remiantis šia byla, galima teigti, kad teistumas, net ir pasibaigęs turi tam tikrų bendrų teisinių pasekmių, atsirandančių ir nepadarius naujos nusikalstamos veikos. Pasekmės pasireiškia žmogaus teisių ir laisvių suvaržymais, pvz. pagal tai vertinama asmens asmenybė, asmuo, turintis teistumą, o kai kuriais atvejais – net ir išnykus teistumui, negali dirbti tam tikro darbo, eiti tam tikrų pareigų, pan. Šį aspektą įžvelgia ir teismas pažymėdamas, kad „teistumo pasibaigimas negali būti suprantamas taip, esą išnyksta pats asmens nuteisimo faktas, ir nereiškia, kad kitose teisinių santykių srityse, pvz. vertinant asmens reputaciją, negali būti atsižvelgiama į tai, ar asmuo buvo teistas. Vadinasi, sąvokos „teistas“ ir „turintis teistumą“ iš esmės skiriasi: teistumas baudžiamosios justicijos požiūriu gali pasibaigti ar būti panaikintas, bet pats asmens nuteisimo faktas niekaip negali būti panaikintas ir visada lieka jo gyvenimo faktu ir biografijos dalimi“[382]. Apibendrinant BA įgyvendinama nuosekliai, keturiais, vienas po kito sekančiais etapais- pirmiausia paskelbiamas nuosprendis, tuomet paskiriama bausmė, kaltininkas bausmę atlieka, tačiau jam tam tikrą laiką išlieka teistumas. Darbo autorės nuomone, nuosprendžiu dėl atleidimo nuo BA negatyvioji TA nėra įgyvendinama, nes neatsiranda negatyviajai teisinei atsakomybei būdingų pasekmių - nuosprendžio paskelbimo valstybės vardu, bausmės paskyrimo ir vykdymo, neatsiranda asmens teistumas.

S. Šedbaras aiškina, kad „AA yra savarankiška TA rūšis, taikoma administracinio proceso teisės normų nustatyta tvarka ATP padariusiems fiziniams ir juridiniams asmenims, skiriant jiems įstatymų numatytas administracines nuobaudas (toliau AN), kuriomis siekiama užtikrinti teisinę tvarką įgyvendinant valstybinį valdymą“[383]. Jau pats administracinės teisės apibrėžimas, parodo, kad ši atsakomybė suvokiama kaip negatyvioji TA, kadangi įgyvendinama skiriant AN už teisės pažeidimus. AA panaši į BA, tačiau taikoma už mažiau pavojingus teisės pažeidimus - už ATP (nuo 2017 m. sausio 1 d. įsigaliojus ANK už administracinius nusižengimus). Šios atsakomybės teisinis pagrindas - ATP, kurį padarius asmeniui skiriamos AN ir taip realizuojama AA. Dabar galiojančiame ATPK 21 str. įtvirtintos 6 AN rūšys: įspėjimas, bauda, daikto konfiskavimas, specialiosios teisės atėmimas, administracinis areštas, nušalinimas nuo darbo (pareigų)[384]. Manytina, kad šios AN išvardytos pagal griežtumą. Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurios AN - tapačios BK numatytoms bausmėms, tačiau visos jos yra švelnesnės nei BT taikomos valstybės prievartos priemonės. Tokios AN nors ir nėra kriminalinės bausmės (silpnesnis poveikis), tačiau vis dėlto tai - baudžiamojo pobūdžio nuobaudos.

[381] “Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2014 gegužės 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-525-1191-14”, eTeismai, http://eteismai.lt/byla/24342479139488/A-525-1191-14
[382] *Ibid*
[383] Stasys Šedbaras, *supra note* 28, 72.
[384] „Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas,“ *supra note* 164.

Asmeniui padarius ATP jam skirti AN gali ne tik teismas, tačiau ir kitos valstybės ir savivaldos institucijos (policija, valstybinė darbo inspekcija, administracinės komisijos ir t.t.), kurios surašo AA aktą - ATP protokolą. Tai aiškinama tuo, kad ATP padaromi įvairiose valstybinio valdymo srityse ir sferose, jie yra specifinio pobūdžio ir labai skirtingi, todėl ATP bylas kai kuriais atvejais gali nagrinėti tik atitinkamą kvalifikaciją trintys pareigūnai[385]. Asmeniui skyrus AN jis valstybės vardu pasmerkiamas už įvykdytą teisės pažeidimą. Tuomet atsiranda teisinis santykis tarp teisės pažeidėjo ir valstybės jos įgaliotų valstybės savivaldos institucijų, kurioms suteikta teisė taikyti AA. Taigi pradeda veikti negatyviosios TA įgyvendinimo mechanizmas. Paskyrus AN teisės pažeidėjui pritaikomos atitinkamos sankcijos, kuriomis kaltas asmuo netenka turtinių vertybių: sumokama bauda, konfiskuojamas automobilis ir t. t., gali būti apribotos neturtinės vertybės – pvz. paskyrus areštą asmuo laikinai netenka laisvės, atėmus tam tikrą specialiąją teisę, asmuo negali vairuoti automobilio, dirbti tam tikro darbo ir pan. Taigi asmuo už padarytą ATP yra nubaudžiamas. Realizuojama negatyvioji TA.

Pažymėtina, kad AN skyrimas asmeniui neužtraukia teistumo, tačiau užtraukia administracinį baustumą. Baustumas tam tikrais atvejais sukelia asmeniui neigiamų pasekmių: padarius kitą ATP pakartotinumas vertinamas kaip sunkinanti aplinkybė, ar veiką kvalifikuojantis požymis. ATPK 36 str. nurodo, kad jeigu asmuo, kuriam buvo paskirta AN, per 1 m. nuo tos dienos, kai pasibaigia AN vykdymas, nepadarė naujo ATP, laikoma, kad jam nebuvo paskirta AN[386]. Taigi baustumas išnyksta po 1 m., kai buvo įvykdyta paskirta AN. Tačiau būtina pastebėti, kad nors baustumas (pakartotinumo aspektu) gali būti vertinamas ne ilgiau kaip 1 m. nuo AN įvykdymo, tačiau praktikoje ir jam išnykus teismai į ankstesnius baustumus atsižvelgia vertindami pažeidėjo asmenybę. Pvz. vienoje byloje apeliacinės instancijos teismas atkreipė dėmesį į P. T. asmenybę neigiamai apibūdinančius ankstesnius jo baustumus – net 24 už kelių eismo taisyklių pažeidimus[387].

Įdomu pastebėti, kad teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad administracinio nurodymo surašymas ir įvykdymas neužtraukia asmeniui administracinio baustumo[388]. Tačiau administracinėje byloje Nr. 2AT-1-788/2016 kasacinis teismas dėl administracinio nurodymo įvykdymo teisinių padarinių pateikė kiek kitokią poziciją. Šioje ATP byloje pareiškėjas ginčijo žemesnės instancijos teismų poziciją, kad asmuo, įvykdęs administracinį nurodymą, nėra laikomas padariusiu ATP. Kasacinis teismas pažymėjo, kad teismų praktikoje susiformavusi

[385] Stasys Šedbaras, *op. cit.*, 89.
[386] „Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas,“ *op.cit.*
[387] “Kauno apygardos teismo 2015 m. vasario 19 d. nutartis administracinių teisių pažeidimo byloje Nr. ATP-198-658/2015,” eTeismai , http://eteismai.lt/byla/46189311150589/ATP-198-658/2015
[388] “Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N575-4446/2011“, Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=16c8c843-13c7-4517-97a6-cb7a157e8d23; „Šiaulių apygardos teismo 2013 m. sausio 14 d.nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje Nr. ATP-19-282/2013,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/163180921329799/ATP-19-282/2013

nuostata nėra vienareikšmė. Nei ATPK 36 str., nei 260 (1) str. nėra tiesioginės nuorodos į tai, kad administracinio nurodymo surašymas ir įvykdymas neužtraukia asmeniui administracinio baustumo. Apie tai neužsimenama ir Teisingumo ministro, teikusio administracinio nurodymo institutą įtvirtinančių įstatymų projektą, aiškinamajame rašte (dokumento Nr. 10-733-02; registracijos data: 2010 m. kovo 23 d.). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nagrinėjamu klausimu įstatymo leidėjo pozicija konkrečiai išreikšta naujajame ANK (2015 m. birželio 25 d. Nr. XII-1869. Teisės aktų registras, 2015-07-10, Nr. 2015-11216). Šio kodekso 40 str. tiesiogiai nurodyta, kad administracinis nusižengimas laikomas padarytu pakartotinai ir tais atvejais, kai jis padarytas per metus nuo administracinio nurodymo įvykdymo dienos. Iš to galima spręsti, kad teismų taikoma nuostata, jog administracinio nurodymo surašymas ir įvykdymas neužtraukia pažeidėjui administracinio baustumo, neatitinka įstatymo leidėjo pozicijos šiuo klausimu. Kita vertus, nagrinėjamoje byloje teismų sprendimai netaikyti pakartotinumo požymio pagrįsti ilgalaike teismų praktika, todėl savaime nelaikytini klaidingais. Iki naujojo ANK įsigaliojimo (2016 m. balandžio 1 d.) ir naujos administracinių nusižengimų pakartotinumo instituto taikymo praktikos pradžios lieka vos keli mėnesiai. Keisti teismų praktikos šiame etape nėra prasmės[389]. Iš pateiktos bylos matome, kad šiuo metu teismų praktikoje laikomais nuomonės, kad administracinio nurodymo surašymas ir įvykdymas neužtraukia asmeniui baustumo, tačiau išanalizavus ATPK 36 str, 260 (1) str. nuostatas negalima daryti išvados, kad asmuo sutikęs su administraciniu nurodymu ir jį įvykdęs, nelaikomas baustu. Todėl autorės nuomone, susiformavo klaidinga teismų praktika šiuo aspektu. Akivaizdu, jog „LAT nekeitė ydingos praktikos tik todėl, kad 2016 m. balandžio mėn. turėjo įsigalioti naujas ATPK“[390]. Tačiau ANK dar neįsigaliojo, todėl ir toliau vadovaujamasi klaidinga pozicija.

CA teisinis santykis atsiranda tik kuomet padaroma žala. Žalos kompensavimas - CA paskirtis. Kai žalą padaręs asmuo savanoriškai netaiko sau šios atsakomybės ir žalos neatlygina gera valia, CA įgyvendinama panaudojant valstybės prievartą. Taigi valstybė įsikiša į privataus pobūdžio interesų gynimą tik tada, kai žalą patyręs asmuo pats to paprašo. Dažniausiai žalą patyręs asmuo kreipiasi su ieškiniu į teismą. Taip įgyvendinamas Konstitucinis teisės kreiptis į teismą principas įtvirtintas ir CPK 5 str. 1 d. nustačius, kad kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė

[389]“ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. Nr. 2AT-1-788/2016,” Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=af087d95-2086-4fda-8922-5210444131a6

[390] “Vilniaus apygardos teismo 2016 m. rugsėjo 30 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje Nr. ATP-896-149/2016“, Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=fffa82b5-ada5-412d-9080-51af9fed040d

arba įstatymų saugomas interesas[391]. Tačiau įstatymai nustato atvejus, kada galima kreiptis ir į arbitražą.

Ieškiniu dėl žalos priteisimo žalą patyręs asmuo reikalauja, kad teismas įpareigotų žalą padariusį asmenį atlyginti žalą. Šiuo atveju galioja visiško žalos (taip pat nuostolių) atlyginimo principas, įtvirtintas CK 6.263 str. 2 d., ir CK 6.251 str.[392]. Šio principo nuosekliai laikomasi teismų praktikoje[393], taikant tiek sutartinę, tiek deliktinę atsakomybę. „Neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio ir integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma“[394], todėl kokia piniginė išraiška kompensuos neturtinę žalą, kiekvienu atveju nustato teismas. (Pvz. teisės į privatumą bylose teismų praktika atlyginant neturtinę žalą, beveik niekada neviršija 10 tūkst. litų”[395]). Įdomu pastebėti, kad CK 6.282 str. 3 d., nustatyta, kad teismas gali sumažinti atlygintinos žalos dydį, atsižvelgdamas į žalą padariusio asmens sunkią turtinę padėtį, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia. „Pagal kasacinio teismo praktiką nuostolių (žalos) atlyginimo mažinimas, kaip vieno iš pagrindinių CA principų – visiško nuostolių atlyginimo – išimtis, turi būti taikomas labai atsargiai ir tik tais atvejais, kai byloje konstatuotos jos taikymo sąlygos, ir sąžiningumas, protingumas bei teisingumas iš tiesų reikalauja sumažinti nuostolių atlyginimo dydį“[396]. Taigi ši nuostata – išimtinė, tačiau, darbo autorės nuomone, ji prieštarauja pačiai CA esmei – kompensuoti visą padarytą žalą. Juk sudaromos galimybės žalą padariusiam asmeniui išvengti visiškos CA. Manytina, kad šis aspektas lemia ir tai, kad nebus iki galo įgyvendinta ir negatyvioji TA.

Civilinis ginčas sprendžiamas rungimosi procese. Remiantis juo, įrodinėjimo pareiga ir pagrindinis vaidmuo įrodinėjant tenka įrodinėjamų aplinkybių nustatymu suinteresuotoms šalims (CPK 178 str.), todėl negalimas įrodinėjimo naštos perkėlimas teismui, išskyrus įstatymo nustatytus atvejus (CPK 179 str.). Kiekviena šalis turi naštą įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi kaip savo reikalavimų ir atsikirtimų pagrindu. Laisva valia pasirinkusios reikalavimų ir atsikirtimų pagrindą, šalys jų pasirinktomis įrodinėjimo priemonėmis pačios turi nurodytas aplinkybes įrodyti[397]. Nagrinėjant civilines bylas dėl deliktinės CA, žalos faktą ir dydį turi įrodyti

[391] “Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas,” *supra note* 172.
[392] “Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas,“ *supra note* 155.
[393]Pavyzdžiui: “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų 2015 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2015,” Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 14 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-7-335/2013”
[394] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2003.
[395] Lankauskas, M., Mulevičius, M., Zaksaitė S., *Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos: mokslo studija* (Vilnius: 2013), 22.
[396] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-30/2012“
[397] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-341/2014, eTeismai, http://eteismai.lt/byla/223801521470342/3K-3-341/2014

nukentėjęs asmuo, o aplinkybes, dėl kurių žalos atlyginimas turėtų būti sumažintas, – žalą padaręs asmuo, tačiau yra atvejų, kai teismas spręsdamas dėl žalos dydžio bylose kuriose atsakovė Lietuva, rėmėsi sunkia valstybės turtinę padėtimi ekonominiu sunkmečiu. Šiuo atveju valstybė savo sunkios turtinė padėties neįrodinėjo[398]. Autorės nuomone, tai neigiama praktika.

„Taikant deliktinę CA, kaip ir sutartinę CA, kaltė yra preziumuojama, išskyrus įstatyme numatytas išimtis (CK 6.248 str. 1 d.). Tai lemia, jog skolininkas (atsakovas), įrodinėdamas, kad jis buvo tiek atidus ir rūpestingas, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina, kartu įrodinėja nepažeidęs jam tenkančios pareigos laikytis tokio atidaus ir rūpestingo elgesio taisyklių, kad nebūtų kitam asmeniui padaryta žalos (CK 6.263 str. 1 d., 6.246 str. 1 d.). Vadinasi, taikant CA remiantis generalinio delikto taisykle, Lietuvoje taikoma kaltumo prezumpcija savaime apima ir neteisėtų veiksmų prezumpciją“[399]. Vadinasi kaltumas tam tikras CA požymis, jis preziumuojamas, kol asmuo padaręs žalos neįrodys savo nekaltumo.

Pagal CPK 271 str.1 d. teismas nustato konkrečią sprendimo įvykdymo tvarką ir terminą. Sprendimo įvykdymą atideda arba išdėsto tik reikiamais atvejais[400]. „Konkreti sprendimo įvykdymo tvarka bei terminas nustatomi paprastai tuo atveju, jeigu, teismo nuomone, sprendimas turi būti įvykdytas kitokia tvarka negu paprastai“[401]. Pagal CPK 284 str. 1 d. teismas tai gali padaryti byloje asmenų prašymu ir savo iniciatyva, atsižvelgus į turtinę abiejų šalių padėtį ir kitas aplinkybes[402]. Kaip nurodo LAT, teismui suteikta teisė nustatyti skolininkui lengvatinį terminą prievolei įvykdyti siekiama užtikrinti socialinį teisingumą, todėl atidėti ar išdėstyti sprendimo vykdymą galima tik išimtiniais atvejais, kai šito reikia dėl tam tikrų socialiai reikšmingų aplinkybių. Praktikoje yra nustatyti kriterijai, į kuriuos turi atsižvelgti tokį sprendimą priimantis teismas. Nuteistojo turtinė padėtis turėtų būti itin sunki, tačiau byloje turėtų būti duomenų, kad ji ateityje pagerės. Teismas, turi nustatyti, ar atidėjus teismo sprendimo vykdymą tam tikram laikotarpiui bus užtikrintas jo įvykdymas, ar nebus sumenkintas pats sprendimas ir ar nebus pažeisti teisėti išieškotojo interesai. Atidedant sprendimo vykdymą, reikšmingi ir kreditoriaus interesai – jie negali būti neproporcingai pažeisti[403].

---

[398]“ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-202/2011,”eTeismai, http://eteismai.lt/byla/213048868528207/2A-202/2011, Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-380/2011,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/221832865980574/2A-380/2011, “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. sausio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-2/2012,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/45940247518901/3K-3-2/2012

[399] “Šiaulių apylinkės teismo 2014 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-150-772/2014“, *supra note* 219

[400] “Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas”, *supra note* 172.

[401] „Šiaulių apygardos teismo 2016 m. rugsėjo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-768-569/2016,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/82832190266978/2S-768-569/2016?word=abt%C4%AF-124.str.

[402] “Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas,” *supra note* 172.

[403] “Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2016 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-2250-1030/2016,” eTeismai, http://eteismai.lt/byla/68858977164057/e2-2250-1030/2016

Teismas priimdamas sprendimą patenkinti žalą patyrusio asmens reikalavimus dėl žalos atlyginimo, pripažįsta reikalavimus, išplaukiančius iš asmenų subjektyvių materialių teisių ir valstybės vardu įpareigoja žalą padariusį asmenį ją atlyginti. Žalą padariusio asmens pareigos atsakyti faktinis vykdymas prasideda: a) tokiam sprendimui įsiteisėjus (pagal CPK 279 str.); b) skubaus vykdymo atveju teismo sprendimas ar jo dalis pradedami vykdyti dar jiems neįsiteisėjus (pagal CPK 282 str.). Įsiteisėjus teismo sprendimui žalą padaręs asmuo gali žalą atlyginti pats, o jei to nepadaro teismo sprendimas dėl žalos priteisimo jis yra vykdomas priverstine tvarka. Šiuo atveju teismo sprendimas vykdomas specialaus pareigūno antstolio, pagal vykdymo proceso nustatytą tvarką (CPK XLI skyrius). Skubiai vykdytinų, dar neįsiteisėjusių, sprendimų sąrašas pateiktas CPK 282 str. 2 d. Tai sprendimai - dėl išlaikymo priteisimo, dėl darbo užmokesčio priteisimo – sprendime nustatyta dalis neviršija vieno mėnesio vidutinio darbo užmokesčio, dėl iškeldintų iš gyvenamųjų patalpų asmenų įkeldinimo, dėl neteisėtai atleisto, perkelto ar nušalinto darbuotojo grąžinimo į darbą[404]. Autorės nuomone, ši išimtis iš bendros taisyklės (paprastai vykdytini tik įsiteisėję teismo sprendimai) reikalinga ginant pačias svarbiausius asmens teises bei teisėtus interesus. Todėl siekiama, kad teismo sprendimas būtų vykdomas nedelsiant. Pvz. skubiai vykdytinas teismo sprendimas dėl išlaikymo priteisimo įtvirtintas tam, jog būtų užtikrinti bendrieji vaiko poreikiai - tai vaiko maitinimosi, apsirengimo, sveikatos priežiūros, mokymo, auklėjimo, laisvalaikio poreikiai, kuriuos akcentuoja tarptautinė Vaiko teisių konvencija[405]. Šiuo atveju kiek įmanoma skubiau atkuriama pažeista vaiko teisė į išlaikymą.

DA apibrėžiama kaip „TA rūšis, taikoma už darbo drausmės pažeidimus, tai yra už priešingą teisei veiką, kurią darbuotojas padaro pažeisdamas nustatytą vidaus tvarką“[406]. Ši atsakomybė atsiranda tik darbo teisinių santykių pagrindu, tarp darbo santykių subjektų, todėl taikoma už nusižengimus vidaus darbo tvarkai, darbo įstatymams. DA atsiranda esant juridiniam faktui: padarius tam tikras darbo drausmės pažeidimą. DA gali būti taikoma darbuotojui tik už kaltus neteisėtus veiksmus arba neveikimą, t.y. už darbo drausmės pažeidimą ir išreiškiama skiriant drausminę nuobaudą (toliau DN)[407]. Tai bendroji DA. Tačiau galima ir specialioji, kuri susijusi su viešojo administravimo/valdymo sferoje dirbančiais asmenimis valstybės tarnautojais. Tokiu atveju DA vadinama tarnybine. “Tarnybinė atsakomybė - tai tokie valstybės tarnybos teisiniai santykiai, dėl kurių viešojo administravimo institucijos, įstaigos vadovas ar kitas įgaliotas asmuo pavaldžiam valstybės tarnautojui paskiria tarnybinę nuobaudą už jo kaltais

[404] “Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas,” *op.cit.*
[405] “Vilniaus apygardos teismo 2012 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1276-661/2012,“ eTeismai, http://eteismai.lt/byla/228338537767195/2S-1276-661/2012
[406] Vytautas Nekrošius et al., *Darbo teisė* (Vilnius, Teisinės informacijos centras: 2008), 383.
[407] Tomas Bagdanskis ir kt. *supra note* 19, 267-268.

veiksmais ar neveikimu padarytą tarnybinį nusižengimą"[408]. Taigi bendroji DA kaip negatyvi TA forma, įgyvendinama darbdaviui (ar įgaliojat jo atstovui) paskyrus DN už darbo drausmės pažeidimą padariusiam darbuotojui. Tarnybinėn atsakomybėn valstybės tarnautojas traukiamas įstaigos vadovo už pažeidimus, nustatytus vidaus tvarkos aktais (pareigybių aprašymais) nevykdymą ar netinkamą vykdymą. Be kita ko pažymėtina, kad DN gali skirti ir tam tikros specialios institucijos, pvz. Teisėjų garbės teismas, arba Advokatų garbės teismas. Štai sakykim Teisėjų garbės teismas - viena iš teismų savivaldos institucijų, turinti įgaliojimus nagrinėti teisėjų padarytus nusižengimus ir skirti jiems DN[409].

DK numato šias DN: pastabą, papeikimą, atleidimą iš darbo (237 str. 1 d.)[410]. Gali būti taikomos ir kitokios DN, numatytos įstatymuose ir kituose darbo drausmę reglamentuojančiuose norminiuose teisės aktuose (DK 237 str. 2 d.). Pvz. vidaus tarnybos pareigūnams gali būti skiriamas tarnybinio rango pažeminimas arba perkėlimas į žemesnes pareigas[411]. Teisėjų garbės teismas gali skirti vieną iš šių Teismų įstatymo 87 str. numatytų DN: pastabą, papeikimą, griežtą papeikimą. Arba gali pasiūlyti Prezidentui ar Seimui įstatymų nustatyta tvarka atleisti teisėją iš pareigų, pasiūlyti Prezidentui kreiptis į Seimą dėl apkaltos teisėjui[412]. Dėl darbo apimties stokos toliau aptariama bus tik bendroji DA.

Pagal DK 240 str. 3 d. DN skiriama įsakymu (nurodymu)[413], kurio turinys nėra reglamentuotas DK. Manytina, kad šiuo atveju darbdaviai turėtų remtis bendromis Dokumentų rengimo taisyklėmis[414]. Be to įsakyme (nurodyme) turi nurodyti įvykdyti darbo drausmės pažeidimai, aiškiai įvardyta kokius darbo drausmės reikalavimus darbuotojas pažeidė. Įsakyme (nurodyme) neturėtų būti pateikiama abstraktaus pobūdžio informacija ar kokie nors priekaištai ir pan. Visa tai svarbu, nes įsakymas (nurodymas) dėl DN skyrimo, DA pagrindas, kuriuo remiantis realizuojama negatyvioji TA. DK 240 str. 3 d. numatyta, kad su įsakymu darbuotoją reikia supažindinti pasirašytinai, nes, kitu atveju, bus laikoma, kad DN darbuotojui nebuvo paskirta. Pažymėtina, kad "darbuotojo atsisakymas susipažinti su įsakymu dėl DN skyrimo ir atleidimo iš darbo, prilyginamas jo gavimui"[415]. DN turi būti paskirta nedelsiant, išaiškėjus

[408] „Administracinių bylų dėl tarnybinių ginčų nagrinėjimo teismuose praktikos apibendrinimas," žiūrėta 2016 m. lapkričio 10 d., http://lpm.policija.lt/tinymce/files/e_biblioteka/lvat-_praktikos_apibendrinimas_tarnybin%C4%97_atsakomyb%C4%97_pagal_valstyb%C4%97s_tarnybos_%C4%AFstatym%C4%85.pdf

[409] „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas," *Valstybės žinios* 130, 4910 (2006).

[410] "Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas," *supra note* 358.

[411] „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas," *Valstybės žinios* IX-1538 (2006).

[412] "Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas," *Valstybės žinios* 46-851 (1994).

[413] "Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas," *supra note* 358.

[414] „Lietuvos Vyriausiojo archyvaro 2011 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. V-117 Dėl Dokumentų rengimo taisyklių patvirtinimo," *Valstybės žinios*, 88,4229 (2011).

[415] Kaip teisingai nutraukti darbo sutartį?; http://www.autoreviu.lt/portal/categories/360/1/0/1/article/7686/kaip-teisingai-nutraukti-darbo-sutarti; prisijungimo laikas:2015-03-15.

pažeidimui (DK 241 str.),o įsigalioja nuo darbuotojo supažindinimo pasirašytinai dienos. Tuomet imama įgyvendinti negatyvioji TA. Darbuotojui atsiranda neigiamos pasekmės, kurias jis turės patirti už įvykdytą pažeidimą. Kadangi DN galioja 1 m. (DK 243 str.), vadinasi 1 m. darbuotojas bus laikomas baustu, o padarius kitą darbo drausmės pažeidimą, jei prieš tai jam nors kartą per paskutinius 12 mėn. buvo taikytos DN, jis gali būti atleistas iš darbo (DK 136 str.3 d.). Be to darbuotojas gali prarasti darbdavio pasitikėjimą, patirti įtampą darbe ir pan. Paskyrus griežčiausią DN - atleidimą iš darbo, darbuotojas turi susitaikyti su darbo santykių pasibaigimu. Jis praranda stabilias su darbo teisniais santykiais susijusias darbo pajamas, turės ieškoti naujo darbo, o tokias paieškas gali apsunkinti ir tai, kad neturės teigiamos rekomendacijos iš buvusios darbovietės. Pagal DK 141 str. 3 d. jeigu darbuotojas pageidauja, darbdavys privalo išduoti jam pažymą apie darbą, nurodydamas darbo funkcijas (pareigas), jo pradžios ir pabaigos datas[416]. Darbuotojas gali patirti ir kitokias, ne tik materialinio, tačiau ir moralinio, psichologinio pobūdžio neigiamas pasekmes.

Darbo teisinių santykių dalyviams padarius turtinę žalą, jei pastaroji neatlyginama savo noru, imamasi tam tikrų įstatymuose nustatytų, prievartos priemonių. Čia pažymėtina, kad darbo teisėje yra apibrėžtos darbuotojų MA ribos. DK 254 str. numatyta, kad darbuotojas privalo darbdaviui atlyginti visą padarytą žalą, bet ne daugiau kaip jo 3 vid. mėnesinių darbo užmokesčių dydžio (išskyrus atvejus, jei pagal DK 255 str. žala padaryta tyčia, kai su darbuotoju sudaryta visiškos MA sutartis[417] ir kt. atvejais). DK 258 str. reglamentuojama žalos išieškojimo tvarka. Šio str. 1 d. nustatyta, kad savanoriškai neatlyginta žala neviršijant darbuotojo vidutinio mėn. darbo užmokesčio gali būti išskaitoma iš darbuotojui priklausančio darbo užmokesčio darbdavio rašytiniu nurodymu[418]. Vadinasi išskaičiavus didesnę sumą nei ieškovo vidutinis mėn. darbo užmokestis ir išskaitą padarius be rašytinio nurodymo, išskaita bus neteisėta[419]. Darant vienašališką išskaitą pagal DK 258 str. taip pat reikia žinoti DK 225 str. nustatytus išskaitų dydžio apribojimus. Jei žala yra didesnė nei 1 darbuotojo vidutinis mėn. darbo užmokestis, dėl likusios dalies išieškojimo darbuotojas turi kreiptis į DGK. Pastebėtina, dabar galiojančio DK nuostatos yra skirtos tik turtinės žalos atlyginimo reguliavimui, neturtinės žalos atlyginimo klausimus reglamentuoja CK, todėl neturtinės žalos atlyginimas, o vėliau išieškojimas sprendžiamas civiline tvarka. Tačiau įsigaliojus naujam DK nuo 2017 m. šiuo aspektu bus pokyčių.

[416] "Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas," *op.cit.*
[417] *Ibid.*
[418] "Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas," *supra note* 358.
[419] "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-265/2012," Liteko, http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=fe4da2a5-bee4-4cf5-a0f9-57c08a5ee195

Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, kad negatyvioji TA - pozityviosios tęsinys, išskyrus atvejus kai teisės pažeidėjui nėra numatyta galimybė atlyginti žalą savanoriškai arba kokios nors teisės pažeidžiamos negrįžtamai. Priėmus apkaltinamąjį nuosprendį ir paskyrus bausmę, sukuriamos prielaidos teisinio santykio tarp kaltininko ir valstybės vardu veikiančių teisėsaugos institucijų atsiradimui. Šie teisiniai santykiai plėtojami nuosprendžiui įsiteisėjus, o jam įgavus *res judicata* galią nustoja veikti nekaltumo prezumpcija, imamos taikyti sankcijos, įgyjama pareiga atlikti paskirtą bausmę. Atlikus bausmę teisės pažeidėjui tam tikrą laiką išlieka teistumas, būdingas tik BA, kuris net ir išnykęs gali sukelti neigiamų pasekmių. Skirti AN gali ne tik teismas, tačiau ir kitos valstybės ir savivaldos institucijos, kadangi tokiems pažeidimams nagrinėti būtina specifinė kvalifikacija. Skyrus AN atsiranda teisinis santykis tarp teisės pažeidėjo ir valstybės ir savivaldos institucijų. AN paskyrimu pažeidėjas gali netekti turtinių vertybių, jam gali būti laikinai apribojama laisvė, tam tikros specialios teisės. Nuobaudos skyrimas užtraukia baustumą, kuris galioja 1 m., tačiau praktikoje net ir išnykus baustumui ji sukelia neigiamų pasekmių. Šiuo metu teismų praktikoje laikomais klaidingos nuomonės, kad administracinio nurodymo surašymas ir įvykdymas neužtraukia asmeniui baustumo. Valstybė į privataus pobūdžio interesų gynimą įsikiša tik kuomet žalą patyręs asmuo kreipiasi su ieškiniu į teismą. Galioja kaltumo prezumpcija ir visiško žalos atlyginimo principas, tačiau praktikoje sudaromos galimybės žalą padariusiam asmeniui išvengti visiškos CA. Teismas priimdamas sprendimą patenkinti žalą patyrusio asmens reikalavimus valstybės vardu įpareigoja žalą padariusį asmenį ją atlyginti. Negatyvioji CA realizuojama ne tik įsiteisėjus teismo sprendimui, tačiau ir jam neįsiteisėjus, kuomet reikalingas skubus vykdymas. Bendroji DA kaip negatyvioji TA forma, įgyvendinama darbdaviui paskyrus darbuotojui DN už darbo drausmės pažeidimą. DN gali skirti ir tam tikros specialios institucijos. Už tarnybinius pažeidimus valstybės tarnautojus tarnybinėn atsakomybėn traukia įstaigos vadovai. DN skiriama įsakymu ar nurodymu, su kuriuo darbuotojas supažindinamas pasirašytinai. Nuo šio momento ji įsigalioja ir galioja 1 m. Tačiau paskyrus griežčiausią DN – atleidimą iš darbo teisiniai santykiai nutrūksta ir darbuotojas turi susitaikyti su darbo praradimo neigiamomis pasekmėmis. Žala neviršijant darbuotojo vidutinio mėn. darbo užmokesčio gali būti išskaitoma iš darbuotojui priklausančio darbo užmokesčio darbdavio rašytiniu nurodymu, kitais atvejais darbdavys turi kreiptis į DGK.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Atsakomybė kaip socialinis institutas - įsisąmoninta fizinių ar juridinių asmenų moralinė pareiga atsakyti už laisva valia priimtus sprendimus ir veiksmus, prisiimant konkrečias neigiamas pasekmes. Teisinė atsakomybė - sudėtingas, daugialypis teisinis reiškinys, kuriam nėra universalaus apibrėžimo. Kiekviena teisės atsakomybės teorija išskiria tik atskirus teisinės atsakomybės požymius, todėl pilnai neatskleidžia jos esmės. Tačiau visas teorijas vienija bendras suvokimas, jog teisinė atsakomybė - teisės pažeidimo pasekmė, todėl ji visuomet siejama su atpildu už teisės normų nesilaikymą.

2. Tik būdami visi kartu teisinės atsakomybės pagrindai ir sąlygos parodo, kad atsakomybė kaip teisinis santykis egzistuoja. Teisinės atsakomybės atsiradimui būtinas konkretus taikymo pagrindas, įpareigojantis teisės subjektą vykdyti pareigas, legalizuojančias jo teises, juridinis faktas - nurodantis teisinės atsakomybės atsiradimo momentą, subjekto deliktiškumas, pasireiškiantis deliktiniu fizinio asmens veiksnumu ir juridinio asmens subjektiškumu. Taip pat teisinei atsakomybei atsirasti būtina žala, kuri pagal konkretų sužalotos, prarastos ar kitaip neigiamai paveiktos vertybės pobūdį gali būti padaroma turtui ir žmogaus asmeniui, priešinga teisei, sąmojinga veika, pasireiškianti priešingu teisei veikimu/neveikimu, priežastinis ryšys, parodantis santykį tarp neteisėtos veikos ir padarytos žalos ir kaltė, t. y. asmens psichinis santykis su konkrečia veika. Kartais materialinėje teisinėje atsakomybėje, būtinos papildomos teisinės atsakomybes sąlygos.

3. Pozityvioji atsakomybė pasižymi asmens pareigų, proporcingų teisėms suvokimu, jų laikymusi, o naudojantis subjektine teise nederamai, sąmoningumu ir savanoriškai atlyginant padarytą žalą. Tokiu būdu, be valstybės įsikišimo, atstatoma teisių – pareigų pusiausvyra. Negatyvioji atsakomybė atsiranda žalos neatlyginus savanoriškai. Tuomet valstybė įgyja pareigą taikyti atitinkamas prievartos priemones, taip susiaurinant pažeidėjo subjektines teises ta apimtimi, kokio pobūdžio pareigos vykdymo jis atsisakė. Šiuo atveju teisių - pareigų pusiausvyra atstatoma valstybei pritaikius konkretų teisės taikymo aktą. Tokiu būdu, aišku, kad pozityvioji ir negatyvioji teisinės atsakomybė - glaudžiai susijusios ir papildo viena kitą, todėl nėra pavienės kategorijos, o sudaro vieningą teisinės atsakomybės procesą.

4. Teisinė atsakomybė ne vien bausmė, ji gali būti įgyvendinama ir kitais būdais. Baudžiamosios atsakomybės atveju vienas tokių būdų - kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas. Tačiau ši pozityviosios teisinės atsakomybės idėja baudžiamuosiuose įstatymuose įgyvendinama tik fragmentiškai. Paskyrus priverčiamąsias medicinines priemones psichinių

sutrikimų turintis asmuo nėra nuteisiamas, nes nepriimamas apkaltinamasis nuosprendis, nepaskiriama bausmė, neįgyjamas teistumas. Parenkant priverčiamųjų prievartos priemonių rūšį negalima atskirai vertinti padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo. Auklėjamojo poveikio priemonių paskyrimu nėra nubaudžiamas, neįgyja teistumo. Tačiau baudžiamuosiuose įstatymuose nėra imperatyvaus reikalavimo dėl tokių priemonių nepilnamečiams paskyrimo. Administracinė (pozityvioji) teisinė atsakomybė įgyvendinama sudarant taikos sutartis. Tokių sutarčių pavyzdžiai - mokesčių administratoriaus ir mokesčių mokėtojo susitarimas dėl mokesčio ir su juo susijusių sumų dydžio, arba mokesčių administratoriui mokesčių teisės pažeidėjui pateikiamas taikus pasiūlymas ištaisyti dokumentuose esančius trūkumus/prieštaravimus. Tačiau tik nuo mokesčių administratoriaus geranoriškumo priklauso bus ar ne toks pasiūlymas pateiktas. Realizuoti administracinę, pozityviąją teisinę atsakomybę trukdo tai, kad įvykdžius nurodymą savo noru sumokėti pusę minimalios baudos už administracinį teisės pažeidimą, asmuo nėra laikomas nebaustu. Civilinė (pozityvioji) teisinė atsakomybė realizuojama asmeniui savanoriškai atlyginus turtinę/neturinę žalą. Ši atsakomybė įgyvendinama pasitelkiant taikos sutartį (žodžiu ir raštu). Pozityvioji teisinė atsakomybė darbo teisėje realizuojama darbuotojui ir darbdaviui sudarius taikos sutartį darbo ginčų komisijoje arba savanoriškai atlyginus žalą pinigais/natūra/sutaisius sugadintą daiktą, jei su tuo sutinkama. Tokiais atvejais reiktų pasirašyti susitarimą/sutikimą dėl žalos atlyginimo.

5. Negatyvioji teisinė atsakomybė - pozityviosios tąsa, išskyrus atvejus kai nėra numatyta galimybė atlyginti žalą savanoriškai arba kokios nors teisės pažeidžiamos negrįžtamai. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas sukuria prielaidas teisinio santykio tarp kaltininko ir valstybės vardu veikiančių teisėsaugos institucijų atsiradimui, o nuosprendžiui įgavus *res judicata* galią nustoja veikti nekaltumo prezumpcija, taikomos sankcijos, įgyjama pareiga atlikti bausmę. Atlikus bausmę tam tikrą laikotarpį teistumas išlieka, o kai kada net ir išnykęs sukelia neigiamų pasekmių. Administracinę nuobaudą pažeidėjui gali paskirti ne tik teismas, tačiau ir kitos valstybės, savivaldos institucijos. Tuomet ir atsiranda teisinis santykis tarp jų. Nors baustumas galioja 1 m., net ir išnykęs gali sukelti neigiamų pasekmių. Administracinio nurodymo surašymas ir įvykdymas -užtraukia asmeniui baustumą. Civilinėje (negatyviojoje) atsakomybėje valstybė į privataus pobūdžio interesų gynimą įsikiša žalą patyrusiam asmeniui kreipusis su ieškiniu į teismą. Galioja kaltumo prezumpcija, visiško žalos atlyginimo principas, tačiau ne visuomet pasiekiama visiško žalos atlyginimo. Negatyvioji teisinė atsakomybė gali būti realizuojama ir teismo sprendimui neįsiteisėjus. Drausminė (negatyvioji) atsakomybė įgyvendinama darbdaviui paskyrus darbuotojui drausminę nuobaudą. Su įsakymu/nurodymu dėl drausminės nuobaudos skyrimo supažindinama pasirašytinai, nuo šio momento ji įsigalioja ir galioja 1 m., išskyrus griežčiausią drausminę nuobaudą, nes tuomet darbo teisiniai santykiai

nutrūksta. Darbdavio rašytiniu nurodymu išskaitoma tik žala neviršijanti darbuotojo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio. Kitais atvejais būtina kreiptis į darbo ginčų komisiją.

Pasiūlymai:

Pozityvios atsakomybės įgyvendinimo veiksmingumui stiprinti, įstatymų leidėjui siūlytina:

1. Pakeisti Baudžiamojo kodekso 93 straipsnį "Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės" ir išdėstyti jį sekančiai: nepilnametis, pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo turi būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis:

   1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba

   2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba

   3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.
2. Įvesti privalomą mediaciją, pirmiausia, tam tikrų kategorijų civiliniuose ginčuose (pvz. šeimos kategorijos ginčuose), o vėliau privalomos mediacijos taikymą nuosekliai plėsti ją įvedant ir kitų kategorijų ginčuose.

LITERATŪRA

Teisės aktai:

1. "Lietuvos Respublikos Konstitucija." *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).
2. „Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas." *Valstybės žinios* 64, 2569 (2002).
3. "Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas." *Valstybės žinios* 89,2741 (2000).
4. "Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas." *Valstybės žinios* 74, 2262 (2000).
5. "Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas." *Valstybės žinios* 37, 1341 (2002).
6. "Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas." Valstybės žinios 36, 1340 (2002).
7. „Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas." *Vyriausybės žinios* 1,1 (1985).
8. "Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksas," *Lietuvos teisės aktų registras*, 11216 (2015).
9. "Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 27, 38, 39, 55, 56, 60, 62, 75, 179 ir 187 straipsnių pakeitimo įstatymas." *Teisės aktų registras* 4087 (2015).
10. „Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas." *Lietuvos teisės aktų registras* 05574 (2015).
11. „ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso pakeitimo įstatymas," *Lietuvos Teisės aktų registras* 05573 (2015).
12. "Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas." *Valstybės žinios* 13, 308 (1999).
13. "Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas." *Valstybės žinios* 87-3462 (2008).
14. "Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas." *Valstybės žinios* 46-851 (1994).
15. „Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymas." *Valstybės žinios* 63, 2243 (2004).
16. „Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas." *Valstybės žinios* IX-1538 (2006).
17. "Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2013 m. gegužės 13 d. Nr. I-125 įsakymas Dėl Rekomendacijų dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso atliekant ikiteisminį tyrimą." *Valstybės žinios* 51,2587 (2010).
18. „Lietuvos Vyriausiojo archyvaro 2011 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. V-117 Dėl Dokumentų rengimo taisyklių patvirtinimo," *Valstybės žinios*, 88, 4229 (2011).
19. „Valstybinės mokesčių inspekcijos viršininko 2004 m. gruodžio 30 įsakymas Nr. VA-210 Dėl Mokesčių administratoriaus ir mokesčių mokėtojo susitarimo dėl mokesčio ir su juo susijusių sumų dydžio pasirašymo taisyklių patvirtinimo." *Valstybės žinios* 2-28, (2005).

20. „Vilniaus apygardos probacijos tarnybos direktoriaus 2015 m. kovo 10 d. įsakymu Nr. TO-83 patvirtintos projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“.
21. “Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Dėl Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo Nr. 1R-268” *Teisės aktų registras 13939* (2015).
22. "Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)" mediacijos taisyklės.” Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.kalejimudepartamentas.lt/download/9928/mediacijos%20taisykl%C4%97s.pdf
23. „Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo Nr. X-1702 pakeitimo įstatymo projektas 2015-11-20, Nr. 15-12918.” Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1096603&p_org=8&p_fix=y

Teismų praktika:

Konstitucinio teismo praktika:

24. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.” *Valstybės žinios* 109,3004 (1998).
25. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas.“ *Valstybės žinios* 130, 4910 (2006).

Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo praktika:

26. „Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A556-125/2009.“ *Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo biuletenis* Nr.21 (2011).
27. „Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gegužės 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-556-670-09.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/148900357812657/A-556-670-09.
28. “Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N575-4446/2011.“ Liteko. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=16c8c843-13c7-4517-97a6-cb7a157e8d23.
29. “Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2014 gegužės 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-525-1191-14.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/24342479139488/A-525-1191-14.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika:

30. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 71 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas.“ Teisės gidas.http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=26782.

31. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. birželio 16 d. apžvalga Dėl teismų praktikos taikant įstatymus dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu, apibendrinimo.“ *Teismų praktika* Nr. 13 (2000). Teisės gidas.http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=26336.
32. „Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-485/2001.“ Teisės gidas. http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=11480.
33. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2003.“
34. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 46 Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose.” *Teismų praktika* 21 (2004).
35. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-238/2007.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/78764677019740/3K-3-238/2007.
36. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-149/2007.“ Liteko. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=4d6015e0-6547-4f3a-9de6-f5965f38f8b4.
37. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. spalio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-305/2009.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/266570971945312/2K-P-305/2009.
38. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-147/2010.“ Sakunga. http://sajunga.webs.com/Teismu%20praktika/2010%20balandis/Civ%20byla%20Nr.%203K-3-147-2010%20Del%20visiskos%20materialines%20atsakomybes%20sutarties.htm.
39. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. sausio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-2/2012.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/45940247518901/3K-3-2/2012.
40. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-4/2012.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/192226052654969/3K-3-4/2012.
41. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-30/2012.“
42. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-127/2012.“ eTeismai. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5ac5b7d6-2c25-4c64-853e-7584eaef821b.

43. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-37-3-00275-2010-2.“ LAT. http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html.
44. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-296/2012.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/227553031546716/2K-296/2012.
45. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-265/2012.” Liteko. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=fe4da2a5-bee4-4cf5-a0f9-57c08a5ee195.
46. “ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 3K-7-306/2012.” Liteko. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=3a632370-0ab6-4e38-b210-8fcd8632bf20.
47. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2012.”Liteko. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5b968bd0-f954-41fc-971e-e800c59a39fc.
48. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-350/2013.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/267798328382209/3K-3-350/2013.
49. ” Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-335/2013.”
50. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2014 m. kovo 18 d. nutartis byloje Nr. 2AT-13/2014.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/40300893307552/2AT-13-2014.
51. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-341/2014.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/223801521470342/3K-3-341/2014.
52. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–560/2014.”TAR. https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.50AAF7B3DE1E.
53. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų 2015 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2015.“
54. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-343-648/2015.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/90233997079440/M1-102-672/2015.

55. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-362-942/2015.” LAT. http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html.
56. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-409-701/2015.” Liteko. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=d75c8342-7fe7-4ddf-904c-312cc980308b.
57. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-412-697/2015.“ eTeismai. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=629cf51f-a662-478f-a803-a0c250276324.
58. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamoje byloje Nr. 2K-P-498-746/2015.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/99463614944318/2K-P-498-746/2015?word=generalin%C4%96%20mi%C5%A0k%C5%B2%20ur%C4%96dija%20vie%C5%A1asis%20interesas.
59. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32-699/2016.” LAT http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html.
60. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-625-687/2015.“
61. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-91/2010.“ Liteko. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=995ad5ed-672d-49f9-9daf-6b37e37267d3
62. “ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. Nr. 2AT-1-788/2016.” Liteko. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=af087d95-2086-4fda-8922-5210444131a6.
63. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-244-942/2016.” LAT. http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html.

Apygardos teismų praktika:

64. “Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gegužės 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-460-491/2014. eTeismai. http://eteismai.lt/byla/80563109056531/1S-460-491/2014.
65. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gegužės 15 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-181-383-2014. eTeismai. http://eteismai.lt/byla/172248791895241/1A-181-383-2014.
66. “Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-365-530/2015.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/87249548339382/1A-365-530/2015.
67. “Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. spalio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-453-582-2013.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/263513119818167/1A-453-582-2013.
68. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. rugsėjo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-777-174-2014.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/33436107399884/1A-777-174-2014.
69. “Kauno apygardos teismo 2015 m. vasario 19 d. nutartis administracinių teisių pažeidimo byloje Nr. ATP-198-658/2015 eTeismai. http://eteismai.lt/byla/46189311150589/ATP-198-658/2015.
70. “Šiaulių apygardos administracinio teismo 2009 m. kovo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. I-39-289/2009.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/19115333937710/I-39-289/2009.
71. “Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-32-267/2010.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/171826593786735/2A-32-267/2010.
72. “Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-54-309/2012.” eTeismai.http://eteismai.lt/byla/217090327462022/1S-54-309/2012.
73. „Šiaulių apygardos teismo 2013 m. sausio 14 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje Nr. ATP-19-282/2013.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/163180921329799/ATP-19-282/2013.
74. „Šiaulių apygardos teismo 2016 m. rugsėjo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-768-569/2016. eTeismai. http://eteismai.lt/byla/82832190266978/2S-768-569/2016?word=abt%C4%AF-124.
75. “ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-330-316/2016.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/156220704089276/1A-330-316/2016?word=teism%C5%B3%20nutartys%20lat.
76. “Vilniaus apygardos teismo 2012 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1276-661/2012.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/228338537767195/2S-1276-661/2012.

77. “Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-2162-232/2012“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/196860115841641/2-2162-232/2012.
78. “Vilniaus apygardos teismo 2016 m. rugsėjo 30 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje Nr. ATP-896-149/2016.“ eTeismai. http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=fffa82b5-ada5-412d-9080-51af9fed040d.

Apylinkės teismų praktika:

79. “Akmenės rajono apylinkės teismo 2015 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. M1-102-672/2015.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/90233997079440/M1-102-672/2015.
80. “Alytaus rajono apylinkės teismo 2015 birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-323-470/2015.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/231631050537303/T-323-470/2015?word=bpk%20363%20str.
81. „Prienų rajono apylinkės teismo 2015 m. rugpjūčio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1380-939/2015.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/12824771422664/2-1380-939/2015?word=ck%201.2%2015.
82. „Kauno apylinkės teismo 2015 gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1640-920/2015.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/57582003607617/2-1640-920/2015?word=dk%20224.
83. “Kelmės rajono apylinkės teismo 2011 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-433-322/2011.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/162393397549248/2-433-322/2011?word=darbuotoju%20kolektyvo%20samprata.
84. “Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2016 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-2250-1030/2016.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/68858977164057/e2-2250-1030/2016.
85. “Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2016 m. rugsėjo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-6137-965/2016.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/688559771625489/ e2-6137-965/2016.
86. “Šiaulių apylinkės teismo 2014 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-150-772/2014.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/236304964091103/2-150-772/2014.
87. Trakų rajono apylinkės teismo 2016 m. sausio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-27-213/2016.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/277147881986390/1-27-213/2016.
88. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2014 m. balandžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-497-295/2014.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/159468653820855/1-497-295/2014.
89. “Vilniaus miesto apylinkės teismo 2016 m. sausio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-481-1011/2016.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/192182165161466/1-481-1011/2016?word=bk%2038%20str.

90. “Vilniaus rajono apylinkės teismo 2013 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1240-860/2013.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/38772607842073/2-1240-860/2013.

Apeliacinio teismo praktika:

91. „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-326-483/2015.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/71744493334143/1A-326-483/2015?word=mu%C5%A1tyn%C4%97s%20b%C5%ABtinoji%20gintis.
92. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-69-150/2015.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/262229794416902/1N-69-150/2015?word=2k-p-85.
93. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-87-165/2015.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/69272858265495/1N-87-165/2015.
94. “Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-364/2013.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/268704875224515/2-364/2013.
95. “ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-202/2011.” eTeismai. http://eteismai.lt/byla/213048868528207/2A-202/2011.
96. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-380/2011.“ eTeismai. http://eteismai.lt/byla/221832865980574/2A-380/2011.

Specialioji literatūra:

97. “Ar įprasime konfliktus spręsti taikiai? Mediacijos taikymo Lietuvos probacijos tarnybose patirtis.” Žiūrėta 2016 m. spalio 21 d., http://www.kaldep.lt/lt/klaipedospi/naujienos-klaipedospi/projekto-mediacijos-igyvendinimas-b646.html.
98. “Stanford Encyclopedia of Philosophy“. Žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 24 d., http://plato.stanford.edu/search/searcher.py?query=entries%2Fmoral-esponsibility%2F.
99. “Teismas raginamas baudžiamajame procese taikyti mediaciją.” Žiūrėta 2016 m. spalio 24 d., http://kat.teismai.lt/lt/prienu-rajono-apylinkes-teismas/informacija-naujienos_365_423/teismas-raginamas-baudziamajame-fve2.html.

“Terminų žodynas.“ Žiūrėta 2016 spalio 12 d., http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/Z/zala.

100. „Advokatai kviečiami bendradarbiauti taikant mediaciją baudžiamojoje justicijoje.“ Žiūrėta 2016 lapkričio 3 d., http://www.advokatura.lt/lt/visos-naujienos_337/mokymai-seminarai/advokatai-kvieciami-bendradarbiauti-8ea4.html.
101. „Atvejo studija – akcinių bendrovių (UAB bei AB) valdymo organai.“ Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://srpa.lt/konkurencingas_verslas/?page=451.

102. „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.“ Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. Žiūrėta 2016 rugsėjo 21d., http://lkiis.lki.lt/.

103. „Darbo ginčų komisijos – spręsti ir švelninti nesutarimus.“ *Valstybinės darbo inspekcijos prie socialinės ir darbo apsaugos ministerijos naujienos*. Žiūrėta 2016 m. spalio 12 d., http://www.vdi.lt/Tekstai/Naujienos.aspx.

104. „Iniuria, 7 faktorov o delikte Rimskogo prava po povodu lichnoj obidy.“ Žiūrėta 2016 10 20 https://postnauka.ru/faq/8569.

105. „Kanceliarinės kalbos patarimai. Žodynas.“ Žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 22 d., http://lkz.mch.mii.lt/Kanceliarinis.

106. „Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymo 136 str. komentaras.“ *Valstybinė mokesčių inspekcija*; žiūrėta 2016 m. spalio 30 d., http://mic.vmi.lt/generatepdf.do?id=1000022896.

107. „Mediacija – taikus būdas baudžiamiesiems konfliktams spręsti.“ *Naujienlaiškis apie EEE ir Norvegijos paramą Lietuvai Nr. 5*. Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., internetą:http://www.norvegija.lt/Global/SiteFolders/webvil/Naujienlai%C5%A1kis%20Nr.5.pdf .

108. „Mediatorių kontaktai apygardų probacijos tarnybose.“ Žiūrėta 2016 m. spalio 30 d., http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/04/mediatoriu-kontaktai-k.docx.

109. „Nauja tendencija Lietuvoje: užkasus karo kirvius konfliktai sprendžiami taikiai.“ Žiūrėta 2016 m. spalio 30 d., https://epilietis.lrv.lt/lt/naujienos/nauja-tendencija-lietuvoje-uzkasus-karo-kirvius-konfliktai-sprendziami-taikiai.

110. „Osnovnye moralno – filosofskie poniatija i kategorii“, žiūrėta 2016 m. spalio 5d., http://ethicscenter.ru/otvetstvennost.html.

111. 2011 - 2015 m. duomenys apie nusikalstamų veikų tyrimo rezultatus Lietuvos Respublikos prokuratūrose (Forma_LRGP). Nutraukta LR BPK 212 str. 1 d. 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10 p., 3 str. 1d. 5, 7 p. (Šiaulių, Panevėžio apygardų prokuratūros). Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos skelbiama statistinė informacija. Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/txt_file.php?fv=data/1_201512_lt/f-lrgp-201512.data.txt&ff=%3C%21--%7CLRGP%7C3%7C--%3E&tt=Duomenys%20apie%20nusikalstam%C5%B3%20veik%C5%B3%20tyrimo%20rezultatus%20Lietuvos%20Respublikos%20prokurat%C5%ABrose%20%28Forma_LRGP%29

112. 2011 - 2015 m. duomenys apie nusikalstamų veikų tyrimo rezultatus Lietuvos Respublikos prokuratūrose (Forma_LRGP). Nutraukta LR BPK 212 str. 1 d. 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10 p., 3 str. 1d. 5,

7 p. (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos apygardų prokuratūros). Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos skelbiama statistinė informacija. Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/txt_file.php?fv=data/1_201212_lt/f-lrgp-201212.data.txt&ff=%3C%21--%7CLRGP%7C3%7C--%3E&tt=Duomenys%20apie%20nusikalstam%C5%B3%20veik%C5%B3%20tyrimo%20rezultatus%20Lietuvos%20Respublikos%20prokurat%C5%ABrose%20%28Forma_LRGP%29

113. Abramavičius, Armanas et.al., *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis I. - 3-asis pataisytas ir papildytas leidimas* .Vilnius, Eugrimas: 2001.
114. Abramavičius, Armanas, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai*) Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2004.
115. Ackrill, John Lloyd. *Aristotelis*.Vilnius: Atvirosios Lietuvos fondas, 1994.
116. Alekseev, Sergej Sergeevich. *Obshhaja teorija prava*.Moskva, TK Velbi, Izdatelstvo Prospekt: 2008.
117. Alekseev, Sergej Sergeevich. *Teorija gosudarstva i prava*. Moskva, Norma: 2005.
118. Ambrasienė, Dangutė et al., *Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis*. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius. 2009.
119. Andriuškaitė, Ramunė. „Įrodinėjimo ypatumai nagrinėjant privataus kaltinimo bylas pirmosios instancijos teisme“. Magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas: 2008.
120. Antanas, Klimka, *Nusikaltimo sudėtis: (sąvoka ir subjektyvinė pusė).* Vilnius, Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1968.
121. Anzenbacher, Arno *Etikos Įvadas*.Vilnius: Aidai, 1995.
122. Atkinson, David John et al. *New Dictionary of Christian Ethics & Pastoral Theology*. USA: InterVarsity Press, 1995.
123. Ažubalytė, Rima et.al. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys.* Mykolo Romerio universitetas: 2011.
124. Bagdanskis Tomas et al. *Darbo teisė*.Vilnius, Mykolo Romerio universitetas: 2008.
125. Bakk, Ann, Grunewald, Karl. *Globa. Knyga apie žmones su intelekto negalia*. Vilnius, Avicena, 1997.
126. Baranova, Jūratė. *Filosofinė etika: prasmė ir laisvė: vadovėlis XII klasei*.Vilnius: Alma littera, 2004.
127. Baranskaitė, Agnė. “Kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo institutas Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse: istorinis lyginamasis aspektas.” *Jurisprudencija* 45,37, 2003.
128. Baranskaitė, Agnė. „Viešojo ir privataus interesų derinimas taikant kaltininko susitaikymo su nukentėjusiuoju institutą.“ *Teisė 48,* 2003.

129. Batėnas, Petras. “Leistinos išskaitos iš darbuotojo darbo užmokesčio.” *Juristo patarimai*, 2 (2016). Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., https://www.paciolis.lt/lt/el_parduotuve/cat/19/zurnalo_juristo_patarimai_elektronine_versija_/199?print
130. Baublys Linas, et al. *Teisės teorijos įvadas*. Vilnius: Mes, 2012.
131. Bazylev, Boris Timofeevich. *Juridicheskaja otvetstvennost, teoreticheskie voprosy*. Krasnojarsk, 1985.
132. Bikelis, Skirmantas. „Alternatyvios (neapibrėžtos) tyčios samprata ir baudžiamoji teisinė reikšmė“, *Jurisprudencija* 11, 113 (2008).
133. Bikelis, Skirmantas. „Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje.“ Daktaro disertacija, Vilnius: 2007.
134. Boshno, Svetlana Vladimirovna. *Teorija prava i gosudarstva: uchebnik*. Moskva: 2010.
135. Brazdeikis, Aurimas, „Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis.“ Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2011. http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1737658/datastreams/MAIN/content.
136. Bužinskas, Gintautas et al., *Lietuvos Respublikos Darbo kodekso komentaras* t. 2 .Vilnius, Justitia, 2004.
137. Cherdancev, Aleksandr Fedorovich i Kozhevnikov, Sergej Nikolaevich. „O poniatii i soderzhanii juridicheskoj otvetstvennosti“ *Pravovedenie* 5 (1976).
138. Chirkov Aleksandr Petrovich. *Otvetstvennost v sisteme prava.* Kalininrad, 1996.
139. Citrautas, Antanas. *Valstybės ir teisės teorija: mokymo priemonė.* VVU, Vilnius, 1989.
140. Dambrauskienė, Genovaitė, *et al. Lietuvos teisės pagrindai.*Vilnius: Justitia: 2004.
141. Derkintytė, Simona. „Socialinės globos ir rūpybos teisinis reguliavimas ir jo socialinis veiksmingumas“. Magistro darbas, Vilnius: 2004.
142. Drakšas, Romualdas *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*.Vilnius: Justitia, 2008.
143. Drakšas, Romualdas, „Ar pagristai ribojamas juridinių asmenų, kurie gali būti laikomi baudžiamosios atsakomybės subjektais, ratas?“ *Jurisprudencija* 18,4 (2011).
144. Drakšienė, Anna ir Drakšas, Romualdas. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius, Eugrimas: 2008.
145. Filimonov, Vadim Donatovich. „Norma prava i ee funkcii“, *Gosudarstvo i pravo* 9 (2007).
146. Galagan, Ivan Aleksandrovich. *Administrativnaja otvetstvennost v SSSR*, Izd. Voronezhskogo un-ta: 1970.
147. Gudžinskienė, Vida. *Mokymas sveikai gyventi: teoriniai ir praktiniai aspektai*.Vilnius: 2007.

148. Gulla, Živilė. „Netiesioginė žala“. Magistro darbas, Vilniaus universitetas: 2011, 7 žiūrėta 2016 rugsėjo 21 d., http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2008~D_20110709_152146-76115/DS.005.1.01.ETD
149. Gusejnov, Abdusalam Abdulkerimovich. „Obosnovanie morali kak problema.“ *Moral i racionalnost: sbornik state*j Moskava, IF RAN (1995).
150. Halder, Alois. *Filosofijos žodynas*.Vilnius, Alma littera, 2002.
151. Jakaitė, Agnė. “Civilinė atsakomybė.” Žiūrėta 2016 m. spalio 21 d. http://www.delfi.lt/news/daily/law/civiline-atsakomybe.d?id=10074810.
152. Jakuntavičiūtė, Gintarė. „Juridinio asmens valdymo organų narių civilinė atsakomybė.“ Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas: 2012), 22. Žiūrėta 2016 rugsėjo 21 d. http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2013~D_20130115_133856-56604/DS.005.0.01.ETD
153. Jonaitis Marius, ir Albertas Milinis. „Žmogaus gyvybė kaip teisinė vertybė ir jos apsauga romėnų teisėje,“ *Jurisprudencija* 18,3 (2011).
154. Jonaitis, Marius. *Romėnų privatinė teisė*. Vilnius: 2014.
155. Jovaiša, Leonas. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
156. Juodkaitė, Dovilė. „Teisinio veiksnumo reforma Lietuvoje: nuo sovietinio konteksto iki šiuolaikinių žmogaus teisių standartų.“ *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai 16,2 (*2015).
157. Kaip teisingai nutraukti darbo sutartį?; http://www.autoreviu.lt/portal/categories/360/1/0/1/article/7686/kaip-teisingai-nutraukti-darbo-sutarti; prisijungimo laikas: 2015-03-15.
158. Kaminskienė Natalija et.al. *Mediacija. Vadovėlis*, Mykolo Romerio universitetas: 2013.
159. Kant, Imanuel, *Practical Philosophy*, edited by Mary Jane Gregor. Cambridge, U.K., 1996.
160. Khachaturov, Rudolf Levonovich i Lipinskij, Dmitrij Anatolevich. *Obshhaja teorija juridicheskoj otvetstvennosti: monografija.* Juridicheskij centr Press: 2007. Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks358094.
161. Konstantinas Daškevičius, “Nepakaltinamumo formulės raida Lietuvoje” (daktaro disertacija, biomedicinos mokslai, medicina, Vilnius: 2006), 24.
162. Kūris, Egidijus.“Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas.” *Jurisprudencija* 23,15 (2001).
163. Kutafin, Oleg Emeljanovich *Osnovy gosudarstva i prava: uchebnoe posobie*. Moskva, Jursit: 2002), 245.
164. Kvietkauskas, Vytautas. *Tarptautinių žodžių žodynas*.Vilnius: 1985.
165. Lankauskas, M., Mulevičius, M., Zaksaitė S., *Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos: mokslo studija* (Vilnius: 2013), 22.

166. Lastauskienė Giedrė, „Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas.“ Daktaro disertacija, Vilnius, 2002.
167. Lastauskienė, Giedrė. „Požiūrio į teisinę atsakomybę paieška“. *Jurisprudencija* 19, 11 (2001).
168. Latinskij jazyk dlja studientov – juristov – Uchebnoe posobie.” Žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 22 d. http://www.studfiles.ru/preview/1462004/page:25/.
169. Laurinavičius, Alfonsas ir Reklaitis, Jonas. *Darnaus verslo socialinė atsakomybė.* Vilnius, 2011.
170. Leonavičius Juozas, *Sociologijos žodynas.* Vilnius: Academija, 1993.
171. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaita (2012): 17. Žiūrėta http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/ataskaita-2012.pdf
172. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. *II dalis*. Vilnius, 2003.
173. Lipinskij, Dmirij Anatolevich i Musatkina, Aleksandra Anatolevna. *Juridicheskaja otvetstvennost, sankcii i mery zashhity*, Moskva, INFRA, 2013.
174. Lipinskij, Dmirij Anatolevich i Musatkina, Aleksandra Anatolevna. Juridicheskaja otvetstvennost, sankcii i mery zashhity. Moskva, INFRA:2013.
175. Lobanov, Sergej Anatolevich. *Poniatie juridicheskoj otvetstvennosti: diskussionnye voprosy* (Institut mezhdunarodnoj torgovli i prava, Moskva: 2015.
176. Maceina, Antanas, *Raštai. T. VII*. Vilnius: Mintis, 1994.
177. Machovenko, Jevgenij. „Individualūs feodalinės Lietuvos teisės subjektai“, Teisė 42 (2002).
178. Malko Aleksandr Vasilevich. Juridicheskie pooshhritelnye sankcii. *Jurisprudencija* 6 (1996).
179. Marchenko, Mikhail Nikolaevich. *Obshhaja teorija prava. Akademicheskij kurs*. Moskva, Zercalo: 1999.
180. Marchenko, Mixail Nikolaevich. *Teorija gosudarstva i prava: uchebnik, 2-e izd*. Moskva, TK Velbi, Prospekt: 2008.
181. Masandukaitė, Aušrelė. *Civilinė teisė (bendroji dalis.* Vilniaus kooperacijos kolegija, 2007.
182. Matuzov, Nikolaj Ivanovich i Malko Aleksandr Vasilevich. *Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcii*. Moskva: 1997.
183. Maželytė, Adelė Gintautė. „Ikiteisminės ir teisminės praktikos harmonizavimo įtaka darbo ginčų instituto raidai.“ Magistro baigiamasis darbas. Mykolo Romerio universitetas, 2015.
184. Meškys, Linas. “Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai” *Jurisprudencija* 4,82 (2006).
185. Michailovič, Ilona et al. *Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje*. *Monografija*. Vilnius, 2014.
186. Michel, Foucault. *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. Baltos lankos:1998.

187. Mikelėnas, Valentinas et.al. Lietuvos *Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys*. Vilnius: Justitia: 2002.
188. Mikelėnas, Valentinas et.al. *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius, Justitia: 2003.
189. Mikelėnas, Valentinas. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*.Vilnius, Justitia: 1995.
190. Mill, John Stuart. *Apie laisvę*, Vilnius, ALK Pradai, 1995.
191. Mizaras, Vytautas. *Lietuvos teisės raidos aktualijos ir tendencijos. Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*.Vilnius: Justitia, 2007.
192. Naidzinavičiūtė, Giedrė. „Prigimtinis laisvės faktorius. Žmogus laisvas rinktis?“ *Vytauto Didžiojo universiteto laikraštis* 3, 136 (2010).
193. Navickas, Andrius. „Dešimt teisingos visuomenės principų. “Žiūrėta 2016-10-10 http://www.bernardinai.lt/str./2013-12-03-desimt-teisingos-visuomenes-principu/110942.
194. Nedzinskas, Egidijus ir Bankauskienė, Nijolė. „Sąvokų atsakingumas ir atsakomybė semantiniai ryšiai su etikos kategorijomis.“ *Jaunųjų mokslininkų darbai* 1,22 (2009).
195. Nekrašas, Vytautas et.al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III* dalis, T.2 (Justitia Vilnius: 2004), 402.
196. Ogurcov, Nikolaj Aleksandrovich. P*ravootnoshenie i Правоотношения u otvetstvennost v sovetskom ugolovnom prave*. Rjazan: 1976.
197. *Oxford Dictionary*. Dorling Kindersley Limited and Oxford University Press: 2001.
198. Paužaitė - Kulvinskienė, Jurgita. „Taikos sutarties sudarymo problemos ir perspektyvos Lietuvos administraciniame procese,“ *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilniaus universitetas, Vilnius: 2012.
199. Petras, Algirdas Čiočys. *Teisės pagrindai.* Vilnius, Vilniaus Vadybos aukštoji mokykla, 2008.
200. Piesliakas, Vytautas *Lietuvos baudžiamoji teisė. 2-oji knyga* .Vilnius: Justitia, 2008.
201. Piesliakas, Vytautas. „Kaltės turinio nustatymo problemos bylose dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai.“ *Jurisprudencija* 4,4 (2009).
202. Piesliakas, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė*.Vilnius, Justitia: 2006.
203. Pigolkin, Albert Semenovich. *Obshhaja teorija prava*. Moskva, 1995.
204. Pocevičienė, Rasa. „Laisvė ir atsakomybė kaip būtina į asmenį orientuoto ugdymo(si) sąlyga.“ Žiūrėta 2016 m. spalio 5 d., https://ec.europa.eu/epale/lt/content/laisve-ir-atsakomybe-kaip-butina-i-asmeni-orientuoto-ugdymosi-salyga.
205. Prokopovich, Galina Alekseevna. *Juridicheskaja otvetstvennost v possijskom prave: teoreticheskij aspekt*. Avtoreferat dissertacii, Moskava, 2003.
206. Radko, Timofej Nikolaevich. *Teorija funkcij prava: monografija*. Moskva, Prospekt: 2014.

207. Randakevičienė, Irma. “Kai kurie teismo nuosprendžio sampratos probleminiai aspektai.” *Socialinių mokslų studijos* 4,4 (2009).
208. Rasimavičius, Pranas Vytautas. *Tarybinė šeimos teisė*: *Vadovėlis aukštųjų mokyklų teisės specialybės studentams* Vilnius: 1981.
209. Rokas Uscila, “Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse,” *Jurisprudenci*ja 29,21 (2002), 109.
210. Rozhkova, Marina Aleksandrovna „O nekotorykh chertakh skhodstva mirovogo soglashenija s soglasheniem, zakljuchaemym po delam, voznikajushhim iz publichnykh pravootnoshenij,“ *Problemnye voprocy grazhdanskogo i arbitrazhnogo processov*. Statut: Moskva, 2008.
211. Samoshhenko, Ivan Sergeevich, Farukshin, Midkhat Khabibovich. *Otvetstvennost po sovetskomu zakonodatelstvu*, Moskva, 1971.
212. Santalov, Aleksandr Ivanovich. *Teoreticheskie voprosy ugolovnoj otvetstvennosti*. Izd-vo Leningradskogo un-ta: 1982.
213. Schlechtriem, Peter and Schmidt-Kesser, Martin. *Schuldrecht Allgemeiner Teil* 2005.
214. Schonewille,Manon and Schonewille, Fred. *The Variegated Landscape of Mediation. A Comparative Study of Mediation Regulation and Practices in Europe and the World*. Eleven International Publishing: 2014.
215. Shherbakov, Vitalij Vladimirovich. *Ugolovnaja otvetstvennost i ee osnovanie*. Avtoref. dis. kand. jurid. nauk. Saratov: 1998.
216. Shindiapina, Marina Dmitrievna. „*Stadii juridicheskoj otvetstvennosti“(avtoreferat gissertacii na sosiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk*. Moskva: 1996.
217. Soloveičikas, Deividas. “Teisininkai aiškina: juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė.” Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 28 d. http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teisininkai-aiskina-juridiniu-asmenu-baudziamoji-atsakomybe.d?id=9989019.
218. Šedbaras, Stasys *Administracinė atsakomybė*.Vilnius: Justitia, 2005.
219. *Tarptautinių žodžių žodynas*.Vyriausioji enciklopedijų redakcija: 1985.
220. Tebrjaev, Aleksandr Aleksandrovich. „Vina prichinitelja vreda v deliktnykh objazatelstvakh.“ *Jurist 3* (2002).
221. Tikniūtė, Agnė. „Juridinio asmens ribotos atsakomybės problema: teisiniai aspektai.“ Daktaro disertacija, Vilnius, 2008.
222. Trumpulis, Ugnius. „Teorinės ir praktinės mediacijos taikymo prielaidos sprendžiant administracinius ginčus Lietuvoje.“ *Jurisprudencija 19*,4 (2012).
223. Uscila, Rokas. „Mediation in the Lithuanian probation system.“ *European Forum for Restorative Justice*, 17,7 (2016). Žiūrėta 2016 m. rugsėjo 21 d., http://www.euforumrj.org/wp-content/uploads/2016/11/Vol_17_3.pdf

224. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija, IV leidimas.* Justitia, 2014.
225. Vansevičius, Stasys *Valstybės ir teisės teorija* .Vilnius: Justitia, 2000.
226. Vengerov, Anatolij Borisovich. *Teorija gosudarstva i prava: uchebnik dlija juridicheskikh vuzov*. Moskva,Omega: 2009.
227. Vetoshkina, Irina Valerjevna. „Kulturno istoricheskij analiz fenomena otvetstvennosti.“ *Vestnik TGPU, Vypusk* 12, 63 (2006).
228. Vytautas Nekrošius et al., *Darbo teisė.* Vilnius, Teisinės informacijos centras: 2008.
229. Voplenko, Nikolaj Nikolaevich. „Pravovye otnoshenija: ponjatie i klassifikacija.“ *Leningr. jurid. zhurnal* 1 (2009).
230. Zajančkauskienė, Jolanta. „Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesiniai aspektai.” *Jurisprudencija* 10,88 (2006).
231. Žemaitis, Vincentas *Atsakomybė*.Vilnius: Ethos. 1995.
232. Žemaitis, Vincentas *Etikos žodynas*.Vilnius: AB Spauda, 2005.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Teisinės atsakomybės samprata vis dar formuojasi, todėl šiame darbe ieškoma bendrų asmens atsakingo elgesio ir valstybės pareigos teisę pažeidusiam asmeniui taikyti nustatytas prievartos priemones sąlyčio aspektų, kurie įtakoja teisinės atsakomybės įgyvendinimą ir formuoja idėjas teisėkūrai. Tyrimu mėginama nustatyti ar teisinės atsakomybės sampratos teorijos atskleidžia visus teisinės atsakomybės požymius, aiškinamasi kada teisinė atsakomybė atsiranda ir ar jos atsiradimas ir įgyvendinimas - tapačios kategorijos, ar pozityvioji ir negatyvioji teisinės atsakomybės formos susiję, bei ar teisinė atsakomybė visuomet įgyvendinama tik paskiriant bausmę. Tyrimo tikslas - išanalizuoti atsakomybę kaip teisinį santykį.

Atlikus tyrimą nustatyta, kad teisinės atsakomybės sampratos teorijos pilnai neatskleidžia teisinės atsakomybės esmės. Teisinės atsakomybės atsiradimas ir įgyvendinimas skirtingos kategorijos. Pozityvioji ir negatyvioji teisinės atsakomybė - glaudžiai susijusios ir papildo viena kitą, t. y. sudaro vieningą teisinės atsakomybės procesą. Teisinė atsakomybė gali būti įgyvendinama ne tik paskiriant bausmę. Būtent pozityviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimo veiksmingumą būtina stiprinti.

Reikšminiai žodžiai: pozityvioji, negatyvioji teisinė atsakomybė.

ABSTRACT

The concept of legal liability is still developing, therefore this paper focuses on finding of the common contact dimensions between the person‘s responsible behavior and state duty to apply coercive measures on a person violating the law, which influence the implementation of the legal liability and form ideas for legislation. The research attempts to identify whether the concept theories of legal liability reveal all the features of legal liability as well as to clarify when the legal liability arises and whether its emergence and implementation are identical categories, also whether the positive and negative forms of legal liability are related and whether legal liability is always implemented only by imposing punishment. The aim of the research – to analyse the legal liability as a legal relationship.

After having performed the research it is determined that the concept theories of legal liability do not fully disclose the essence of legal liability. The emergence and the implementation of legal liability are different categories. The positive and negative legal liability are closely related and complements each other, i.e. constitute an unanimous legal liability process. Legal liability can be implemented not only by imposing punishment. Namely the effectiveness of the implementation of the positive legal liability needs to be strengthened.

Key words: positive, negative legal liability.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

ATSAKOMYBĖ KAIP TEISINIS SANTYKIS

Kiekvieno individo pareiga elgtis atsakingai kuria taikaus gyvenimo visuomenėje pamatą, o teisė šią socialinę pusiausvyrą formalizuoja teisinės atsakomybės pagalba. Tačiau teisinės atsakomybės samprata vis dar formuojasi, todėl šiame darbe ieškoma bendrų asmens atsakingo elgesio ir valstybės pareigos teisę pažeidusiam asmeniui taikyti nustatytas prievartos priemones sąlyčio aspektų, kurie įtakoja teisinės atsakomybės įgyvendinimą ir formuoja idėjas teisėkūrai. Apie teisinę atsakomybę tam tikrais, atsikrais aspektais doktrinoje kalbėta nemažai, tačiau sisteminė teisinės atsakomybės kaip teisinio santykio analizė nėra atlikta, neskirtas deramas dėmesys teisinės atsakomybės įgyvendinimui analizuojant atskirai ir negatyviąją teisinę atsakomybę. Ypač trūksta autorių nuomonių dėl pozityviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimo.

Magistro baigiamajame darbe analizuojamos šios tarpusavyje susijusios problemos: ar teisinės atsakomybės sampratos teorijos atskleidžia visus teisinės atsakomybės požymius? Ar atsakomybė kaip teisinis santykis atsiranda padarius teisės pažeidimą, ar tik kuomet yra teisės taikymo aktas? Ar atsakomybės kaip specifinio teisinio santykio atsiradimas ir įgyvendinimas - tapačios kategorijos? Ar pozityvioji ir negatyvioji teisinės atsakomybės formos - pavienės, ar glaudžiai susijusios kategorijos? Ar teisinė atsakomybė gali būti įgyvendinama ir nepaskiriant bausmės? Tyrimo tikslas - išanalizuoti atsakomybę kaip teisinį santykį. Tikslui pasiekti iškelti 5 uždaviniai: 1) atskleisti atsakomybės socialinę ir teisinę sampratą; 2) išnagrinėti teisinės atsakomybės atsiradimo pagrindus ir sąlygas; 3) aptarti teisinės atsakomybės rūšis, išryškinti jų skirtumus; 4) atskleisti pozityviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimo ypatumus; 5) atskleisti negatyviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimo ypatumus.

Atliktas tyrimas parodė, kad teisinės atsakomybės sampratos teorijos pilnai neatskleidžia teisinės atsakomybės esmės. Teisinės atsakomybės atsiradimas ir įgyvendinimas - skirtingos kategorijos. Pozityvioji ir negatyvioji teisinės atsakomybė - glaudžiai susijusios ir papildo viena kitą, t. y. sudaro vieningą teisinės atsakomybės procesą. Teisinė atsakomybė gali būti įgyvendinama ne tik paskiriant bausmę. Būtent pozityviosios teisinės atsakomybės įgyvendinimo veiksmingumą būtina stiprinti.

SUMMARY

LIABILITY AS LEGAL RELATIONSHIP

The foundation of peaceful life in society is built on each individual‘s obligation to act responsibly, whereas the law formalizes this social balance by help of legal liability. However, the concept of legal liability is still developing, therefore this paper focuses on finding of the common contact dimensions between the person‘s responsible behavior and state duty to apply coercive measures on a person violating the law, which influence the implementation of the legal liability and form ideas for legislation. In a doctrine of legal liability there is discussed not a little about certain cases in the individual aspects, however the systematic analysis of legal liability as a legal relationship is not carried out yet, the proper attention is not paid to the implementation of the legal liability analyzing separately the negative legal liability as well. In particular, there is the lack of the authors‘ views on the implementation of the positive legal liability.

In Master‘s thesis there are analyzed these interrelated problems: do the concept theories of legal liability reveal all the features of legal liability? Does the liability as a legal relationship arise of having committed an offense, or only when the legal act is applied? Are the emergence and the implementation of liability as a specific legal relationship identical categories? Are positive and negative forms of legal liability individual or closely related categories? Can legal liability be implemented without imposition of punishment? The aim of the research – to analyse the legal liability as a legal relationship. The following tasks were set to achieve the aim: 1) to reveal the social and legal concept of liability; 2) to analyse the bases and conditions of the emergence of legal liability; 3) to discuss the types of legal liability, to highlight their differences; 4) to disclose the peculiarities of the implementation of the positive legal liability; 5) to disclose the peculiarities of the implementation of the negative legal liability.

The performed research showed that the concept theories of legal liability do not fully disclose the essence of legal liability. The emergence and the implementation of legal liability are different categories. Positive and negative legal liability are closely related and complements each other, i.e. constitute an unanimous legal liability process. Legal liability can be implemented not only by imposing punishment. Namely the effectiveness of the implementation of the positive legal liability needs to be strengthened.